

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBN KEMAL VE RAFİZA'YA BAKIŞI

MÜCAHİT ÇITIR

**DANIŞMAN:
DR. ÖĞR. ÜYESİ: MEHMET TÖZLUYURT**

YOZGAT-2019

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBN KEMAL VE RAFIZA'YA BAKIŞI

MÜCAHİT ÇITIR

**DANIŞMAN:
DR. ÖĞR. ÜYESİ: MEHMET TÖZLUYURT**

YOZGAT-2019

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 80110712005 numaralı öğrencisi Mûcahit ÇİTİR'ın hazırladığı “İbn Kemal ve Rafıza’ya Bakışı” başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 17/06/2019 Pazartesi günü saat 11:00’da yapılmış, tezin onayına ~~OY ÇOKLUĞU~~ / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TÖZLÜYURT

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Halil ÖZTÜRK

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu’nun ...27.../...06.../2019.. tarih ve 23-01 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

27/06/2019

Prof. Dr. Yunus ÖZGER
Enstitü Müdürü

TEZ BEYANI

Tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, tezin içerdığı yenilik ve sonuçların başka bir yerden alınmadığını, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

MÜCAHİT ÇITIR
17 Haziran 2019

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	VII
ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IX
ÖNSÖZ.....	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN KEMAL'İN(ö. 940/1534) HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1.İBN KEMAL'İN YAŞADIĞI XV. VE XVI. YÜZYILLARDA OSMANLI DEVLETİ.....	5
1.1.1. Siyasi Durum.....	5
1.1.2. Sosyal Durum.....	9
1.1.3. İlmî Hayat	13
1.1.4. Mezhebi Yapı.....	16
1.2. İBN KEMAL'İN HAYATI.....	18
1.2.1. Doğumu ve Soyağacı.....	18
1.2.2. Tahsil Dönemi, Hocaları ve Talebeleri.....	19
1.2.2.1.Tahsil Dönemi.....	19
1.2.2.2.Hocaları.....	21
1.2.2.3.Talebeleri.....	23
1.2.3. Bulunduğu Görevler.....	24
1.2.3.1.Müderrisliği.....	24
1.2.3.2.Memuriyetleri.....	24
1.2.4. Vefatı.....	25
1.3. İLMİ ŞAHSİYETİ.....	25
1.4. ESERLERİ.....	26
1.4.1. Kelam ve Mezhepler Tarihi ile ilgili Eserleri.....	27
1.4.1.1.Kelam ile ilgili Eserleri.....	28
1.4.1.2. Mezhepler Tarihi ile ilgili Eserleri.....	32
1.4.2. Felsefe ile ilgili Eserleri.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

İBN KEMAL VE İTİKADİ MEZHEPLER

2.1. İBN KEMAL'İN MEZHEP TANIMI.....	37
2.2. İBN KEMAL'İN İTİKADİ MEZHEPLER İLE İLGİLİ TASNİFİ.....	39
2.2.1. Ehl-i Sünnet.....	39
2.2.2. Ehl-i Bidat.....	41
2.2.2.1. Hariciyye.....	43
2.2.2.2. Râfiziyye.....	44
2.2.2.3. Kaderiyye.....	44
2.2.2.4. Cebriyye.....	45
2.2.2.5. Cehmiyye.....	46
2.2.2.6. Mürcie.....	47
2.3. İBN KEMAL'İN RAFİZİLİKLE İLGİLİ TEMEL GÖRÜŞLERİ.....	48
2.3.1. Rafizilerin İlk Üç Halife Konusundaki görüşleri ve İbn Kemal.....	55
2.3.2. Rafizilerin Hz. Aişe Konusundaki görüşleri ve İbn Kemal.....	59
2.3.3. İbn Kemal'in Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali ile ilgili Düşünceleri.....	60
2.3.4. İbn Kemal'in Rafiziler İle İlgili Fetvası.....	68
2.4. İBN KEMAL'İN RAFİZİ MEZHEPLERİ TASNİFİ.....	71
2.4.1. Aleviyye	71
2.4.2. Bedâiyye.....	71
2.4.3. Şia	72
2.4.4. İshâkiyye	72
2.4.5. Zeydiyye	72
2.4.6. Abbâsiyye	72
2.4.7. İsmâiliyye	72
2.4.8. Eyyâmiyye (İmâmiyye).....	73
2.4.9. Tenâsuhiyye	73
2.4.10. Ellâniyye	73
2.4.11. Râci'yye	73
2.4.12. Mürâsiyye	74
2.4.13. Sebeiyye	74
2.4.14. Hattabiyye	74

2.4.15. Cenahiyye.....	74
2.4.16. Mugiriyye:	75
2.4.17. Mansuriyye.....	75
2.4.18. Kamiliyye	75
2.4.20. Hışâmiyye.....	75
2.4.20. Gurabiyye	76
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA.....	80
ÖZGEÇMİş.....	86

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBN KEMAL VE RAFİZA'YA BAKIŞI

MÜCAHİT ÇITIR

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

(TEZ DANIŞMANI:DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET TÖZLUYURT)

Şeyhülislam İbn Kemal, Osmanlı'nın en ünlü âlimlerinden birisidir. Osmanlı'nın yükselme dönemi olan XV. ve XVI. yüzyıllarda yaşayan İbn Kemal, görüş ve düşünceleriyle dönemine damga vurmuş, hemen hemen her alanda eser kaleme almıştır.

Askerlik görevini ifa ederken yaşadığı bir olay üzerine ilim tahsiline başlayan İbn Kemal, çok bilgili, dindar, devlete ve sultana bağlı, vatanını ve milletini çok seven, çok sayıda öğrenci yetiştirmiş bir âlimdir.

Mezheplerle ilgili değerlendirmeleri genel olarak Ehl-i Sünnet'in genel anlayışı istikametinde görülen İbn Kemal, Ehl-i Sünnet dışındaki fırkalarla ilgili değerlendirmelerinde ise çok katıdır. İbn Kemal, bidat ehli olarak kabul ettiği bâtıl fırkaları ve bâtıl fırkalar içerisinde saydığı Rafizîleri sert bir şekilde eleştirmekte, onları küfür ve delaletle itham etmektedir.

2019-SAYFA: 86+XI

ANAHTAR KELİMELER: İbn Kemal, Mezhep, Ehl-i Sünnet, Rafıza.

ABSTRACT

MASTER THESIS

İBN KEMAL AND OVERVIEW OF RAFİZA

MÜCAHİT ÇITIR

**YOZGAT BOZOK UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES**

DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES

(SUPERVISOR:)DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET TÖZLUYURT

Şeyhülislam İbn Kemal is one of the most famous scholars of the Ottoman Empire. The rise of the Ottoman Empire XV. and XVI. İbn Kemal, who lived in the 16th century, marked the period with his thoughts and thoughts and wrote works in almost every field.

İbn Kemal, who started his education in an event that he lived while performing his military service, is a scholar who is very knowledgeable, devout, committed to the state and the sultan, who loves his country and nation and educated many students.

The evaluations of the sects in general are very strict in the evaluations of Ahl al-Sunnah in the direction of the general understanding of İbn Kemal and the other parties except the Ahl al-Sunnah. İbn Kemal sharply criticizes the Rafizids whom he considers as bidat tribeand he considers them to be blasphemous and cunning.

2019; PAGE:86+XI

KEYWORDS: İbn Kemal, Sect, Ahl al-Sunnah, Sacred

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz	: Bakınız
c.	: Cilt
çev	: Çeviren
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
İA.	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
Kyt.	: Kayıt
Kol.	: Koleksiyon
Ktp.	: Kütüphanesi
nr.	: Numara
Nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
Sad.	: Sadeleştiren
S.K.	: Süleymaniye Kütüphanesi
ss.	: Sayfa sayıları
sy.	: Sayı
Tsnf.	: Tasnif eden
Thk.	: Tahkik eden
Trc.	: Tercüme eden
vd.	: Ve devamı
vr.	: Varak
vs.	: Vesaire
Y.T	: Yeni Türkiye
YYÜSBE	: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
yy.	: Yüzyıl
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
YYLT	: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi

ÖNSÖZ

XV. ve XVI. yüzyıllar, Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemi olarak kabul edilen, ilim ve fikir hayatı açısından en parlak zamanlarını yaşadığı yüzyıllardır. Osmanlı'nın ilim ve kültürünün gelişmesine çok önemli katkılar sağlayan şahsiyetler de bu yüzyıllarda yaşamışlardır. İbn Kemal'de Osmanlı'nın bu döneme birçok alanda yön veren şahsiyetlerinden birisidir.

İbn Kemal, Osmanlı âlimleri arasında çok büyük bir öneme sahiptir. Yaşadığı dönemde ortaya çıkan sıkıntılarda görüşleriyle insanlara kolaylıklar sağlayan İbn Kemal, İslâmi ilimler öncelikli olarak çok farklı dallarda eser kaleme almış bir yazardır.

Türkiye'de İbn Kemal'le ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, Onun mezheplerle ilgili görüşleri genel olarak yer almış olsa da Rafıza ile ilgili görüşlerinin yeterli seviyede ele alındığını söyleme imkânı bulunmamaktadır.

Bu sebeple XV. ve XVI. yüzyıllara fikir ve düşünceleriyle katkı sağlayan İbn Kemal'in hayatının ve eserlerinin, mezhep tanımının, itikadi mezhepler ile ilgili tasnifinin, Rafizîlikle ilgili temel görüşlerinin ve Rafizi mezhepleri tasnifi konusunun incelenmesi gerektiğini düşündük ve "İbn Kemal ve Rafıza'ya Bakışı" adlı bu tez çalışmasını yapmaya karar verdik.

Bu çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte metot ve kullanılan kaynaklardan bahsettik.

İbn Kemal'in hayatı, ilmi kişiliği ve eserleri adlı birinci bölümde İbn Kemal'in yaşadığı XV. ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı devletinin siyasi ve sosyal durumu, ilmi hayat ve mezhebi yapı, doğumu ve soyağacı, tahsil dönemi, hocaları, talebeleri ve bulunduğu görevler gibi konular ele aldık.

İkinci bölümde İbn Kemal'in mezhep tanımı, itikadi mezhepler ile ilgili tasnifi, râfizilikle ilgili temel görüşleri ve Rafizî mezhepleri tasnifini inceledik.

Araştırmamız, günümüzde yoğun bir şekilde tartışılan Alevilik-Şia ilişkilerine, Osmanlı döneminde âlimlerin bakışını ortaya koyarak, tartışmalara katkı sağlayacağı için önem arz etmektedir.

Böyle bir araştırmayı yapmam hususunda beni teşvik eden ve çalışmam esnasında değerli vakitlerini ve yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım, değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TÖZLÜYURT'a çok teşekkür ederim.

MÜCAHİT ÇITIR
17 Haziran 2019

1.GİRİŞ

1.1.Metot

İbn Kemal (ö.940/1534), XV. ve XVI. yüzyıllarda yaşamış âlimdir. Bu yüzyıllar Osmanlı'nın yükselme dönemi olup, ilim ve fikir hayatında önemli gelişmelerin yaşandığı asarlar olmuştur. Bu dönemde İbn Kemal, her alanda olduğu gibi, Mezhepler Tarihi alanında da önemli eserler kaleme almış olması hasebiyle incelenmesi gereken bir şahsiyettir.

Sağlam bir ehl-i sünnet müdafii olan İbn Kemal'in eserleri incelendiğinde, İslam âlimlerinin belirlemiş oldukları ehl-i sünnet'in genel ilkeleri ile onun fikir, düşünce ve inançları arasında bir farklılık bulunmadığı görülmektedir.¹

İbn Kemal, yaşadığı dönem ile kendi döneminden önceki dönemlere ait düşünce ekollerinin fikirlerinin birçoğunu eserlerinde tartışmıştır. O, İslam'ın doğru yorumunu bozulmalara karşı korumayı, bidatları ortaya çıkarmak suretiyle halkı uyarmayı hedeflemiştir. Ayrıca o Hariciler, Rafiziler, Mutezile ve Mürcie gibi fırkalara ait düşüncelerle mücadele etmiştir.²

İbn Kemal, Osmanlı'nın devamı ve geleceği konusunda sıkıntı çıkaran ve Ehl-i Sünnet inancına darbe vurarak, ortadan kaldırma hedefi olan bu gruplarla düşünce ve yazıları ile mücadeleye girişmiş, bu konuda büyük başarılar elde etmiştir.³

İbn Kemal'in her ilimden nasibinin olduğu söylenirse de, genelde nakli ilimlerde çeşitli eserler verdiği ve bu konularda eserler veren yazarlardan daha fazla eser verdiği görülmektedir. Geneli risâleden oluşan 300'e yakın eserden söz edilmektedir ki 67-68 yıl yaşamış biri için yaşadığı her seneye neredeyse altı kitap düştüğü görülmektedir.⁴ Eserlerinin çok az kısmı basılan İbn Kemal'in Arapça ve Farsça dillerinde eserleri bulunmaktadır. Bazıları Türkçe'ye tercüme edilmiştir.⁵

İbn Kemal ile ilgili zamanımızda, çağdaş çalışmalar bölümünde belirttiğimiz kitap, birçok yüksek lisans ve doktora çalışması da yapılmıştır.

¹Ebu'l-Hasan el-Eş'ari, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilafu'l-Musallîn*, İlk Dönem İslam Mezhepleri, çev. Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın, İstanbul 2005, ss.237-241; Ali Öge, *Şeyhu'l-İslam İbn Kemal ve Sünnilik Anlayışı*, Konya 2011, s. 325.

²İbn Kemal, *Fırak-ı Dalle*, SK. Laleli,3711, vr. 11b.; Öge, a.g.e. s. 285.

³Sayın Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, İstanbul 1997, s. 21.

⁴Ahmet Uğur, *İbn-i Kemal*, İzmir 1987, s. 13.

⁵Uğur, *İbn-i Kemal*, s. 17.

İbn Kemal ile ilgili mezhepler tarihi alanında bazı çalışmalar⁶ yapılırsa da İbn Kemal'in rafizilerle ilgili görüş ve düşünceleriyle ilgili detaylı çalışma yapılmadığı tarafımızca görülmüştür. Bu sebeple araştırmamızda İbn Kemal'in hayatı, İbn Kemal ve itikadi mezhepler, İbn Kemal'in Rafizî fırkalar ile ilgili düşüncelerini ele aldık.

Araştırmamızda metot açısından İslam Mezhepler Tarihi yöntemleri kullanılacaktır. Mezhepler dinin anlaşılması yönündeki farklılıkların kurumsallaşması sonucunda oluşan din merkezli yapılardır. Başka bir söylemle dinin anlaşılma şekli ile ilgili oluşumlarıdır. Mezhepler nerede ortaya çıktılar ise oraya ait düşünce yapısı olarak düşünülmeli ve asla dinle özleştirilmemelidir. Mezhep ve kişiler makâlât türü kaynaklarda takip edilen metodun tersine kendi dönemlerinde yaşadıkları olaylardan soyutlanmadan⁷ ele alınmıştır. Hadiseler arasındaki bağın "fikir-hadise irtibatı" ve "zaman-mekân irtibatı" çerçevesinde ortaya çıkarılmasına özen gösterilmiştir.⁸

Bu çalışmamızda insan faktörünün göz önünde bulundurulmasına⁹ dikkat edilmiştir. İncelenen şahsın doğduğu ortam, çevre, şartlar, başından geçen olaylar tam bir tarafsızlık ilkesiyle ve tasviri bir metotla ortaya konulmuştur.

Şahıslar üzerinde derinleşme ilkesine özen gösterilmiştir.¹⁰ Bu metot İbn Kemal'in doğumundan başlayarak yetiştiği ortamı, düşünce ile siyasal bağlantıları, itikadi ve siyasal gruplarla kurduğu ilişkilerin ortaya çıkardığı tarihi kişiliğini doğru bir şekilde ortaya koyma imkânı vermiştir. Şahısla ilgili bilgiler mukayeseli bir şekilde tenkide tabi tutulmuştur.

İbn Kemal'in hayatı, ilmi kişiliği, eserleri, mezhepleri tasnif metodu ve mezheplerle ilgili temel fikirleri incelenirken, mezhepler tarihi araştırmalarında kullanılan, fikir-hadise irtibatı, fikirler üzerine derinleşme, şahıslar üzerine derinleşme ve tarafsızlık yöntemleri de çalışmamız da temel ilke olarak benimsenmiştir.¹¹

Bu metot, İbn Kemal'in kişiliği ve ilişkilerini doğru bir şekilde tespit etme imkânı verecektir. Osmanlı'nın yükselme dönemi de siyasi, sosyal, ilmi ve mezhebi

⁶Ali Öge, *Şeyhu'l-İslam İbn Kemal ve Sünnilik Anlayışı*, Konya 2011; Sayın Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, İstanbul 1997.

⁷Sönmez Kutlu, *Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Ankara 2010, s. 26.

⁸Hasan Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Ankara 1993, s. 2.

⁹Kutlu, *Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, s. 27.

¹⁰Sönmez Kutlu, "Mezhepler Tarihinde Usul Sorunu", <http://www.sonmezkutlu.com> (20.05.2013).

¹¹Kutlu, *İslam Mezhepler Tarihinde Usul Sorunu*, ss. 435-438.

yapı yönleriyle araştırılarak İbn Kemal'in yaşadığı dönemin doğru bir şekilde anlaşılmasına çalışılmıştır.

2. Kaynaklar

İbn Kemal ile ilgili bilgilere ulaşma konusunda kullanılan kaynaklarla ilgili bir sınırlama getirilmemiştir. Öncelikle İbn Kemal'in mezheplerle ilgili görüşlerine ulaşmak için kendi eserlerinden faydalanılmıştır. İbn Kemal'in yaşadığı dönemle ilgili tarih kitapları, İbn Kemal ile ilgili yapılan çağdaş çalışmalar, tabakat, biyografi ve İbn Kemal ile ilgili yazılan kitaplardan da istifade edilmiştir.

2.1. *İbn Kemal'in Eserleri*

İbn Kemal, eserleri bakımından döneminin önde gelen âlimlerinden birisidir. Çok farklı alanlarda çalışma yapmış önemli bir şahsiyettir. Burada sadece konumuz ile ilgili faydaladığımız eserlerinden bahsedeceğiz.

İbn Kemal'in "Risâle fi tekfirir-Ravafız", "Risâle fi ikfâri'ş-Şia", Fırak-ı Dâlle, Risâle fi beyâni fırakî'd-dâlle", "Risâle fîmâ yete'allaku bi-lafzi'z-zındîk", "Risâle fi beyani fırakül-İslamiyyin", "Risâle fi İkfâri Şah İsmail", "Fetâvâ Kemal Paşa-zâde der Hakkı Kızılbaş" adlı eserlerinden çalışmamızın muhtevasını oluşturmada faydalandık.

2.2. *Tarih, Tabakat ve Biyografî Eserleri*

Çalışmamız şahıs ve eserlerinin incelenmesi olması dolayısıyla, tabakat ve biyografî eserler önem taşımaktadır. Müellefin hayatı ve eserlerinin incelenmesi sırasında İslam Mezhepler Tarihi yazıcıları için temel kaynaklar arasında sayılabilen tarih kitaplarından yararlandık.

Eş'ari' nin Makâlâtü'l İslâmiyyîn ve İhtilafu'l-Musallin'i, Bağdadi'nin el-Fark beyne'l-fırak'ı, Şehristani'nin el-Milel ve'n-nihal'i, Tevârihi Âli Osman, Kam'u'r- Revâfizi'l-İbni'l-Kemâl, Katip Çelebi'nin Tabakâtü'l Memâlik ve Tacü't-Tevârih Sullemü'l-Vusûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl'i, Sadeddin Taftazani'nin Şerhu'l-Akâid'i, Muhyiddin İbn Arabi'nin eş-Şakâik'ı- nu'mâniyye fi 'ulemâi'd-devleti'l-osmâniyye, Mahmûd b. Süleymân el-Kefevî'nin Ketâibü A'lami'l-Ahyâr min Fukahâ-i Mezhebi'n-Nu'maniyye, İlmiyye Salnâmesi, Kâtip Çelebi'nin Mizânu'l Hak fi İhtiyâri'l-Ehak'ı, Ahmet Refik'in Rafizilik ve Bektaşilik'i, Enderun-ı Hümayun Mektebi, Amasya Tarihi, Osmanlı Ansiklopedisi, Osmanlı Devleti Tarihi, Osmanlı

Tarihi, Büyük Osmanlı Tarihi, Nihal Atsız'ın Kemalpaşaoğlu'nun Eserleri, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, Osman Gâzi'den Sultan Vahîdüddîn Han'a Osmanlı Târîhi 2, İbn Kemâl Paşa'nın Arap Dilindeki Çalışmaları adlı eserler yararlandığımız bazı tarih, tabakat ve biyografi kitaplarıdır.

2.3. Çağdaş Çalışmalar

Sayın Dalkıran'ın “İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz”, Ali Öge'nin “Şeyhu'l-İslam İbn Kemal ve Sünnîlik Anlayışı”, Kemal Sözen'in “İbn Kemal'de Metafizik”, Şerafettin Turan'ın “İbn Kemal'in Hayatı ve Eserleri”, Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayımlanan “Şeyhülislam İbn Kemâl Sempozyumu” adlı kitap, Osman Aydın'ın, “Osmanlıdan Cumhuriyete İslam Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı” adlı eseri, Sönmez Kutlu'nun, “Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri” adlı eseri, Hasan Onat'ın, “Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği” çalışmamızda yararlandığımız kaynaklardır.

2.4. Diğer Çalışmalar

Bu bölümde İbn Kemal ile ilgili yararlanılan Ansiklopedi maddeleri, makaleler, tez çalışmaları ele alınacaktır. Bu çalışmalar Ahmet Yüksel tarafından çevirisi yapılan Reşîd 'Abdurrahmân el-'Ubeydî'nin “İbn Kemâl Paşa'nın Arap Dilindeki Çalışmaları”, Mustafa Kılıç'ın, “Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu'nda sunduğu “İbn Kemal Paşa” adlı tebliği”, Diyanet Ansiklopedisi'nin İbn Kemal ile ilgili bölümleri, Osmanlı Ansiklopedisi'nde İskender Pala'nın , "Kemalpaşazade" adlı bölümü, Zeki Değmiş tarafından hazırlanan “Osmanlılarda İtikadi Mezhepler” adlı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Halil İbrahim Bulut'un “Osmanlı-Safevi Mücadelesinde Ulemanın Rolü: Kemal Paşazade Örneği” adlı makalesi, Kadir Gömbeyaz'ın “73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi” adlı makalesi, Mehmet Kalaycı'nın Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'ndeki “Kemâlpâşâzâde'nin Eşarîlik-Mâturîdîlik İhtilafı Konusundaki Risalesi Üzerine” adlı çalışması, yararlandığımız diğer bazı çalışmalardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN KEMAL'İN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. İBN KEMAL'İN YAŞADIĞI (873/1469- 940/1534) XV. VE XVI.

YÜZYILLARDA OSMANLI DEVLETİ

Osmanlı'nın sosyal yapısı ve düzeni, tarihi süresince türlü ve değişik görüntüler ortaya koymuştur. Kurulma döneminde, devletleşme aşamasında, Fatih Sultan Mehmet'in padişahlığı ile İslam âleminin yönetiminin Osmanlı hâkimiyetine geçtiği XVI. yy, sosyal yapıda ve yönetim anlayışında farkedilebilir değişikliklerin yaşandığı dönemler olmuştur. Bu değişiklikler sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir.¹²

XV. ve XVI. yüzyıllar Osmanlı'nın “Yükselme Dönemi” dir. Bu asırlar Osmanlı ilim ve fikir hayatında çok büyük bir öneme sahiptir.¹³ Osmanlı âlimleri arasında önemli bir yere sahip olan İbn Kemal'de¹⁴ bu dönemde yaşamıştır.¹⁵

Osmanlı ilim ve fikir hayatının, kendi bütünlüğü ve yapısı içerisinde teşkil ettiği zirvelerden biri olan Müfti's-Sekaleyn¹⁶ İbn Kemal'i iyi anlayabilmek ve gerçekte olduğu gibi değerlendirebilmek için, onu yetiştiren ilmî, fikrî, kültürel ve sosyal alanların iyi bilinmesi gerekir.¹⁷

Bu sebeple Osmanlı devletinin bu dönem siyasî, sosyal, ilmî ve mezhebî yapısını, genel olarak incelemenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

1.1.1. Siyasi Durum

İbn Kemal'in yaşadığı dönemler, Fatih Sultan Mehmet (ö.885 /1481), Sultan II. Beyazıd(ö.917/1512), Yavuz Sultan Selim (ö.926/1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (ö. 973/1566) dönemleridir.¹⁸

Osmanlı devletinin siyasi yapısının en iyi olduğu dönemdir. 1468 yılında Fatih Sultan Mehmet döneminde Karamanoğulları'nın siyasî varlığına son verilmiş,

¹²Ahmet Tabakoğlu, “Osmanlı İçtimâî yapısının ana hatları”, *Osmanlı*, ed. Hasan Celal Güzel, Güler Eren, c.4, s. 17; Mehmet Öz “Osmanlı toplumu”, *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, s. 532.

¹³İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, Ankara 1988, s. 591;

¹⁴İbn Kemal 1469-1534 yıllarında yaşamıştır.

¹⁵Mustafa Fayda” İbn Kemal'in Yaşadığı XV. ve XVI. Asırlar Türkiye'sinde İlim ve Fikir Hayatı”, S. Hayri Bolay, Bahaeddin Yediyıldız, M. Sait Yazıcıoğlu, ed., *Şeyhülislam İbn Kemâl Sempozyumu*, Ankara 1989, s.29 vd; Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, İstanbul 1997, s.27.

¹⁶İnsanların ve cinlerin müftüsü anlamındadır.

¹⁷Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Sufiliğine Bakış*, İstanbul 2010, s. 44.

¹⁸Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 591.

1473 Otlukbeli Savaşında Timur(ö.807/1405)'un siyasetini devam ettirmek isteyen Akkoyunlu Beyi Uzun Hasan(ö.882/1478)'ın saldırısı püskürtülmüş ve Fetret dönemi(1402-1413)'nden kalan siyasi istikrarsızlık ve diğer problemlerin çoğunluğuna çözüm bulunmuştur.¹⁹

Fatih'in vefat etmesi sonrasında, Şehzade Bayezid ile Şehzade Cem'in yaşadığı taht kavgası nedeniyle, Osmanlıdaki rahatlık ve sükûn bozulmuştur. Şehzade Cem'in, yurt dışına kaçmasıyla taht Bayezid'e kalmıştır.²⁰ II. Bayezid'in saltanatı döneminde, Cem Sultan olayı Osmanlı'nın dışarıda etkili bir siyasi tavır sergilemesini engellemiştir.²¹

II. Bayezid döneminde 1502 yılında, İran'da "Safeviyye Tarikatı" şeyhi Şeyh İsmail ve çevresindekiler yönetimi ele geçirmişler ve büyük bir tehlike oluşturmuşlardır. Çünkü Şeyh İsmail Türkmen aşiretlerini Osmanlıya karşı ayaklandırarak isyan etmelerini özendirmiştir.²²

II. Bayezid, bu kışkırtma ve isyanlara karşı çeşitli önlemler alsa da, yaşlılık ve hastalığı nedeniyle devlet yönetimini genelde vezirlerine bırakmak zorunda kalmıştır. Vezirler ise kendi şahsi çıkarlarına öncelik verdikleri için halkın huzur ve emniyetini sağlayamamışlardır. Osmanlı sıkıntılarla uğraşırken üstüne bir de şehzâdeler arasında taht mücadelesinin ortaya çıkması, devleti zaafa uğratmıştır.²³

Yavuz Sultan Selim 24 Nisan 1512 tarihinde tahta geçmiştir.²⁴ O, siyasetinin büyük çoğunluğunu özellikle İran üzerine yoğunlaştırmıştır. Şah İsmail'in siyasi açıdan Osmanlı'ya, diyanet açısından ise ehl-i sünnete muhalif olması, Yavuz Sultan Selim'i O'nun muhalif görüşlerini yok etmeye sevk ettirmiştir. Bu konuda Yavuz Sultan Selim'in danıştığı âlimlerden birisi de İbn Kemal'dir. O dönemde doğu da siyaseten güçlü olan iki devlet Osmanlı'nın karşısındadır: İran'daki Safeviler ile Mısır'daki Memlûklüler.²⁵

¹⁹Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1994, c.I, s. 136vd.; Feridun Emecen "Osmanlılar", *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, s. 492.

²⁰Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, çev. Ruşen Çakır, ed. Ayşe Erdem, s. 35; Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, s. 22; Hakkı

Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, X, İstanbul 1989, ss. 255-262.

²¹Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, s. 404; Feridun Emecen "Osmanlılar", s. 493.

²²Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in The Light of The Selim-Nâme Literature*, Berlin 1985, ss. 36-38.

²³İbn Kemal, *Tevârihi Âli Osman*, VIII. Defter, Millet Ktp., nr.4221.

²⁴İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, s. 37; Feridun Emecen, "Selim I", *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s. 408.

²⁵İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, s. 37; Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in The Light of*

II. Beyazıd döneminde çok iyi olan Osmanlı-Mısır ilişkileri, Yavuz döneminde bazı şehzadelerin Mısır yönetimine sığınması ve bu durumu Kansu Gavri'nin istismar etmesi, Alauddevle'nin Çaldıranda Osmanlılara yardımı reddetmesi ve bunun yanında çeşitli engeller çıkartması, ayrıca Kansu'nun yaptığı icraatlarla İran'ın yanında gözükmesi ve Hayır bey başta olmak üzere kadıların Yavuz Sultan Selim'i Mısır'a çağırmaları Yavuz Sultan Selim'i Mısır seferini yapmaya zorunlu kılmıştır.²⁶ Bu Mısır seferine Yavuz Sultan Selim ile birlikte İbn Kemal'de Anadolu Kazaskeri olarak katılmıştır.²⁷

İbn Kemal bir taraftan Safaviler'e diğer taraftan Memlükler'e karşı savaş açabilmesi için Yavuz'a fetvalar vermiştir. İbn Kemal'in verdiği bu fetvalardan, özellikle Şiilere/Safevilere karşı mücadele de Yavuz Sultan Selim'i rahatlatan fetvalar siyasî, Memlükler konusunda ortaya koyduğu fetvalar da hem siyasî hem de iktisadî şeklinde nitelendirilmiştir. İbn Kemal'in bu fetvaları hem Şii hem de Sünni olan ülkelere karşı verilmiştir. Bu da o dönemde hem fetvanın etkisini, hem âlimlerin ülke yönetimleri ve halk nazarındaki etkilerini, hem de İslam âlemiyle Osmanlı'nın ilişkilerini belirleme açısından o zamanı yansıttığını göstermektedir.²⁸

Yavuz Sultan Selim'in sekiz yıl devam eden yöneticiliği, Osmanlı devleti için çok önemli bir dönemeç olmuştur. Özellikle doğudaki problemleri dikkate alması ve bu problemlere çözüm bulmak için çabaları dikkat çekmektedir. Safevilerin tehditlerini önlemiş, sonraki yıllarda Osmanlıların dini anlayışlarının hududlarını belirleyecek şekilde Ehl-i Sünnet anlayışını belirleyici hale getirmiş, bununla birlikte siyasî ve toplumsal hayat alanlarında da önemli bir değişimin geleceğini göstermiştir. Memlük Sultanlığını ortadan kaldırması, İslam âleminin tek sancak altında bir araya gelmesi hedefinin ilk basamağını oluşturmuştur. Bunun sonucunda Osmanlılar çok mühim bir dini görevin mümessili sıfatıyla ünlenmişlerdir.²⁹

XVI. yüzyıl boyunca süren doğu savaşlarının iç yüzünü ve nedenlerini iyi anlayabilmek için olayların din boyutuna dikkat etmemiz önemlidir. Şah İsmâil, yönetimini Orta Anadolu'da oluşturmak istemiş, II. Bayezid'in ortaya koyduğu etkili

The Selim-Nâme Literature, ss. 36-38; Öge, *Şeyhu'l-İslam İbn Kemal ve Sünnilik Anlayışı*, s. 38.

²⁶Ahmet Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, Kayseri 1992, s. 96.

²⁷Mustafa Fayda, "İbn-i Kemal'in Hayatı ve Eserleri", *Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu*, Ankara 1989, s. 50.

²⁸İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, s.37; Öge, *Şeyhu'l-İslam İbn Kemal ve Sünnilik Anlayışı*, s. 37.

²⁹Feridun Emecen, "Selim I", s. 413.

önlemler neticesinde başarılı olamayınca, siyasî varlığını Tebriz’de oluşturmuştur. Çaldıran’da yapılan savaşla Anadolu’ya yönelik isteği başarısızlığa uğramıştır. Yavuz Sultan Selim yönetimindeki Osmanlı askerleri Tebriz’e kadar ilerlemelerine rağmen, burada sürekli bir barınma düşünülmemiştir. Doğu Anadolu’da hâkimiyet sağlanmış, Güneydoğu Anadolu’da Memlûkler’in olan bir takım topraklar alınmış ve Safevî tehdidi bu şekilde belli bir zaman önlenmiştir. Görünen sonuçlara göre Osmanlılar savaşma ünlerinin yanında, dinen sapıtmış fiilleri ortadan kaldırma ve bunlardan korunma gibi bir vazife daha edinmişlerdir. Bu durum İslâm âleminde önemli sayılan alanlara yönelik Osmanlı amaçlarına önemli bir esas kazandırmıştır. Bu sonuçlar gelecekte Osmanlı amaçlarını ekonomik önemi çok büyük, Mısır ve civarına hükmeden Memlûkler oluşturmuştur. Osmanlılar girmeyi planladıkları bu savaşın yasal ve anlatılabilir nedenini, yine İslâm dinini ortaya çıkan her tehditte koruma vazifelerine bağlamışlardır. Portekiz tehdidine karşı İslâm’ın önemli yerlerini koruyamamış, millette zulümlere izin veren Müslüman yönetimine son verilmesi, şer’î hukuk açısından sıkıntı görülmemiş ve uygun olarak yorumlanmış ve duyurulmuştur. Bunun sonucunda önce Mercidâbık’ta (1516), ardından Ridâniye’de (1517) yapılan iki savaş sonucu Memlûkler tarih sahnesinden silinmiştir. Mısır ve Suriye bölgesinin fethi, Osmanlıyı siyaseten var olan gücünü İslâm âleminde üst bir konuma getirmiş ve ekonomik gücünü arttırmıştır. Osmanlıların Arap âlemindeki egemenlikleri, genel olarak bu taraflardaki toplumsal ve iktisadî ilerlemeyi de birlikte getirmiştir. Arap şehirleri gelişmiş, ticarete hareketlenme başlamış ve özellikle uluslararası ticarete önemli işler başlatılmıştır.³⁰

Yavuz Sultan Selim, yaptığı bu uzun Mısır hareketi sonucunda Asya ve Afrika kıtalarından büyük bir toprak parçasını Osmanlı devletine katmıştır. Mısır, Suriye ve Filistin toprakları tamamen Osmanlı’ya katılmıştır. Mekke Emiri, Kâbe’nin anahtarlarını Yavuz Sultan Selim’e teslim etmiş ve bu tarihten sonra Osmanlı padişahları aynı zamanda “Halifelik” makamının da sahibi olmuşlardır.³¹

³⁰İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, s. 38-39; Feridun Emecen “Osmanlılar”, *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, s. 493.

³¹İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, s. 39; Osman Gâzi’den Sultan Vahidüddin Han’a Osmanlı Târîhi 2, İstanbul 2006, s. 394.

1.1.2. Sosyal Durum

XIII. ve XIV. yüzyılların siyaset ve toplum imkânlarına göre kendisini “kutsal savaflara” adanmış fakat çok küçük ve hiç önemi olmayan bir sınır beyliği’nden, gün geçtikçe kocaman bir devlete ve imparatorluğa doğru yol alan Osmanlı toplum yapısı, XV. ve XVI. yüzyıllar da belirli geleneksel ve klâsik bir şekle bürünmeye başlaması açısından büyük bir önem arz etmektedir.³²

Başlangıçta, toplum büyük ölçüde Türklerden oluşurken, sonraki süreçte özellikle Balkanlarda yapılan fetihler sonucunda Rum, Ermeni, Yahudi, Bulgar, Sırp, Arnavut, Sloven vb. birçok unsurun karıştığı “çok uluslu”, “çeşitli dini inanışlı” bir toplum haline gelmiştir.³³

Osmanlı’nın gözünde hanedan ve saray halkı hariç toplumu aslında Askerîler ve Reâyâ olarak iki unsur oluşturmaktadır. Bu unsurlar ara sıra farklı şekillerde tasnif edilebilmektedir. Örneğin dört unsur (anâsır-ı erbaa) ya da rükün/direk (erkân-ı erbaa) olarak da tasnif edilmiştir. Bu unsurlar askerî, ulema, tüccar ve esnaf, reâyâ (köylü-çiftçiler)’dir. Ulemâyı da içine alan biçimiyle askerî sınıf, ilk önce yönetici sınıf olarak tarif edilebilen ve vergiden muaf olan üç kesimi içermektedir: Kalemîye diğer bir adıyla bürokrasi, seyfiye diğer bir adıyla idareci-asker tabaka ve ilmiye diğer bir adıyla kazaî-idareci sınıf ile eğitim- öğretim işleri yapan ve dinî konularda fetva veren ulema, reâyâ ise vergi vermekle yükümlü olan halktır. Halk, Çiftçi-köylüler, konar-göçerler ve kasaba ve kentlerdeki zanaat erbabı, tüccarlar ve hizmet sektörü mensuplarından oluşmaktaydı.³⁴

XV. yüzyıl Osmanlı toplumunda, yaşadığı mahalle veya köy topluluğu ile olan etnik, dinî, hukukî ve kültürel bağlarıyla birlikte temel toplumsal birim ailedir. Kapalı hayat ve geleneklerini yaşayan Osmanlı toplumunda tip olarak, geniş aile tipi yaygın olup çok eşlilik nadirdir. Mahallî gelenek hukuktan üstün olup, erkekten yana cinsiyet ayrımı yaygındır.³⁵

³²İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, s. 62.

³³Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, Ankara 1983, ss. 78-104.

³⁴Ahmet Tabakoğlu, “Osmanlı İktisadî yapısının ana hatları”, *Osmanlı*, ed. Hasan Celal Güzel, Güler Eren, c.4, s. 21; Mehmet Öz, “Reâyâ”, *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, ss. 490-493.

³⁵Tabakoğlu, “Osmanlı İktisadî yapısının ana hatları”, *Osmanlı*, ss. 25-26; Ünver Günay, “XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din ve Değişme”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sy:14, (2003/1) s. 34.

Osmanlı toplum yapısı hakkında genel bilgi verdikten sonra dönemin önemli toplumsal olaylarından da bahsetmenin İbn Kemal'in yaşadığı dönemi anlamakta önemli katkılar sunacağı kanaatindeyiz.

Yavuz Sultan Selim, Mısır'dan seferden döndükten sonra, Anadolu da bazı ayaklanmalar ortaya çıkmıştır. Bunların içerisinde en dikkat çeken “Celali İsyanları’dır.” Celali isyanlarının ilki olarak tanınan ve Osmanlıların bu tarihten sonraki süreçte devletin bütünlüğünü sarsacak bunun gibi isyanlara ismi verilmiş ilk isyanı, 1519 yılında Celal adındaki bir Kızılbaş çıkarmıştı.³⁶

Bu isyan Celal’in, Kızılbaş olması nedeniyle, Kızılbaş kıyımı şeklinde açıklansa da, ortaya çıkış sebebi sadece Kızılbaşlığın değil, aynı zamanda isyanların sosyo-ekonomik bazı sebeplerinin de var olduğu görülebilmektedir. Vergiler ağır gelmiş, çift-bozanlar çoğalmış ve bu durumun olumsuz sonuçları şehirlileri de etkilemiş, vergi memurlarının yanlış davranış ve tutumları, işi olmayan leventlerin ortada dolaşmaları gibi sebepler bunlardan bazılarıdır.³⁷

Yavuz Sultan Selim’in vefatından sonra yerine geçen Şehzâde Süleyman (ö. 1566) zamanında da bazı isyan hareketleri ortaya çıkmıştır. Bu isyan hareketlerinden bir tanesi, Canberdi Gazâli isyanıdır. Canberdi, Yavuz’un vefatı üzerine Melik Eşref unvanıyla hükümdarlığını ilân ederek kendi adına hutbe okutmuş ve para bastırmıştır. Mısır’ı zapt edip Hilafeti ele geçirmek gibi büyük hedefler için koşmuş, Beyrut’u almış Halep’i kuşatmış ancak Şehzâde Süleyman zamanında maksadına ulaşmadan ortadan kaldırılmıştır.³⁸

Bu dönemin önemli olaylarından bir tanesi de Molla Kabız olayıdır. İstanbul’da “Hubb-i Mesihî”, Hristiyanlık hayranı ve İranlı olarak bilinen Molla Kâbız adında itikâdı bozuk bir kişi ortaya çıkmış ve İsa peygamberin bütün peygamberlerden efdâl olduğunu iddia etmiştir.³⁹

Celâlzâde, Molla Kâbız olayını şu şekilde anlatmıştır: “Kâbız, Zındıklık ve ilhâd yoluna girmiş ve inancına fesat karışmıştır. Kâbız, Hz. Îsâ’nın Hz. Muhammed’den üstün olduğu şeklinde çeşitli iddialar ortaya atmış ve bu iddiaları

³⁶İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, s. 55. ; Selahaddin Tansel, *Sultan II. Beyazid’in Siyasi Hayatı*, İstanbul 1966, ss. 94-95.

³⁷İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, s. 55; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası “Celali isyanları”*, Ankara 1975, ss.115-162.

³⁸Osman Gâzi’den Sultan Vahîdüddîn Han’a Osmanlı Târihi 2, s. 449.

³⁹Osman Gâzi’den Sultan Vahîdüddîn Han’a Osmanlı Târihi 2, s. 497.

çeşitli yerlerde anlatmaya başlamıştır. Kâbız'ın görüşlerini apaçık her yerde halkın içinde dile getirmesi ve bazılarının kafalarını karıştırması üzerine âlimler hemen bu durumu dikkate alarak Kâbız'ı 8 Safer 934 (3 Kasım 1527)'de Dîvân-ı Hümâyûn'a sevk ederler. Vezîriâzam Makbul İbrâhim Paşa, bu problemi çözmek için Rumeli kazaskeri Fenârîzâde Muhyiddin Çelebi ve Anadolu Kazaskeri Kâdirî Çelebi'yi görevlendirir. Kâbız kazaskerlere âyet ve hadisler okuyarak önceden söylediği düşüncelerini tekrarlar, fakat kazaskerler Kâbız'ın bu düşüncelerini ve iddialarını tatmin edici bir şekilde cevaplandıramaz, tam tersine sinirlenerek Kâbız'ı tehdit ederler. Bu olay yaşanınca vezîriâzam bilgi eksiklikleri nedeniyle kazaskerleri sert bir şekilde eleştirir ve sinirlenmenin âcizlik göstergesi olduğunu, ilim erbâbına yakışanın meseleleri delilleriyle çözmek olduğunu söyler. Ardından Kâbız'a hüküm verilmeden hapis cezası verilir. Bütün yaşananları izleyen Kanûnî Sultan Süleyman, İbrâhim Paşa'yı çağırır ve Kâbız'ın olumsuz fikirlerinin cevaplandırılmamasından ve Kâbız'ın hakkından gelinememesinden duyduğu sıkıntıyı dile getirir. En kısa sürede yeniden mahkeme oluşturulması emrini verir. İbrâhim Paşa, ertesi gün Şeyhülislâm İbn Kemal ile İstanbul Kadısı Sâdeddin Efendi'yi davet ederek Dîvân-ı Hümâyûn'da yeni bir mahkeme kurar. Yeni mahkemede İbn Kemal önce Kâbız'ın düşüncelerini dinler ve sonra Kâbız'ın delil getirdiği ayetleri ve hadisleri yanlış anladığını göstererek iddia ettiği delillerin tutarsız olduğunu ortaya koyar. Bu olay üzerine Kâbız söyleyecek söz bulamaz ve Şeyhülislâm, Kâbız'ın suçunun zındıklık olduğu şeklinde fetva verir. Bu arada Kadı Sâdeddin de onu ısrar ettiği iddiadan vazgeçirerek Ehl-i sünnet inancına dönmesine ikna etmeye çalışır. Ancak Kâbız buna yanaşmayınca idamına hükmedilir ve boynu vurulur (9 Safer 934 / 4 Kasım 1527).⁴⁰

⁴⁰Celâlîzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 172^b-175^a; Celâlîzâde, *Tabakât*, vr. 136a; İlyas Üzüm, "Molla Kâbız", *DİA*, XXX, İstanbul 2005, ss. 254-255.

İbn Kemal yaşanan bu olay nedeniyle zındık kavramı ve hükmünü konu edinen bir eser yazmıştır. Klasik fıkıh kaynakları çerçevesinde konuyu inceledikten sonra Kâbız'ın adaletli insanların şahit olduğu üzere fikhî manada zındık sayıldığını, düşüncelerini insanlara anlatarak insanları yoldan çıkarmaya uğraştığını ve toplumda fesada yol açtığını, Hanefî hukukçusu Kâdîhan lakabıyla tanınan Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî(ö. 592/1196)nin de “el-Fetâva'l-Hâniyye”sinde bu şekilde olan insanların katledilmesine hükm verildiğini söylemiş ve bir anlamda idam cezasının dayanağını ortaya koyma ihtiyacı hissetmiştir.⁴¹

Bu dönemde Alevîlik iddiasıyla başkaldıran Sülün, Baba Zünnûn, Domuzoğlan, Yekce (Yenice), Karaisalı cemaatinden Velî Halîfe, bulundukları yerde çok büyük zararlar vermişlerdir. Âsî Kalender ise Hacı Bektâş-ı Velî sülâlesinden olduğunu iddia etmiş ve etrafına abdallar, dervişler ve müridler toplamış ve o'nun isyanı sonrasında Celâlîlik hareketi yeni bir duruma gelmiştir. Bu olaydan sonra hedeflenen yalnızca mezhep davası değil aynı zamanda saltanat davası şekline dönüşmüş, hatta Kalender de şah unvanıyla anılmaya başlanmıştır. Şehzade Mustafa'nın idam edildikten (1553) sonra ortaya çıkmış Düzmece Mustafa isyanı da kaynaklarda Celâlîlik olarak geçmektedir. Rumeli'de Şehzade Mustafa olduğunu iddia eden bir isyancı, halinden memnun olmayan tımarlıları, çiftbozan reâyâ ve suhteleri etrafına toplamıştır. Düzmece Mustafa teşkilâtlanarak, bir vezîriâzam tayin etmiş ve direkt olarak devlet yönetimini ele geçirmeyi hedeflemiştir. Bu başkaldırıya, Kanûnî Sultan Süleyman'a karşı olan bir grubun destek verdiği görülmektedir.⁴²

İbn Kemal döneminde bu problemlere ek olarak, Raks ve deveranın caiz olup olmadığı, Hz. Muhammed'in ana babasının müslüman mı kâfir mi olarak öldükleri, bunların ahiretteki durumlarının ne olacağı, Şeyh Muhyiddin İbn Arabî'(ö. 638/1240) nin en büyük şeyh mi en büyük kâfir mi olduğu gibi konular da kamuoyunu meşgul etmiş önemli meselelerden bazılarıdır.⁴³

⁴¹İbn Kemal, Risâle fî mâ yete'allaku bi-lafzi'z-zındık (Resâ'ilü İbn Kemâl içinde, nşr. Ahmed Cevdet), İstanbul 1316, II, ss.240-249; İlyas Üzüm, “Molla Kabız”, *DİA*, XXX, İstanbul 2005, s.254.

⁴²Mücteba İlgürel, “Celâlî İsyanları”, *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 253.

⁴³Kâtip Çelebi, *Mizânu'l Hak fî İhtiyâri'l-Ehak*, Sad. Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, İslâm'da Tenkid ve Tartışma Usulü, İstanbul 1990, ss. 56-60.

1.1.3. İlmî Hayat

Osmanlı ilmi hayatını, devletin kuruluşu ile başlayan ve Münecimbaşî Ahmed Dede'nin 1702'de ölümüne kadar devam eden klasik dönem, 1702 tarihinden itibaren başlayıp modern okulların kurulduğu 1773 tarihine kadar süren bunalım ve arayış dönemi ve 1773 tarihinden itibaren devletin bittiği 1923'e kadar süren klasik paradigmanın bırakılmaya başlandığı yenilenme dönemi olmak şeklinde üç döneme ayırmak mümkündür.⁴⁴ İbn Kemal klasik dönem içerisinde değerlendirilmektedir.

İbn Kemal'in yaşadığı dönem Osmanlı'nın ilim ve medeniyet açısından en gelişmiş zamanlarıdır. Fakat bu dönem ilmi ve sosyal alanlarda değişik İslamî anlayışları da olduğu gibi, bu anlayışların halkın içerisinde çeşitli ayrışmalara sebep olduğu bir dönemdir de. Bu çeşitli ayrışma durumları siyasî, idarî ve sosyo-ekonomik olarak da çeşitli sıkıntıların oluşum sebebidir.⁴⁵

Bu devirde Osmanlı memleketindeki ilmi ve fikri hayat iki gruba ayrılabilir. Bunlardan ilki, medrese ve müderrisler; ikincisi ise, medrese dışarısındaki oluşan fikir ve düşünce hayatıdır. Bunlar'a örnek olarak tekke, zâviye ve mutasavvıflar verilebilir.⁴⁶

İlk olarak medreselerin kurulması ve ilmi çalışmalara yapılan desteklerin temel sebebi, Osmanlının yaşadığı dönem içinde dünya İslâm devletlerinin lideri olmasıdır. Osmanlı imparatorluğu, sahip olduğu uçsuz bucaksız topraklarda yaşayan insanların haklarını korumak, insan haklarından olan eğitim ve öğretimden halkını faydalandırmak için bu alanda büyük adımlar atmış, gerektiğinde bu uğurda hazineyi ulemâ ve medreseler için sonuna kadar açmıştır. İslam dünyasının kültür başkenti olan Kahire'den ve diğer İslam şehirlerinden âlimler İstanbul'a davet edilerek ders vermeleri sağlanmış, İstanbul'un bir kültür ve medeniyet merkezi olması için de çalışılmıştır. Üç kıtanın her tarafına dâru'l-hadîsler, dâru'l-kurrâ'lar, dâru'l-huffâzlar inşa edilmiş, herkesin eğitim hakkına sahip çıkmak üzere sıbyan mektepleri kurulmuştur. Sıbyan mekteplerinde, medresede okuma-yazma, temel dini bilgiler,

⁴⁴İhsan Fazlıoğlu, "Osmanlılar", *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, s. 549.

⁴⁵Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 588; Ahmet Yaşar Ocak, "İbn-i Kemal'in Yaşadığı XV ve XVI. Asırlar Türkiye'sinde İlim ve Fikir Hayatı", *Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu*, Ankara 1989, s.29.

⁴⁶İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, s.176; Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, s.13.

namaz gibi ibadet konularını ve Kur'an okumasını bilen hocalar tarafından ders verilmektedir. Bu okullara 4-6 yaşlarındaki çocuklar okuma, yazma, hesap, Kur'ân ve temel dini bilgileri öğrenmek için gidiyorlardı. İlkokul seviyesindeki sıbyan okulları, şehirlerin mahallelerinden köylere varıncaya kadar Osmanlı'nın bütün yerleşim bölgelerine yayılmıştır.⁴⁷

Osmanlı'nın kurulması ile başlayan ve ilkokulların açılmasına kadar devam eden bu okullar, programları çeşitli değişikliklere uğrayarak varlığını sürdürmüştür.⁴⁸

İkincisi ise devlet bilgili, "tarikat, tekye ve zaviye şeyhleri"nden bazılarını medreselere "müderris" olarak atarken, bazı "müderrisleri"de buralara "Post-Nişin-Şeyh" olarak atamaktaydı. Eğitimde "Şeriatla-Tarikat", "Hakikatla-şeriat"ın birleştirildiği, örgün ve yaygın eğitimle "Kamil/İnsan", "Kamil Müslüman" yetiştirme yolunun benimsendiği gözlenmektedir. Osmanlı yöneticileri, kendi felsefesini benimsemiş "Tarikat, Tekye ve Zaviyelerden birçok alanda olduğu gibi eğitim açısından da geniş ölçüde istifade etmiştir.⁴⁹

Osmanlı'nın ilk medresesi, Orhan Gazi tarafından 1331'de kurulan, İznik Orhaniyesi adını da taşıyan İznik Medresesi'dir. 1326'da Bursa'nın feth edilmesi sonrasında Orhan Gazi, manastırdan çevrilmesi sebebiyle Manastır Medresesi adını alan Orhan Gazi Medresesi'ni kurmuş ve vakıflara tahsis etmiştir. Kuruluş yıllarından itibaren 1326-1451 seneleri arasında toplam seksen dört medrese yapılmıştır. Medreselerin elli üç tanesi Anadolu'da, yirmi dokuz tanesi Rumeli'de ve iki tanesi de Kudüs'te bulunuyordu. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u feth etmesinden sonra başlayan yeni dönem, Osmanlı'da ilmi hayat ve medrese teşkilatı hususunda önemli adımların atıldığı devreyi oluşturmaktadır. Sahn-ı Seman Medresesi'nden bir asır sonra yapılan, Osmanlı'da eğitimin ulaştığı en yüksek mertebeyi gösteren Süleymaniye Külliyesi, özellikle medrese-i evvel, sanî, sâlis ve râbi' isimleriyle dört medrese, bir tıp medresesi ve darüşşifa ile darül-hadisten oluşan kaliteli bir eğitim yuvasıydı.⁵⁰

⁴⁷Cahid Baltacı, "Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim" Ankara 2002, C.IX, s. 830; Yaşar Sarıkaya *Medreseler ve Modernleşme*, İstanbul 1997, s. 34.

⁴⁸Yücel Gelişli, "Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri", *Türkler*, Ankara 2002, s. 45.

⁴⁹Rifat Özdemir "Osmanlı devleti'nin tarikat, tekye ve zaviyelere karşı takip ettiği siyaset", Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sy:5, (1994) s. 305.

⁵⁰Mehmet İpşirli, "Medrese", *DİA*, XXVIII, Ankara 2003, ss. 327-328.

Süleymaniye medreseleri, asırlar boyunca ülkenin din, hukuk ve eğitim hayatı için birçok değerli bilim adamları yetiştirmiştir. Bu medreseler, Osmanlı idaresindeki büyük şehirlerde ve İstanbul'un feth edilmesinden sonra da yönetim merkezlerinde kurulan ve her tarafa yayılan ve gelişmiş, teşkilat ve işleyiş olarak en yüksek seviyesine ulaşmışlardır. Bu medreselerde diğer Osmanlı kurumlarında XVII. yüzyıldan itibaren başlayan deney, gözlem ve müsbet ilimlere yeterince yer verilmemiştir. Bu durum öğretimi yöntem ve disiplin yönünden yozlaşmaya başlatmıştır. Aynı zamanda öğretimde akli ve müspet bilimler dışında sadece dini-şer'i bilimlerle zaman geçirilmiş, yöntem açısından aktarmacı, kitabî bir yol takip edilmiş, Arapça'ya ağırlık verilmiş, öğrencilikle alakası olmayan bazı kişiler barındırılmıştır. İşte bütün bu sebepler nedeniyle eğitim öğretim anlayış ve faaliyetleri bozulmaya başlamıştır.⁵¹

Osmanlı devlet yönetimi iki temel eğitim kurumuna dayanıyordu. Bunlardan birincisi, medrese çıkışlı ulemalar; ikincisi ise, Enderun Mektebi'nde tahsil görmüş devşirme kökenli talebelerdir.⁵²

Saraydaki çocukların okutulması, padişahın hizmetinde bulunacak memurların ve müstahdemlerin yetiştirilmesi, saray halkını eğlendirecek ve güldürecek saz söz ehliyle oyuncuların eğitilmesi ve bunlardan da önemlisi güvenilir devlet adamı ve asker yetiştirmek üzere saray içerisinde bulunan mekteplere Enderun Mektebi deniliyordu. Osmanlı Devleti'nde XI. yüzyıl ortaları itibarıyla medrese haricinde en değerli resmi eğitim kurumu özelliği taşıyan Enderun'un, ilk teşkilatı II. Murad'a kadar çıkmış, fakat düzenlenmesi ve gelişmesi II. Mehmet ile başlamıştır. Enderun da genellikle mülki ve askeri yöneticiler yetiştirilmektedir.⁵³

Kendi ailesiyle herhangi bir bağı kalmamış, devşirme şeklinde elde edilmiş çocuklar Enderun'a başlamadan önce belirli bir ön eğitim sürecine tabi tutuluyorlardı. Hristiyan aileden devşirilmiş olan çocuk, önce Türk ve Müslüman olan ailelerin yanında Türkçeyi, İslami görevleri ve ahlaki öğrenirdi. Sonra sırasıyla Edirne, Galatasaray, İbrahim Paşa saraylarında beden ve ruh yeteneklerini geliştirebilecek ders

⁵¹Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VI, Ankara 1954, s. 141; Recai Doğan, Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.37, Sy. 1, (1997) s. 412.

⁵²Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul 1997, s.79.

⁵³Hafız Mehmed Refik, "Enderun-ı Hümayun Mektebi", *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, No. 1, s.16; Fethi İsfendiyoğlu, *Galatasaray Tarihi*, İstanbul 1952, s. 57; Doğan, Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili, s. 415.

ve tâlimler öğrenirlerdi. Bunlar "acemi oğlanları" diye isimlendirilirdi. Acemi oğlanları, burada belirli ders ve eğitimden sonra "çıkma" ismiyle ayrılır ve farklı askeri birliklere dağıtılırdı. Yetenekleri üstün olanlar, çok daha yüksek seviyede bir talim ve terbiyeye tabi tutulmak için Enderun'a alınırlardı.⁵⁴

1.1.4. Mezhebi Yapı

Müslüman bir hanedan tarafından kurulan, halkının çoğunluğu Müslüman olan, Sultanları İslam dünyasının hepsinde halife olarak kabul gören, Hristiyan batı karşısında İslâm dinini, ehl-i bid'at fırkaların karşısında Sünni İslâm'ı savunan ve koruma görevini üstlenen Osmanlı devleti, İslâm dininin savaş ve cihad fikrini misyon edinmesi gibi sebeplerle bir İslâm devletidir.⁵⁵

Osmanlı devleti ve İslam dünyasında Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat ekolü yaygındır.⁵⁶ Ehl-i Sünnet; Hz. Muhammed'in sünneti ve sahâbe ile onların izinde olan kişilere verilen isimdir.⁵⁷

Osmanlılar ilmî ve kültürel açıdan hem Selçuklularla hem de anayurtta kalan topluluklarla ciddi ilişkiler kurmuşlardır. Osmanlılar, ulemâları yetiştirirken, Mısır, Suriye, İran âlimleri ile birlikte Orta Asya âlimleri ve eserlerinden de istifade etmişlerdir. Bu ilişkilerin sonucu olarak Osmanlıların, amelde Hanefî mezhebini tercih etmesi durumu ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Hanefî mezhebi ülkenin resmî mezhebi şekline gelebilmesi uzunca bir zaman içerisinde tamamlanmıştır.⁵⁸

Osmanlı devlet yönetiminde, halkın din, mezhep veya etnik açıdan farklı olması, halka karşı tutumda herhangi bir farklılık ortaya çıkarmamıştır. Devlete bağlı olan her kalk, düşünce ve inancında serbesttir. Osmanlıda dini siyaset, halkın çoğunluğunun Hanefî mezhebine bağlı olması dolayısıyla Hanefîliğe dayanmıştır. Ancak buna rağmen fikhî mezhep olarak Şafîilik Mısır'da, Hanbelîlik Arabistan'da, Malikilik Kuzey Afrika'da, Nusayrilik ve Dürzîlik ise Suriye ve Lübnan'da yaygındır. Bu durum halkın düşünce ve inancını serbestçe yaşayabildiğini göstermektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Müslüman halkın çoğunluğu, Türkler ve Araplar

⁵⁴İbrahim İsfendiyaroğlu, *Selçuklu Tarihi*, Ankara 1972, ss. 58-84, 101-102, 164-165, 180-184; Doğan, Osmanlı eğitim kurumları ve eğitimde ilk yenileşme hareketlerinin batılılaşma açısından tahlili, s. 416.

⁵⁵Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Bugüne Kalan Miras: İslam" *Y.T. Dergisi*, Sy:33, Ankara 2000, s.347.

⁵⁶Taftazâni, Mesud b. Ömer, Sa'duddin, *Şerhu'l-Akâid*, İstanbul 1315, İslâm Akâidi, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul 1980. ss.16-17.

⁵⁷Ethem Ruhi Fıglalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İstanbul 1999, s. 53.

⁵⁸M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 1999, s. 91.

tarafından oluşturulan Sünniliğe mensuptur. Osmanlı'da yaşayan Müslümanlar, aynen etnik yapılarında olduğu gibi, dini anlayış ve mezheplerinde de çeşitliliğe sahiptir.⁵⁹ Burada Osmanlı Devleti'nin, çeşitli din ve dini anlayışlara taraftar kişilerin özgürce yaşamalarını garanti altına alarak güven verdiğini, bu halkın inançları nedeniyle yapmak zorunda oldukları ibadetleri yapabilmeleri hususunda her çeşit kolaylığı sağladığını görebilmekteyiz.⁶⁰

Osmanlı, farklı din ve inançlara mensup kişilere hoşgörülü davranırsa da Şii gruplara karşı sürekli hoşgörülü davranmadığı iddia edilmiştir. Ancak bu durum dini ve mezhebi değil sadece Safevilerle siyaseten ve askeri konularda ilişkiler gerildiği zaman dilimlerinde zuhur eden bir durumdur.⁶¹ Meseleyi sosyal, ekonomik ve siyasî faktörlerden soyutlayarak mezhep sorununa indirgemek yanlıştır.⁶²

Osmanlı da padişahların hepsi Hanefi mezhebini tercih etmişlerdir. Şafilik, Hanbelilik ve Malikilik mezhepleri, Hanefilik gibi hoşgörü görmesine rağmen Osmanlı padişahlarının bazısı İstanbul'da merkezi yönetimde yüksek mevkilerde görevlendirilen Şafii devlet adamlarının Hanefilik mezhebine dâhil olmalarını istedikleri görülebilmektedir. Padişahların çoğu ise bu duruma aldırmanmıştır.⁶³

Osmanlı Devletinin başarılı olmasını sağlayan özelliklerinden birisi de, Osmanlı halkının, padişaha içten, samimi olan bağlılık ve itaatıdır. Padişah bu toplumun kutsal, devletin temsil edildiği kişisidir. Allah'ın istemesi neticesinde padişah olmuştur. Osmanlı'da Sünnilik "Ulul Emre" itaat fikrine dayandırılmış yaptırımı güçlü siyasî bir gelenek oluşturmuştur. Devlet ve Padişah tartışılmaz ve eleştirilmez güçlü bir otoritedir.⁶⁴

Osmanlı kendisinden önceki Müslüman devletlerden kültür geleneği olarak aldığı düşünce ve mezheplerin hepsini kabul etmiş, Ehl-i Sünnet inanç anlayışına devletin ana siyasetinde etkin bir rol vermiş ve bu anlayışı devletin bütün okullarında tercih etmiştir. Ehl-i Sünnet mezhebi'nin dışındaki diğer düşünce ve mezhep

⁵⁹Ahmet Yaşar Ocak, *Din, Osmanlı Medeniyeti ve Medeniyeti Tarihi*, c.I, İstanbul 1999, s.114.

⁶⁰Şükrü Karatepe, *Osmanlı Siyasî Kurumları (Klasik Dönem)*, I. Baskı, İstanbul 1989, s.145.

⁶¹Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Devri Türk Kültür ve Medeniyetinin Temel Özellikleri*, Türkler c.IX, ss.56-57.

⁶²Taha Akyol, *Osmanlı'da ve İranda Mezhep ve Devlet*, İstanbul 2013, s.45.

⁶³Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c.II, İstanbul 2004, s.140.

⁶⁴Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, ss.140-141.

anlayışındaki gruplar, Osmanlı toprakları üzerinde her zaman var olagelmışler ve rahat bir şekilde mezheplerinin tanıtım ve faaliyetlerini yapabilmışlerdir.⁶⁵

Osmanlı'nın siyasî fikirlerinde egemen olan anlayış, dinî anlayışlara bakışı da içine alacak şekilde kısaca şöyle açıklanabilir: "Adalet cihanı durduracak; ancak bunu devlet sağlayacak. Devlet ise bir hükümdara ihtiyaç duyacak, hükümdar ordusuz iş yapamayacak, orduyu ise ancak servet toplayabilecek, serveti halk sağlayacak, halk da ancak adaletli hükümdarlar sayesinde huzura erecek"⁶⁶ şeklindedir.

1.2. İBN KEMAL'İN HAYATI

1.2.1. Doğumu ve Soyağacı

Adı Şemsü'd-Din Ahmed bin Süleyman'dır.⁶⁷ Dedesi Kemal Paşa'ya nispetle "Kemal Paşazade", "İbn Kemal Paşa", "İbn Kemal" denilmektedir.⁶⁸ Ayrıca Ahmed Şâh Çelebi, Müftî'l-enâm, Müftî's-sakaleyn, İbn'i Sînâ'yı Rûm gibi lakaplarla da tanımıştır.⁶⁹ Biz çalışmamızda İbn Kemal ismini kullanmayı tercih edeceğiz.

İbn Kemal, 3 Zilkade 873 (15 Mayıs 1469) senesinde doğmuştur.⁷⁰ Doğum yeri hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Bazı kaynaklar onun Tokat'ta doğduğunu belirtirken, bir kısmı da, Edirne'de doğduğunu belirtmişlerdir.⁷¹ Bazı müellifler de Amasya'da doğduğunu iddia etmişlerdir.⁷² İbn Kemal'in Tokat'ta doğduğunu belirtenler onun, annesi tarafından dedesi İbn Küpeli Muhammed Muhyiddin Efendi'nin İran'dan Tokat'a gelmesi ve buraya yerleşmesi ile babası Süleyman Çelebi'nin Tokat'ta vazife yapmış olmasına bağlarlar.⁷³

⁶⁵ Arif Güneş, Osmanlı Devleti'nde Çoğulculuğun Dinamikleri, *IV. Osmanlı Sempozyumu Bildirileri* (8-9 Eylül 1989, Söğüt), Ankara 1991, s. 26.

⁶⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15-17. Yüzyıllar)*, İstanbul 2016, s. 77.

⁶⁷ Mustafa Fayda "İbn Kemal'in Yaşadığı XV ve XVI. Asırlar Türkiye'sinde İlim ve Fikir Hayatı", S. Hayri Bolay, Bahaeddin Yediyıldız, Mustafa Sait Yazıcıoğlu (Ed.) *Şeyhülislam İbn Kemâl Sempozyumu*, Ankara 1989, s. 29 vd.; Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, s. 39.

⁶⁸ Kâtip Çelebi, *Sullemü'l-Vusûl ilâ Tabakâtı'l-Fuhûl*, S.K., Şehit Ali Paşa, 1887, vr. 20b; İsmail Paşa Bağdatlı, *Hediyyet el-'Arifin ve 'Asâr el-Musannifin*, nşr, İbn el-Emin Mahmud Kemâl İnâl ve Avni Aktuç, İstanbul, 1951, ss. 141-142; Öge, *Şeyhu'l-İslam İbn Kemal ve Sünnîlik Anlayışı*, s. 62 vd.

⁶⁹ Kâtip Çelebi, *Sullemü'l-Vusûl ilâ Tabakâtı'l-Fuhûl*, vr. 20b; Mustafa Kılıç, "İbn Kemal Paşa", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler VI*, İstanbul, 2003, s. 153.

⁷⁰ Şerafettin Turan, "Kemalpaşazâde", *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 238.

⁷¹ Ali Emîrî Efendi, *İlmiyye Salnâmesi*, s. 346; Kemal Sözen, *İbn Kemal'de Metafizik*, Isparta 2001, s. 45.

⁷² Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul 1927, c. III, s. 224.

⁷³ Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, c. II, İstanbul 1308, s. 223.

Doğum yerinin Edirne olduğu ile ilgili rivayetler ise, İbn Kemal'in Edirne'de yetişmesi ve ömrünün büyük bir kısmını burada geçirmiş olmasıyla ilgilidir.⁷⁴

İbn Kemal'in Amasya'lı olduğu iddiası ise Hüseyin Hüsameddin Efendi (ö. 1357/1939) tarafından İbn Kemâl'in "Tevârih-i Âl-i Osman"ının VII. defterinde Amasya'yı metheden sözlere dayandırılmaktadır.⁷⁵

Bir ümera ailesine mensup olan İbn Kemâl, ana tarafından âlim, baba tarafından yüksek bürokraside görev yapmış bir ailede yetişmiştir. Annesi İbn-i Küpeli'nin kız kardeşi, teyzesi Molla Sinan Paşa'nın eşidir. Büyük babası Kemal Paşa Fatih devri ümerasından ve komutanlarındandır. Edirne ve İstanbul'da birçok vakıfları bulunmakta olup 875/1470 yılı başlarında vefât etmiştir.⁷⁶

İstanbul'un fethinde yer alan babası Şücaüddin Süleyman Bey, devrinin tanınmış kumandanlarından biri olup, 879-883/1474-1478 yıllarında Amasya ve 883/1478 de Tokat sancak beyliklerinden sonra İstanbul'a gelmiş orada vefat etmiş, ardından babası Kemâl Paşa'nın türbesine defn edilmiştir.⁷⁷

Annesi, Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanının meşhûr âlimlerinden İbn-i Küpeli Muhyiddin efendi'nin kızıdır.⁷⁸

1.2.2. Tahsil Dönemi, Hocaları ve Talebeleri

1.2.2.1. Tahsil Dönemi

İbn Kemal, tahsiline babasında başlamıştır. İlk eğitiminde babası ve büyük babası büyük etki etmiştir. Kaynaklarda çok güzel tahsil gördüğü konusunda bilgi verilmektedir.⁷⁹ Babası Amasya'ya geldiği zaman hemen, Amasya âlimlerinden Şeyhizâde Abdi, Abdizâde Abdurrahman, Yakubzâde Bahşî Efendi'lerden sarf, nahiv, mantık ve lügat ilimlerini öğrenmiştir.⁸⁰

⁷⁴Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, s. 41.

⁷⁵Murat Ustakurt, "İbn Kemal Paşa'nın "Tefsirü'l-Fatiha" adlı eseri", YYLT, *MÜSBE*, İstanbul 2009, s. 24.

⁷⁶Mustafa Kılıç, "İbn Kemal Paşa" *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu*, Tebliğler, İstanbul, 2003, s. 153.

⁷⁷Kâtip Çelebi, *Sullemü'l-Vusûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl*, S.K., Şehit Ali Paşa, 1887, vr. 20b; Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, s.39.

⁷⁸Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevârih*, Nşr. İsmet Parmaksızoglu, Eskişehir 1992, c. V., s.163; Kemal Sözen, *İbn Kemal'de Metafizik*, s. 45.

⁷⁹Mecdi Efendi, *Şekâik Nûmaniyye Tercemesi*, İstanbul 1269, Nşr. Abdulkadir Özcan, İstanbul 1989, s. 215; Ahmet Uğur, *İbn-i Kemal*, s. 2.

⁸⁰Mahmut Süleyman el- Hanefî Kefevî, *Ketâibü A'lami'l-Ahyâr min Fukahâ-i Mezhebi'n Nu'maniyye*, Âşir Efendi, vr. 578b.,

İbn Kemal, ailesi gözetiminde sağlıklı bir öğrenim görmüş olmakla birlikte, o dönemin adeti üzerine, önce askerîyeye girmiş ve sipâhi olarak II. Bâyezîd Hân'ın savaşlarına katılmıştır.⁸¹ Onun askerlik vazifesini bırakarak ilme heveslenmesi katıldığı savaşlardan bir tanesinde gördüğü bir olay nedeniyledir. Bu olay şudur:

II. Bayezid zamanında, 1492 yılında, Arnavutluk yönüne yapılan savaş sırasında ordunun başında ikinci vezir Çandarlı Halil paşa'nın oğlu İbrahim paşa vardır. İbn Kemal genç bir sipahi olarak orduda bulunmaktadır. Vezir İbrahim Paşa Filibe'de divanı toplar ve herkes protokoldeki yerini alır. Vezirin hemen yanında dönemin meşhur akıncı beylerinden Evrenoszade Ahmed Bey yer almaktadır. Herkesin onun anlattıklarını dinlediği sırada ilmiye mesleğinden, mütevazı kıyafetler içinde bir adam meclise gelir ve herkes saygı ile ona yer verir. O da geçer ve Evrenoszade'nin üst tarafındaki yere oturur. Orada bulunan kişiler, bu defa da onun anlattığı ilmî konuları saygılı bir şekilde dinlemişlerdir. Bu durum İbn Kemal'i gerçekten şaşırtmıştır. Bu alçakgönüllü âlimin, Filibe'de günlük 30 akçe ile müderrislik yapan Tokatlı Molla Lütfi olduğunu öğrenen İbn Kemal, bir ilim adamına gösterilen saygının büyüklüğünü görmüş, Molla Lütfi gibi bir âlim olma kararı almıştır. Bu sırada Molla Lütfi'nin de görev yeri değiştirilmiş, Edirne'deki Daru'l-Hadîs Medresesi'ne tayin olmuştur. İbn Kemal sefer sonrasında Edirne'ye gitmiş ve Molla Lütfi'nin derslerine katılmıştır.⁸²

İbn Kemâl bu hocasından başka; Kestelli ismiyle meşhûr Kestelli Muslihuddîn Mustafa Efendi, Hatîbzâde Muhyiddîn Mehmed Efendi ve Muarrifzâde Sinânüddîn Yusuf gibi zamanın meşhûr âlimlerinden ilim öğrenmiştir.⁸³

İbn Kemâl'in, Molla Lütfi, Kastallânî, Hatîpzâde, Ma'rûfzâde ve değişik ilim dallarındaki diğer Türk âlimlerin dersine devam etmesi onu pek çok ilim dalında yetkin hâle getirmiştir. Ayrıca kendi ana dili ile din ve hukuk, Kur'ân, hadis, edebiyat, lûgat, nahiv, belagat, tıp alanında çalışmalar yapmıştır. Arapça'ya olan ilgi ve uğraşının yanında Farsça ve Rumca gibi birkaç dili de iyi derecede öğrenmiştir.⁸⁴

1.2.2.2. Hocaları

⁸¹Mecdi Efendi, *Şekâik Nûmaniyye Tercemesi*, s. 215; Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, s.40.

⁸²İskender Pala, "*Kemalpaşazade*", Osmanlı Ansiklopedisi, İstanbul 1996, c. 2, s. 158.

⁸³Mecdi Efendi, *Şekâik Nûmaniyye Tercemesi*, s. 382.

⁸⁴Reşîd 'Abdurrahmân el-'Ubeydî, İbn Kemâl Paşa'nın Arap Dilindeki Çalışmaları, Ahmet Yüksel (çev.), *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, V (2005), Sy: 1, s. 263.

İbn Kemal, askerlik mesleğinden ayrılarak, ilmiye sınıfına dâhil olmaya karar verince dönemin ileri gelen âlimlerinden ders almıştır.⁸⁵ Hocaları sıradan insanlar olmayıp, o dönemin ilim ve irfan dünyasında bilinen ve büyük hizmetler yapmış değerli kişilerdir.⁸⁶

Şimdi yukarıda isimlerini zikrettiğimiz hocalarının hayatına kısaca değinelim:

1.2.2.2.1. Muarrifzade Sinaneddin Yusuf Efendi(ö. 891/1486)

Bursa doğumludur.⁸⁷ Fatih Sultan Mehmet devrinde yetişmiş olan Sinan Paşa, asrının âlimlerinden ilim tahsil etmiştir. Babası Hızır Bey'in vefatında yirmi yaşlarında olmasına rağmen, Fatih tarafından Edirne Dârulhadîs müderrisliğine tayin edilmiştir. Padişahın en yakın adamları arasına girmiş ve padişahın iradesi ile Ali Kuşçu'nun derslerine devam etmiştir. Edirne Darulhadisi müderrisliğinden emekli olduktan bir sene sonra Gelibolu mutasarrıfı olmuştur. 891/1486'da İstanbul'da vefat eder. Birçok eseri mevcuttur.⁸⁸ İbn Kemal, ilmiye sınıfına geçtikten sonra Yusuf Efendi'den usul ve tefsir derslerini okumuştur.⁸⁹

1.2.2.2.2. Molla Lûtfü(ö. 900/1494)

XV. yüzyıl sonlarında Tokat'ta yetişmiş olup, Türk bilim dünyasına değer katmıştır.⁹⁰ Hocası Sinan Paşa sayesinde saray kütüphanesine memur olarak tayin edilmiş ve burada çeşitli eserler inceleme fırsatı bulmuştur.⁹¹

Bursa, Edirne ve İstanbul'da Sahn-ı Semân medreselerinde müderrislik yapmıştır. Serbest düşünceli ve taassuptan uzak bir insandır. Ağır şakalar yapması âlimler arasında karşı çıkanlarının çoğalmasına neden olmuş, itikatsızlıkla suçlanmış ve 900 Rebiulâhar/1494 Ocak'da idam edilmiştir.⁹² Molla Lûtfü'nün birçok ilim dalında Haşiye calâ Hâşiyeti'ş-Şer'ni'i-Metâlit, fiâşiya'alâ evâ'ili Şerhi'l-Mevâkıf, es-Sebcu'ş-şidâd gibi eserleri mevcuttur.⁹³

⁸⁵Sözen, a.g.e., s.53.

⁸⁶Mahmut Süleyman el- Hanefî Kefevî, *Ketâibü A'lami'l-Ahyâr min Fukahâ-i Mezhebi'n Nu'maniyye*, Âşir Efendi, vr. 578b.; Öge, a.g.e., s. 65.

⁸⁷Öge, a.g.e., s. 67.

⁸⁸Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, s. 51.

⁸⁹Sözen, a.g.e., s. 55.

⁹⁰Özen, Gökyay, "Molla Lutfi", s. 255; Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, s. 49; Zeki Değmiş, "Osmanlılarda İtikadi Mezhepler", YYLT, YYÜSBE, Van 2006, s. 39.

⁹¹Özen, Gökyay, "Molla Lutfi", s. 255; Sözen, a.g.e., s.53.

⁹²Özen, Gökyay, "Molla Lutfi", s. 255; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, Ankara 1983, s. 660 vd.

⁹³Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, Ankara 1983, s. 660 vd.; Öge, a.g.e., s. 66.

1.2.2.2.3. Muslihiddin Mustafa Kastalani (ö. 901/1495)

Aydın'a bağlı Nazilli ilçesinin Kestel köyünden olduğu için köyüne atfen Kestelli adıyla bilinmektedir.⁹⁴ Döneminin güzide âlimlerinden biri olan Muslihiddin Mustafa Kastalani, ilk tahsilini Aydın'da görmüş ve Bursa Sultan Medresesinde Hızır Bey'den tahsilini tamamlamıştır.⁹⁵ Sonra Mudurnu, Dimetoka müderrisliklerine ve daha sonra Sahn-ı Seman medresine müderrisliğe getirilmiştir. Bursa, Edirne ve İstanbul Kadılığı görevlerini yürüttükten sonra, İstanbul'da Kazaskerliğe yükselmiştir. O 901/1495' de vefat etmiştir.⁹⁶

1.2.2.2.4. Hatibzade Muhyiddin Mehmet Efendi(ö. 901/1495)

Muhyiddin Mehmet Efendi Kastamonulu olup, ilk önce babasından ders almıştır. Sonrasında Ali Tusi ve Hızır Bey'den dersler alarak tahsilini tamamlamıştır.⁹⁷ İznik Küçük Medrese'de müderrisliğe başlamıştır. Daha sonra Sahn-ı Seman medreselerinden birine tayin edilmiştir. 901(1495) tarihinde vefat etmiştir. Birçok eseri mevcuttur.⁹⁸

1.2.2.2.5. Germiyanlı Kasım Efendi (901/1495)

İbn Kemal, “ Molla İzarî” olarak şöhret bulmuş olan Kasım Efendi'den ilmî açıdan çok istifade etmiştir. Kasım Efendi önce Amasya'da müderris olmuş, sonra Ebû Eyyub el-Ensari Medresesi'ne geçmiştir. İstanbul'da Kalenderhane Medresesi, Edirne'de Üç Şerefeli Medresesi ve sonunda Sahn-ı Seman Medreselerinden birinde müderris iken 1495'te vefat etmiştir.⁹⁹

1.2.2.2.6. Müeyyadzade Abdurrahman Efendi (ö. 921/1516)

1456 yılında Amasya'da doğmuştur. Şeyhzade Beyazıd'ın ilim sohbetlerine katılmış, onunla dostluğunu kıskananların tehlikesinden korunmak için Haleb'e kaçmıştır. Orada medrese derslerine devam etmiş ardından Celâleddin Devvanî'(ö. 908/1502)den ders almak için Tebriz'e gitmiştir. Sonra Amasya'ya gelmiş ve bir süre sonra İstanbul'a gitmiştir. Orada Kalenderhâne Medresesine müderris olmuştur. Sahn-ı Seman Medreselerinden birisine müderris olmuş, sekiz yıl burada çalışmıştır. Edirne

⁹⁴Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, s. 50.

⁹⁵Öge, *a.g.e.*, s. 66.

⁹⁶M. Sait Yazıcıoğlu, “*Osmanlı Dönemi Türk Kelâm Bilginleri*”, Osmanlı, c. VIII, Ankara 1999, s. 182.

⁹⁷Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, s. 50.

⁹⁸Sözen, *a.g.e.*, s. 55.

⁹⁹Sözen, *a.g.e.*, s. 57.

Kadıllığı ile Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği yapmıştır. 1516 yılında vefat etmiştir. İbn Kemal, Müeyyedzade'nin himayesi ve teşvikleriyle yetişmiş bir ilim adamıdır. Hatta onun Tevarih-i Âl-i Osman adlı eserini kaleme alması hocasının teşvikiyle olmuştur.¹⁰⁰

Görüldüğü üzere İbn Kemal, XV. ve XVI. yy. Osmanlı bilim alanında önemli yere sahip seçkin bilim adamlarından dersler almıştır. Kişilerin gelişmesinde o kişiye hocalık yapan kişilerin emekleri görmezden gelinemez. İbn Kemal de saydığımız bilim adamlarının rehberliğinde gerçekten kaliteli bir eğitim öğretim görmüş ve döneminin bilim adamları arasına girmeyi başarmıştır.

1.2.2.3. Talebeleri

İbn Kemal, çok sayıda öğrenci yetiştirmiş bir ilim adamıdır. Talebeleri arasında en seçkin olanı Ebussuûd Efendi'dir.¹⁰¹

1.2.2.3.1. Ebussuûd Efendi(ö. 982/1574)

Asıl adı Muhammed olup, 17 Safer 896(30 Aralık 1490) tarihinde Meteris köyünde doğmuştur.¹⁰² İlk tahsilini babasının yanında yapmıştır. Sonra Seyyid Şerif el-Cürcânî'nin kelâma, belagata dair eserlerini okumuştur. Daha sonra Müeyyed-zâde Abdurrahman Efendi, Mevlana Seydi Karamânî'den ve İbn Kemal'den ders almıştır.¹⁰³ Yaşadığı dönemin en nüfuzlu şahsiyetlerinden biri olmasına rağmen, siyasi işlere karışmaktan, nüfuzunu kötüye kullanmaktan kaçınmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın çok güvendiği ve hürmet ettiği kişilerden bir tanesidir.¹⁰⁴

1.2.2.3.2. Diğer Talebeleri

İbn Kemal'in Ebussuûd Efendi dışındaki öğrencileri, önemli yerlerde görev almış ve topluma çeşitli yönlerden katkı sağlamış kişilerdir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Abdulkerim Vizeli(ö. 961/1554), Abdullatif Efendi(ö. 953/1546), Evran el Müeyyidî(ö. 970/1562), Alâaddin Ali Manavgadî(ö. 974/1566), Derviş Mehmet,

¹⁰⁰Sözen, *a.g.e.*, s. 56 vd.

¹⁰¹Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, s. 50.

¹⁰²Süleyman Saadettin Mustakimzâde, *Davhatu'l Meşayih Maa Zeyl*, İstanbul 1978, s. 24.

¹⁰³Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 677.

¹⁰⁴Ahmed Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", *DİA*, X, İstanbul 1994, s. 365 vd.

Dursun b. Hacı Murad, Muhammed Şah el-Fenari(ö. 964/1566), Hasan Çelebi Aşçı-zâde(ö. 942/1535), Molla Bâli Efendi’(ö. 977/1569)dir.¹⁰⁵

1.2.3. Bulunduğu Görevler

1.2.3.1. Müderrisliği

İbn Kemal ilk olarak Edirne’de “Taşlık Medresesi” adıyla bilinen "Ali Bey Medresesi"ne müderris olarak ta’yin edilmiştir.¹⁰⁶ Sonrasında Üsküp’te İshak Paşa Medresesi’ne, kısa bir zaman sonra da Edirne’deki Halebiye Medresesi’ne ta’yin edilmiştir. Bundan sonra da, Edirne’de Üç Şerefeli medreselerinde, daha sonra İstanbul’da Sahn-ı semân Medresesi’nde bir müddet müderrislik yaptıktan sonra, o zaman Osmanlı medreselerinden en yüksek derecede olan Sultan Bâyezîd Medresesi müderrisliğine ta’yin edilmiştir.¹⁰⁷ İlmi alanda hayatının en verimli döneminde, bir taraftan öğrenci yetiştirmiş, diğer taraftan eserler kaleme almıştır.¹⁰⁸

Bir müddet Edirne ve sonra da Anadolu kazaskerliği görevlerinde bulunduktan sonra yeniden müderrisliğe dönmüştür.¹⁰⁹

1.2.3.2. Memuriyetleri

Askeri sınıfa girmesi sonrasında İbn Kemal, altı bölük sipahisi olarak seferlere katılmıştır. Edirne ve Anadolu Kazaskerliği yapmış, Zenbilli Ali Efendi(ö. 932/1526) vefat edince Şeyhülislâmlık görevine getirilmiştir.¹¹⁰ İbn Kemal ilmiye mesleğine intisap ettikten sonra müderrislik, kadılık, kazaskerlik ve şeyhülislâmlık makamlarını elde etmiş, çok kısa süren bir emeklilik dönemi dışında devlet kademelerinde devamlı bir yükseliş göstermiştir.¹¹¹

1.2.4. Vefatı

¹⁰⁵Mustafa Kılıç, Kemal Paşa-zâde(İbn Kemal)nin Talebeleri, *Belleten*, Sy: 221 (Nisan 1994), Ankara 1994, ss. 55-70.

¹⁰⁶Mustafa Fayda” İbn Kemal’in Hayatı ve Eserleri”, S. Hayri Bolay, Bahaeddin Yediyıldız, Mustafa Sait Yazıcıoğlu (Ed.) *Şeyhülislam İbn Kemâl Sempozyumu*, Ankara 1989, s. 49 vd.

¹⁰⁷Turan, “*Kemalpaşazâde*”, s. 238.

¹⁰⁸Sözen, *a.g.e.*, s. 66.

¹⁰⁹Öge, *a.g.e.*, s. 71.

¹¹⁰Fayda, *a.g.e.*, ss. 48-50.

¹¹¹Şerafettin Turan, “*Kemalpaşazâde*”, s. 238.

İbn Kemâl, 2 Şevval 940 (16 Nisan 1534) senesinde vefât etmiş, Edirnekapı’da surların dışında, Emir Buhari Camii yanındaki¹¹² Mahmud Çelebi zaviyesi denilen mıntıkada defnedilmiştir. Edirnekapı mezarlığındaki kabri, 1971’de Haliç çevre yolunun yapılması sırasında, etrâfındaki kabirler nakledilmiş, İbn Kemal’in türbesi farklı bir yere alınmıştır. Ölümü nedeniyle tarihe not düşülen, “îrtehalet-ülûmu bil-Kemâl”(ilimler İbn Kemal ile gitti) ibaresi onun ilmi kişiliğini göstermesi açısından önemlidir.¹¹³

1.3. İLMÎ ŞAHSİYETİ

Birçok farklı ilme vakıf olan ve bu alanlarda pek çok eser veren İbn Kemal XVI. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı ilim ve kültürünün en büyük temsilcilerinden biri olarak görülmektedir. Eserlerini Türkçe, Arapça ve Farsça olarak kaleme almıştır.¹¹⁴

Yalnızca Türkler değil, aynı zamanda tüm İslâm dünyasının gurur duyduğu seçkin ve muhakkik âlimlerden olan İbn Kemal,¹¹⁵ dönemlerinde yaşadığı Fatih Sultan Mehmet, II. Beyazıd, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman tarafından sevilmiş ve onların saygısını kazanmıştır. Hadis, tefsir, fıkıh gibi dinî ilimlerle birlikte tarih, edebiyat, felsefe, dil ve tıp alanlarında eser vermiş çok yönlü bir kişidir.¹¹⁶

İlmî kapasitesi, muhakeme ve münazara kudreti, fetva verme konusundaki kabiliyeti sebebiyle “müfti’s-sakaleyn” (insanların ve cinlerin müftüsü) lakabıyla anılmıştır.¹¹⁷ Verdiği fetvalar, yazmış olduğu kitaplar ve risaleler, okuttuğu ilimler ve yetiştirdiği öğrenciler Osmanlı âlimleri arasındaki seçkin yerini ispat açısından yeterlidir.¹¹⁸

İbn Kemal, genç yaşında Sa’deddin et-Teftâzânî ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî gibi âlimlerle mukayese edilmiş, Osmanlı âlimleri arasında ilmî kuvveti nedeniyle “el-muallimü’l-evvel” lakabıyla anılmıştır.¹¹⁹ Taşköprüzade’nin İbn Kemal hakkında:

¹¹²Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, s. 53 vd.

¹¹³Turan, “*Kemalpaşazâde*”, s. 238.

¹¹⁴Turan, “*Kemalpaşazâde*”, s. 240.

¹¹⁵Dalkıran, *a.g.e.*, s. 44.

¹¹⁶Turan, “*Kemalpaşazâde*”, s. 238.

¹¹⁷Dalkıran, *a.g.e.*, s. 44.

¹¹⁸Uğur, *a.g.e.*, s. 13.

¹¹⁹Şerafettin Turan, “*Kemalpaşazâde*”, s. 238.

“kendisinden önce var olan âlimleri unutturdu; çökmüş ilmin kurallarını tekrar düzeltti.” demesi onun ilmi derecesini görmemiz açısından önemlidir.¹²⁰

İbn Kemal, İran’a yapılan seferin dinen ve hukuken var olan sebeplerini hazırlama konusunda fetva vermiş, bu savaşa razı olmadığı için çekimser kalmış devlet yöneticilerine karşı padişahı desteklemiştir. Kanûnî Sultan Süleyman döneminde, padişahı Safevîler’e karşı mücadele etme konusunda teşvik etmiş, padişahın Şah Tahmasb’a yolladığı mektupları kendisi kaleme almıştır. İbn Kemal, felsefecilerin olduğu gibi kelâmcıların da görüşlerini iyi bilen bir âlimdir. Felsefî düşünce alanında Fahreddin er-Râzî ekolünü takip etmiş, tasavvufa karşı olmamakla birlikte şeriatın belirlediği çerçevenin dışına çıkan düşünce ve uygulamalara karşı mücadele etmiş, bazı sûfîlerin yaptığı raks, semâ ve devranın haram olduğunu ileri sürmüş bir âlimdir. Muhyiddin İbnü’l-Arabî(ö. 638/1240) onunla ilgili uygun fetva vermiş, verdiği fetva Yavuz Sultan Selim üzerinde etkili olmuş, padişah, Mısır dönüşünde dört ay kadar kaldığı Dimaşk’ta İbnü’l-Arabî’nin kabri üzerinde bir türbe ve yanında bir cami ile imaret yaptırmıştır. İbn Kemal, İslâm âlimlerinin birçoğu gibi tasavvufun istikametinden sapmasını hoş bulmamış, toplum düzeni ve devlet bekasını tehdit edecek her türlü hareket ve davranışın ortaya çıkmasını engellemeye çalışmıştır. O’nun sade bir dinî yaşayışı tercih ettiği, Vasiyetnâmesinde yazdığı cenazesinin dervişane bir şekilde kaldırılmasında ve kabri üzerine türbe yapılmayıp sadece bir taş dikilmesini istemesinde görülebilmektedir.¹²¹

1.4. ESERLERİ

İlmî kapasitesi ve eserleri ile Osmanlı âlimleri arasında olduğu kadar İslam dünyasının da en büyük âlimlerinden biri olan İbn Kemal’in, birçok ilimde bilgi sahibi olduğu birçok kaynakta zikredilmektedir.¹²²

Eserlerinin bir kısmı doğrudan şerh ya da haşiye niteliği taşıırken, bağımsız olarak bu dönemin şerh ve haşiye geleneğini bozmuş, telif eser ve risaleler de yazmıştır.¹²³ İbn Kemal meseleleri ele alırken doğrudan sonuca odaklı bir yöntem izlemiş ve o günkü bağlamda insanların zihinlerini tatmin eden pratik çözümler

¹²⁰Taşköprüzade, *eş-Şakâik’ı- nu’ mâniyye fi ‘ulemâi’ d-devleti’ l-osmâniyye*, thk. Ahmet Subhi Fırat, İstanbul 1989, s.381.

¹²¹Turan, “*Kemalpaşazâde*”, s. 239.

¹²²Mecdi Mehmet Efendi, *Şakâiku’n Numâniyye ve zeyilleri(Hadaiku’ş-Şekâik)*, c. I, Nşr. Abdulkadir Özcan, İstanbul 1269, s. 383.

¹²³Zeki Değmiş, “Osmanlılarda İtikadi Mezhepler”, YYLT, YYÜSBE, Van 2006, s. 144.

sunmuştur. Bu sebeple yazdıkları çok fazla kabul görmüş ve geçmiş âlimlerden birçoğunun eserlerini unutturmuştur.¹²⁴

Eserlerinde Ehl-i sünnet inancının korunması ve desteklenmesi üzerinde duran İbn Kemal, diğer gayr-i Sünnî mezhep ve akımların ortadan kaldırılmasını hedeflemiştir. Ayrıca verdiği fetvalar ve yazdığı risaleler ile ehl-i sünnet dışı fırkaların toplum içerisinde yayılmasını engelleme adına önemli rol oynamıştır.¹²⁵

Eserlerinin sayısı ile ilgili çok farklı rakamlar telaffuz edilmiştir. Faik Reşad üç yüze yaklaştığını, Ayvansari ise üç yüz olduğunu dile getirmiştir.¹²⁶ Atsız’a göre ise Türkçe 19, Farsça 7, Arapça ise 183 olmak üzere toplam 209 eseri mevcuttur. Atsız, Arapça eserlerini, Kur’an-ı Kerim’e ait olanlar on iki, hadis ile ilgili olanlar sekiz, hukuk ile ilgili kırk üç, felsefe ile ilgili elli, edebiyat ile ilgili yirmi iki, mantık ile ilgili sekiz, tasavvuf ile ilgili iki, ahlak ile ilgili iki, ansiklopedik yedi, Arap dili ve grameri yirmi bir, Fars dili ve grameri iki ve çeşitli konularla ilgili altı şeklinde tasnif etmektedir.¹²⁷

Eserleriyle ilgili bu genel bilgileri verdikten sonra, farklı alanda eser kaleme almış İbn Kemal’in eserlerini Kelam, Mezhepler Tarihi ve Felsefe ile ilgili eserleriyle sınırlandırmak istiyoruz.

1.4.1. Kelam ve Mezhepler Tarihi ile ilgili Eserleri

İbn Kemâl’in Müslümanların fırkaları konusunda geniş araştırmaları mevcuttur. Hanefî mezhebine bağlı Ehl-i sünnet ve’l cemâatten birisi olduğu bilinen İbn Kemal’in bu inancının, akâid konusunda te’lif ettiği eserlere önemli derecede etkisi olmuş, “*Halku’l-Kur’ân*” adlı eseri ile Mûtezile’ye cevap vermiş, “*Takrîru Enne’l-Kur’âne Kelânullâhi Teâlâ*” adlı bir de risâle yazmıştır. Bu türdeki risâlelerinin konuları farklıdır.¹²⁸

¹²⁴Mehmet Kalaycı, “Kemâlpâşâzâde’nin Eşarilik-Mâturidilik İhtilafı Konusundaki Risalesi Üzerine” *AÜİFD*, 53:2, Ankara 2012, s. 211.

¹²⁵Değmiş, “*Osmanlılarda İtikadi Mezhepler*”, s. 35.

¹²⁶Faik Reşad, *Eslâf*, İstanbul 1311/1312, s.10; Hüseyin Ayvansarâyî, *Hadikatu’l-Cevâmî*, c. I, İstanbul 1281, s.181.

¹²⁷Nihal Atsız, Kemalpaşa-oğlu’nun Eserleri, *Şarkiyat Mecmuası*, VI (1965)’den ayrı basım, İstanbul 1966, s.73; Mustafa Fayda, “İbn-i Kemal’in Hayatı ve Eserleri”, *Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu*, Ankara 1989, ss. 52-53.

¹²⁸Reşîd ‘Abdurrahmân el-’Ubeydî, İbn Kemâl Paşa’nın Arap Dilindeki Çalışmaları, Ahmet Yüksel (çev.), *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* V (2005), Sy: 1, s. 266.

1.4.1.1. Kelam İle İlgili Eserleri

İbn Kemâl felsefî yönleri ağırlıklı olan kelam kitaplarına hâşiye yazmıştır. Gerek yaşadığı dönemde gerekse de sonraki dönemlerde kelâm ile ilgili konuları onun seviyesinde ele alan bir başka yazara rastlamak çok zordur. İbn Kemal eserlerinde felsefî konuları kelamlaştırmıştır. İbn Kemal’in Kelam ile ilgili eserlerini şu şekilde sıralayabiliriz:¹²⁹

1.4.1.1.1. Risâle fi Fazîleti’n-Nebî alâ Sâiri’l-Enbiya

Molla Kâbız’ın Hazreti İsa’yı peygamberimizden üstün sayan sapık fikirlerini yayması o dönemde “Molla Kâbız” olarak bilinen meşhur olayın vuku bulmasına sebep olmuştur. İbn Kemal zikri geçen eserini Peygamberimizin üstünlüğünü ele almak için yazmıştır.¹³⁰

1.4.1.1.2. Hâşiye’ale’l-Mevafık

Adududdin İcî’nin “*Mevâfık*” adlı eserine Cürcânî tarafından yazılan şerhin hâşiyesidir. Bu eserin tam nüshası yoktur.¹³¹

1.4.1.1.3. Hâşiye ‘alâ Şerhi’t-Tecrid

Nasıruddin Tûsi’nin “*Tecridü’l-i’tikâd*” isimli eserine Seyyid Şerif Cürcânî tarafından yazılan şerhin hâşiyesidir.¹³²

1.4.1.1.4. Tecvidü’t-tecrîd

Tûsi’nin kelâma dair “*Tecrîdü’l-Akâid*” isimli eserine yazdığı bir tenkittir.¹³³ Tek nüsha ve üç varaktır. “*Vücûdu’z-Zihni*” adlı risâlesinde bu eserden bahsetmektedir. Eser, adı geçen eserdeki hataların tashihini içermektedir.¹³⁴

1.4.1.1.5. Risâle fi Ziyâdâtı’l-Vücûd’ale’l-Mâhiye

¹²⁹ Atsız, Kemalpaşa-Oğlu’nun Eserleri, *Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul 1996, S. VI, ss.71- 112; (1972) S. VII, ss. 83-135; İlyas Çelebi “Kemalpaşazâde”, Eserleri, *DİA*, XXV, Ankara 2002, ss. 245-247.

¹³⁰ Atsız, Kemalpaşa-Oğlu’nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Öçal, a.g.e., s. 36.

¹³¹ Atsız, Kemalpaşa-Oğlu’nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öçal, a.g.e., s. 34.

¹³² Atsız, Kemalpaşa-Oğlu’nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öge, a.g.e., s. 102 ; Öçal a.g.e.,s. 29.

¹³³ Atsız, Kemalpaşa-Oğlu’nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öge, a.g.e., s.104.

¹³⁴ Atsız, Kemalpaşa-Oğlu’nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öçal, a.g.e., s.29.

Eserde genel olarak varlığın mahiyete üstünlüğünden bahsedilmekte olup zaman zaman felsefî tartışmalara da girilmektedir. İbn Kemal bu risalesinde bir başka risalesi olan “Eys” ve “Leys”’e atıfta bulunmaktadır.¹³⁵ Yine bir başka yerde “*Vücûd-i zihni*” adlı risâlesine atıfta bulunur. Eser İslam Felsefesinin en önemli meselelerinden birisi olan varlık-mahiyet ilişkisini ele almaktadır.¹³⁶

1.4.1.1.6. Risale fi’l kazâ ve’l-Kader

Kaza ve kader konusu ele alınmaktadır.¹³⁷ Kader’in değişip değişmeyeceği, levh-i mahfûz, ümmü’l kitap hakkında bilgiler vermektedir. Eser “*Risâle fi’l Cebr*” adıyla da bilinmektedir.¹³⁸

1.4.1.1.7. Risâle fi’l İman fi örf Ehli’s-Ser

İman konusunu ele alır.¹³⁹ İman tanımı ve hangi şartlarda geçerli olduğu konusunu Ehl-isünnet’in görüşleri temel alınarak açıklanır.¹⁴⁰

1.4.1.1.8. Risâle fi Tahkik Ma’nâ el-Eys ve’l-Leys

Varlık ve yokluktan bahseden bir eserdir. Varlık kategorilerinden mümkünün varlık ve yokluğa göre durumu nedir? sorusunu tartışır.¹⁴¹ Yaratılmış olan varlıkların, “mümkünün” varlığa ve yokluğa göre durumunu farklı bir açıdan ele alır. İbn Kemal, “*Ziyâdetu’l-vucûd*” adlı eserinde bu risâlesinden söz etmektedir.¹⁴²

1.4.1.1.9. Risâle fi Tahkîkî Muradi’l-Kâilîn bi Enne’l-Vâcib Teâlâ Mucibü’n bi’z-Zât

¹³⁵Atsız, Kemalpaşa-Oğlu’nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öge, a.g.e., s. 102.

¹³⁶Atsız, Kemalpaşa-Oğlu’nun Eserleri, S.VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öçal, a.g.e., s.27.

¹³⁷Atsız, Kemalpaşa-Oğlu’nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öçal, a.g.e., s.34.

¹³⁸Atsız, Kemalpaşa-Oğlu’nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öge, a.g.e., s.102.

¹³⁹Atsız, Kemalpaşa-Oğlu’nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öçal, a.g.e., s.33.

¹⁴⁰Atsız, Kemalpaşa-Oğlu’nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öge, a.g.e., s.107.

¹⁴¹Atsız, Kemalpaşa-Oğlu’nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öge, a.g.e., s.104.

¹⁴²Atsız, Kemalpaşa-Oğlu’nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öçal, a.g.e., ss. 28-29.

Allah'ın yaratmasında hür olup olmadığı konusu işlenir. Kelamcılar, filozoflar ve mutasavvıfların yaratmanın zorunluluğunu tartıştıkları bir eserdir.¹⁴³ Baş tarafta müellif adı bulunmaktadır. Eseri ilginç kılan cihet, müellifin burada filozoflarla sûfilerin “zorunlu yaratma” konusunda aynı fikirde olduklarını, dolayısıyla filozofların bu görüşlerinden ötürü tekfir edilemeyeceklerini savunmuş olmasıdır.¹⁴⁴

1.4.1.1.10. Risâle fi Vücudi'z-Zihnî

Risalenin başında yer alan notlarda İbn Kemal'in diğer risalelerinden kısa alıntılar yapılmıştır. Ayrıca “Ziyâdetü'l-vücûd ale'l-mâhiye” adlı risâlesinde, bu eserine atıfta bulunmaktadır. Yine bu eserinde “Tecvidu't-tecrîd” adlı risalesine atıfta bulunur. Kezâ bir başka yerde de, Tehâfût Hâşiyesi'ne göndermede bulunur. Hem felsefe'nin hem de mantığın müşterek konuları arasında yer alan zihni varlık meselesi, oldukça hacimli olan bu risâlenin temel konusunu teşkil etmektedir.¹⁴⁵ Felsefeye ait bir eser olmasına rağmen kelâmî özelliklerde taşımaktadır. Bu eserinde İbn Kemal zihnin tanımlarını ele almaktadır. Zihne ilişkin filozofların delillerini ve bunlara karşı kelâm âlimlerinin ortaya koymuş oldukları görüşleri ele aldığı bir risalesidir. Varlık ve âlem konularında ağırlıklı bilgiler içermektedir.¹⁴⁶

1.4.1.1.11. Takdim el-İllet'Ale'l-Ma'lûl

İllet-malûl ilişkisinden bahseden bir eserdir. İllet ma'lûl ilişkisini çeşitli yönleriyle ele almakta, kelâmcı ve filozofların bu konuda görüşlerine yer vermektedir.¹⁴⁷

1.4.1.1.12. Risâle fi Halk el-Kur'an

¹⁴³Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öge, *a.g.e.*, s.103.

¹⁴⁴Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öçal, *a.g.e.*, s.28.

¹⁴⁵Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öçal, *a.g.e.*, s.29.

¹⁴⁶Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öge, *a.g.e.*, s.101.

¹⁴⁷Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öçal, *a.g.e.*, s.32.

Kur'anın okunmuş ve yazılmış olmasının mahlûk olup olmamasına tesiri konusu işlenir.¹⁴⁸ Kur'an'ın yaratılmışlığını savunan kimselerin görüşleri değerlendirilmektedir.¹⁴⁹

1.4.1.1.13. Risâle fi Beyân er-Ruh ve'l-Cesed

Bedenle ruh arasındaki ilişkiler ele alınmış ve ruh tanımlanmaya çalışılmıştır.¹⁵⁰ İnsanın fiziksel cismi itibariyle değil, ancak sahip olduğu ruh cihetiyle değerli olduğundan bahsedilir.¹⁵¹

1.4.1.1.14. Risâle fi'l-Îmân

İman konusunun ele alındığı farklı bir risaledir.¹⁵²

1.4.1.1.15. Risâle fi Tahkikel-Mu'cize

Mucize ve şartları ele alınır. Peygamberlerin mucizeleri incelenir.¹⁵³ Peygamberlerin olağanüstü işleri olan hallerden ve bunların şartlarından bahseder.¹⁵⁴

1.4.1.1.16. Risâle fi Tahkik Haşr el-Ecsâd

Ahirette dirilme ve haşrdan bahseden eserin “Meâdü'l-Cismânî ve Mebde ve'l-Meâd” isimleri de vardır. Cismanî haşr konusundaki tartışmalar ele alınmıştır.¹⁵⁵

1.4.1.1.17. Risâle fi Hakikat el-Me'âd

¹⁴⁸Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öge, *a.g.e.*, s.104.

¹⁴⁹Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öçal, *a.g.e.*, s.33.

¹⁵⁰Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öge, *a.g.e.*, s.104.

¹⁵¹Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öçal, *a.g.e.*, s.27.

¹⁵²Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öçal, *a.g.e.*, s.33.

¹⁵³Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öge, *a.g.e.*, s.107.

¹⁵⁴Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öçal, *a.g.e.*, s.34.

¹⁵⁵Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öge, *a.g.e.*, s.107.

Ahiret halleri anlatılır. Risâle fî Tahkik Haşr el-Ecsâd adlı eserle benzerlikler arz eder.¹⁵⁶ Ahiret ahvalini konu edinmektedir.¹⁵⁷

1.4.1.1.18. Risâle fî'l-Ecel

Ecel konusunun ele alındığı bir risâledir. İnsanın ölümünün ezelde nasıl takdir edildiği, ecelin geciktirilebileceği veya bunun mümkün olup olmadığı, ölümün niceliği hakkındadır.¹⁵⁸

1.4.1.1.19. Risâle fî İmân Ebeveyyen-Nebî

Peygamberimizin anne ve babasının İslam dini üzere vefat etmeleri konusundaki ihtilaflardan sözeder.¹⁵⁹ Anne ve babası üzerinden Peygamberimizi üzmenin doğru olmadığı ele alınır.¹⁶⁰

1.4.1.1.20. Risâle fî Tafzîl el- Başer'ale'l Melâike

İnsanın meleklerle olan üstünlüğünü konu edinmektedir.¹⁶¹

1.4.1.1.21. Risâle fî ulûmi'l-hakâ'ik ve hikmeti't-dekâ'ik

Allah'ın sıfatlarından bahsetmektedir. Eserin başında bulunan bir ifade İbn Kemal'in bu eserini oğlu için yazdığı kanaati oluşturmuştur.¹⁶²

1.4.1.2. Mezhepler Tarihi İle İlgili Eserleri

İbn Kemal'in İslâm Mezhepleri Tarihi ile ilgili eserlerini ise şu şekilde sıralamak mümkündür:¹⁶³

1.4.1.2.1. Fırakı'd-Dâlle

¹⁵⁶Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, "Kemalpaşazâde", Eserleri, ss. 245-247; Öge, a.g.e., s.107.

¹⁵⁷Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, "Kemalpaşazâde", Eserleri, ss. 245-247; Öçal, a.g.e., s.33.

¹⁵⁸Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, "Kemalpaşazâde", Eserleri, ss. 245-247; Öge, a.g.e., s.107.

¹⁵⁹Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, "Kemalpaşazâde", Eserleri, ss. 245-247; Öçal, a.g.e., s.36.

¹⁶⁰Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, "Kemalpaşazâde", Eserleri, ss. 245-247; Öge, a.g.e., s.109.

¹⁶¹Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, "Kemalpaşazâde", Eserleri, ss. 245-247; Öge, a.g.e., s.109.

¹⁶²Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, "Kemalpaşazâde", Eserleri, ss. 245-247; Öge, a.g.e., s.102.

¹⁶³Sabri Hizmetli " Mezhepler Tarihi Yönünden Kemalpaşazade'nin Görüşleri", S. Hayri Bolay, Bahaeddin Yediyıldız, Mustafa Sait Yazıcıoğlu(Ed.), *Şeyhülislam İbn Kemâl Sempozyumu*, Ankara 1989, s. 106 vd.

İslam tarihinde ortaya çıkmış sapık fırkalar ve alt gruplarından bahseder.¹⁶⁴

1.4.1.2.2. Risâle fi Beyân-ı Fırakı'd-Dâlle

Sapık fırkaların görüşleri ve İslam hukukuna göre durumları ele alınmıştır.¹⁶⁵

1.4.1.2.3. Risâle fi Tekf'ir Ravâfız

Şah İsmail ve Osmanlı Devletindeki taraftarlarına karşı kaleme alınmış bir eserdir.¹⁶⁶ İbn Kemal'e devlet kademelerinde kapılar açan risale ve fetva olarak bilinen Revâfızların tekfiri ve onlarla ilgili hükümleri ihtiva eder. Devletin elini güçlendiren ve kamuoyunu oluşturan stratejik bir eserdir.¹⁶⁷

1.4.1.2.4. el-ihtilaf Beyne'l-Eş'âriyye ve'l-Matürîdiyye

Eş'ar'i mezhebi ile Mâtürîdî mezhebi arasındaki ihtilafları konu edinen bu risale, 1304 yılında İstanbul Cemal Efendi matbaasında basılmıştır. Ancak risalenin yazma nüshası ile matbû' nüshası arasında önemli farklılıklar vardır. Matbû' olanında ihtilaflı konu sayısı 12 olarak verilirken risâlenin asıl nüshasında 11 olarak verilmiştir. Diğer yandan ihtilaflı meselelerin sıralanışı ve ele alınışı da birbirinden farklıdır.¹⁶⁸

1.4.1.2.5. Risâle fis-Sebb

Rafizilerin sahabeye karşı uygunsuz kelimeler kullanmalarının İslam hukukundaki durumu konusundadır.¹⁶⁹ Sahabe hakkında uygunsuz kelimeler ve cümleler kullanmanın yanlışlığını ele alır.¹⁷⁰

1.4.1.2.6. Risâle fimâ Yetealleku Bi Lafzı'z-Zındık

Zındık kelimesinin açılımları ve epistemolojik olarak anlamları ele alınır. İslam tarihinde 'Zenâdeka' olarak bilinen fırkadan bahseder. Bu eser Ahmet Yaşar

¹⁶⁴Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, "Kemalpaşazâde", Eserleri, ss. 245-247; Öge, *a.g.e.*, s.108.

¹⁶⁵Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, "Kemalpaşazâde", Eserleri, ss. 245-247; Öge, *a.g.e.*, s.108.

¹⁶⁶Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, "Kemalpaşazâde", Eserleri, ss. 245-247; Öçal, *a.g.e.*, s.35. ; Öge, *a.g.e.*, s.108.

¹⁶⁷Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, "Kemalpaşazâde", Eserleri, ss. 245-247; Öge, *a.g.e.*, s.108.

¹⁶⁸Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, "Kemalpaşazâde", Eserleri, ss. 245-247; Öçal, *a.g.e.*, s.35.

¹⁶⁹Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, "Kemalpaşazâde", Eserleri, ss. 245-247; Öçal, *a.g.e.*, s.36.

¹⁷⁰Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, "Kemalpaşazâde", Eserleri, ss. 245-247; Öge, *a.g.e.*, s.108.

Ocak tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.¹⁷¹ Zındık kelimesinin etimolojik anlamı ve zendekanın İslam Hukukundaki durumuna dairdir.¹⁷²

1.4.1.2.7. Risâle fî Tabakâtî'l Eimmeti'l-Hanefîyye veya Risâle fî'l-Müctehidin

Hanefî hukuk ekolüne mensup hukukçuların tarih sırasına göre isim listeleri verilmektedir.¹⁷³

1.4.2. Felsefe İle İlgili Eserleri

Bu çalışmalar İbn Kemâl'in aklî gayretlerine, hayat, çalışma ve ilim konusundaki felsefî görüşlerine dayanan, onun derin bilgisini gösteren çalışmalardır.¹⁷⁴

Felsefî konulardaki risâle ve eserleri şunlardır:¹⁷⁵

1.4.2.1. Hâşiye alâ Tehâfütî'l-felâsife

Hocazade isimli 15. yy.önemli âlimlerinden Muslihiddin Mustafa'ya(v. 1488) ait olan “Tehâfütü'Felasife” isimli esere İbn Kemal'in yazdığı haşiyedir. Ahmet Arslan'ın Türkçe'ye çevirdiği eser Tehâfüt Hâşiyesi (Haşiye alâ Tehâfüt al-Falâsifa) adıyla yayımlanmıştır.¹⁷⁶

1.4.2.2. Risâle fî beyânî'l-vücûd

Zorunlu varlık hakkındaki filozof ve kelamcılarının görüşleri ele alınmıştır. “Risâle fî Tahkiki Vucûbî'l-Vacîb” veya “Risâle der vucûdî Hudâ” isimleriyle de bilinmektedir. Ahmet Cevdet “Resâil” ismiyle iki cilt olarak İbn Kemal'in eserlerini neşretmiştir. Bu eser “Resâil”in birinci cildinde 149-157. sayfalarda mevcuttur.¹⁷⁷

1.4.2.3. Risâle fî tahkiki lüzûmî'l-imkân li-mâhiyyeti'l-mümkin

¹⁷¹Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öge, a.g.e., s.108.

¹⁷²Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öçal, a.g.e., s.36.

¹⁷³Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öçal, a.g.e., s.36.

¹⁷⁴Reşid 'Abdurrahmân el-'Ubeydî, *İbn Kemâl Paşa'nın Arap Dilindeki Çalışmaları*, Çev. Ahmet Yüksel, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V (2005), Sy: 1, s. 267.

¹⁷⁵Çelebi, “Kemalpaşazâde”, s. 246 vd.

¹⁷⁶Ahmet Arslan tarafından 1987 yılında Ankara'da Türkçeye çevrilmiştir.; Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öge, a.g.e., s.101.

¹⁷⁷Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öge, a.g.e., s.102.

Mümkün varlıklar için imkânın lüzumundan bahseder.¹⁷⁸

1.4.2.4. Ta'rîfû'l-'akl

Baş tarafta müellif adı bulunmaktadır. Eser, filozoflar ve kelâmcıların akıl kavramına getirdiği tanımları ele almaktadır.¹⁷⁹

1.4.2.5. Risâle fî beyânî'l-'akl

Akl nedir? Aklın işlevleri nelerdir? Akıl tek başına yeterli midir? gibi soruların cevaplarının arandığı eserdir. Kelamcılar ve Filozoflar tarafından akıl kavramına getirilen tanımlar çoğunluktadır. Eserin Edisyon Kritiği Ömer Mahir Alper tarafından yapılmış İslâm Araştırmaları Dergisi'nde yayınlanmıştır.¹⁸⁰

1.4.2.6. Fî Tahkîki murâdî'l-kâ'ilîn bi-enne'l-vâcib te'âlâ mûcibü'n bi'z-Zât

Allah'ın yaratmasında hür olup olmadığı konusu ele alınır. Kelamcılar, filozoflar ve mutasavvıfların yaratmanın zorunluluğunu tartıştıkları eserdir.¹⁸¹

1.4.2.7. Risâle fî beyânî enne'l-vücûd aynü mâhiyyetih ev ğayruhâ

Varlık mahiyet ilişkisi ele alınır.¹⁸²

1.4.2.8. Risâle fî vücûdî'z-Zihnî

Felsefeye ait bir eser olmasına rağmen kalamî özellikler taşımaktadır. İbn Kemal'in bu eseri, zihnî tanımlarını ve zihne ilişkin filozofların delillerini ve bunlara karşı kelam âlimlerinin ortaya koymuş oldukları görüşleri ele aldığı bir risalesidir. Varlık ve âlem konularında ağırlıklı bilgiler içermektedir.¹⁸³

1.4.2.9. Risâle fî'l-fakr

Eserde fakr kelimesine imkân anlamı yüklenmektedir ve mümkün varlığın çeşitli yönlerinden söz edilmektedir. İbn Kemal bu risâlesinde felsefî izahlar

¹⁷⁸Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, "Kemalpaşazâde", Eserleri, ss. 245-247; Öge, *a.g.e.*, s.105.

¹⁷⁹Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, "Kemalpaşazâde", Eserleri, ss. 245-247; Öçal, *a.g.e.*, s.27.

¹⁸⁰Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, "Kemalpaşazâde", Eserleri, ss. 245-247; Öge, *a.g.e.* s.103; Ömer Mahir Alper, *İbn Kemal'in Risâle fî Beyânî'l-'Akl'ı*, İslâm Araştırmaları Dergisi, S. , İstanbul 1999, , ss. 235-269.

¹⁸¹Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, "Kemalpaşazâde", Eserleri, ss. 245-247; Öge, *a.g.e.*, s.103.

¹⁸²Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, "Kemalpaşazâde", Eserleri, ss. 245-247; Öge, *a.g.e.*, s.105.

¹⁸³Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, "Kemalpaşazâde", Eserleri, ss. 245-247; Öge, *a.g.e.*, s.101.

yapmıştır. “Risâle fi’s-Sekr”de de durum aynıdır. “İhtiyâcu’l- Mümkin” ismiyle de eser bazı kaynaklarda geçmektedir.¹⁸⁴

1.4.2.10. Risâle fi ziyâdeti’l-vücûd ale’l-mâhiyye

Varlık mahiyet ilişkisi ele alınır.¹⁸⁵

1.4.2.11. Risâle fi enne’l-mümkin lâ yekûnü ahade’t-tarafeyn

Varlık problemi ele alınır. İmkân meselesi varlık ve yokluk açısından incelenir.¹⁸⁶

1.4.2.12. Risâle fi ihtiyâci’l-mümkin

“Fakirlik benim övüncümdür¹⁸⁷” hadisiyle, “Fakirlik her iki âlemde de yüz karasıdır¹⁸⁸” hadisinin mukayesesıyla başlayan eserde fakr kelimesine imkân anlamı yüklenir ve mümkün varlığın çeşitli yönlerinden söz edilir. Başında açıklanan iki hadis sebebiyle kaynaklarımızda hadis ilmine ait bir eser gibi tanıtılmış olmasına rağmen İbn Kemal bu risâlesinde felsefi izahlar yapmıştır. “Risâle fi’s-Sekr”de de durum aynıdır. “Risâle fi’l-fakr” ismiyle de eser bazı kaynaklarda geçer.¹⁸⁹

1.4.2. 13. Risâle fi hel yecûz en yestenide’l-kadîm ile’l-müessir em lâ

Mümkün olan varlığın herhangi bir müessire istinad edilip edilemeyeceğinden bahsedilen bir eserdir.¹⁹⁰

1.4.2.14. Risâle fi tekaddümi’lilleti’t-tâmme ale’l-ma’lûl

İllet-malûl ilişkisinden bahseden bir eserdir.¹⁹¹

¹⁸⁴ Atsız, Kemalpaşa-Oğlu’nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öge, *a.g.e.*, s.103.

¹⁸⁵ Atsız, Kemalpaşa-Oğlu’nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öge, *a.g.e.*, s.105.

¹⁸⁶ Atsız, Kemalpaşa-Oğlu’nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öge, *a.g.e.*, s.103.

¹⁸⁷ Şemseddin es-Sehavi, “*Mekâsidu’l-Hasene*”, Bağdat 1956, s. 480.; Aliyyu’l-Kari, *el-Esrâru’l-Merfûa Fi’l-Ahbari’l-Mevdûa*, thk. Muhammed. Lutfi es-Sabbag, Beyrut 1986, s. 254. Taceddin Sübkî, *Tabâkâtü’s-Şâfiyyeti’l-Kübrâ*, thk. Mahmud M. et-Tanâhî, Cîze 1992, III/134 adlı eserinde Hz. Peygamber’i fakir gösteren rivayetlerin aslının olmadığını söylemektedir.

¹⁸⁸ Râdiyyüddin Sagâni, *el-Mevzûât*, thk. M. Abdulkadir Ahmed, Mektebetü’n-Nahdiyyeti’l-Mısriyye, Kahire 1991,s. 96; Eserde “Fakirlik, iki cihanda yüz karasıdır” gibi fakirliği yeren bazı hadisler uydurulmuştur.

¹⁸⁹ Atsız, Kemalpaşa-Oğlu’nun Eserleri, S. VI, ss.71-112; (1972) S. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öge, *a.g.e.*, s.103.

¹⁹⁰ Atsız, Kemalpaşa-Oğlu’nun Eserleri, Sy. VI, ss.71-112; (1972) Sy. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öge, *a.g.e.*, s.102.

¹⁹¹ Atsız, Kemalpaşa-Oğlu’nun Eserleri, Sy. VI, ss.71-112; (1972) Sy. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öge, *a.g.e.*, s.103.

1.4.2.6. Risâle fî şübûti'l-mâhiyye

Tasavvufi bir özellik arzeder. Mutasavvıfların mahiyet hakkındaki görüşleri ele alınır.¹⁹²

İKİNCİ BÖLÜM İBN KEMAL VE İTİKADİ MEZHEPLER

2.1.İBN KEMAL'İN MEZHEP TANIMI

Mezhep, “gidilen yol” anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Belli bir şahıs veya o şahsa uyan topluluğun, çoğunlukla siyasî bir emel için çıktıkları yolda İslâm'ın ana esasları olan Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet'i anlayış şekillerini yansıtan ekollere mezhep denilmektedir.¹⁹³ Başka bir tanımlama ile mezhep; dinin asli ve fer-i hükümlerinin dayandığı delilleri bulmakta ve bunlardan hüküm çıkarıp yorumlamakta otorite sayılan âlimlerin ortaya koyduğu görüşlerin tamamı veya belirledikleri sistem'dir.¹⁹⁴

İslamî nassların farklı yorumundan hareketle ortaya çıkan ekoller, siyasi-itikadî ya da fikhî ekoller olmasına bakılmaksızın dilimizde mezhep adıyla anılırlar. Ancak İslam düşüncesi tarihinde, fikhî-hukûkî ekoller daha çok mezhep adıyla anılırken; siyâsî ve itikadî ekoller fırka (Çoğulu: firâk) ya da nihle (Çoğulu: Nihal) olarak adlandırılır.¹⁹⁵

Hz. Peygamber'den rivayet edilen ve çeşitli hadis kitaplarında yer alan “Kim İslam'da yeni bir şey ihdâs ederse helak olmuştur; kim de bir bid'at ortaya atarsa

¹⁹² Atsız, Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri, Sy. VI, ss.71-112; (1972) Sy. VII, ss. 83-135; Çelebi, “Kemalpaşazâde”, Eserleri, ss. 245-247; Öge, a.g.e., s.104.

¹⁹³ Abdülkahir el-Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, Çev. Ethem Ruhi Fırlı, Ankara 2011. s. XIII(Çevirenin Önsözü);Ethem Ruhi Fırlı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İstanbul 1999, s. 7.

¹⁹⁴ İlyas Üzümlü “Mezhep” *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 526.

¹⁹⁵ Fırlı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, s. 7.

şüphesiz delalete düşmüştür. Delâlete düşen ise cehennemdedir”¹⁹⁶ hadisini esas alarak İslam fırkalarını değerlendiren İbn Kemal, mezhepleri dinde bir şey ihdas eden zümreler olarak mütalaa etmektedir. “*Fi Tasnîfi'l-Fırakı'l-İslâmiyye*” isimli risâlesine söz konusu hadisle başlayan müellif, “Ashâbu'l-Ehva ve Bid'at” adını verdiği fırkaları çeşitli sınıflara ayırmaktadır. İslam mezheplerinin sayısını ve çokluğunu Hz. Peygamber'den rivayet edilen ve Müslümanların 73 fırkaya bölüneceklerini bildiren “Yahudiler yetmiş bir fırkaya ayrıldılar. Hristiyanlar yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Ümmetim ise yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Bunlardan biri dışında hepsi cehenneme gidecektir. Bu tek fırka da Cemaat olan Fırkatu'n Naciye'dir.”¹⁹⁷ mealindeki hadisi esas alarak değerlendirmeye çalışmaktadır.¹⁹⁸

İbn Kemal almış olduğu dinî-ilmî formasyonunun tabii bir sonucu olarak, mezheplerle ilgili fikir ve değerlendirmelerinde fıkhi yönün ağırlıkta olduğu, hemen her konuda görülmektedir. Bununla birlikte onun İslam mezhepleriyle ilgili görüşlerinde en önemli etken siyasettir.¹⁹⁹

Bir mezhebe mensup olmayı Müslüman için esas kabul eden İbn Kemal, hanefî mezhebinin diğerlerinden üstün olduğunu, bu mezhep dışındaki mezhepleri bâtıl sayan kişiye bir şey yapılmayacağını belirtmektedir. Bununla birlikte kendisi diğer mezheplere olumlu yaklaşmakta, hanefî mezhebinde câiz olmayan bir hususta bir başka mezhebin taklit edilebileceğini kabul etmektedir.²⁰⁰ İbn Kemal'in Ehl-i Sünnet savunucusu oluşu, kendisini bütün eserlerinde göstermektedir.²⁰¹

Nakle önem verdiği kadar akla da önem veren İbn Kemal, açıklamalarında genellikle bir âyet veya hadisle başlamakta, tefsirlerine mutlaka dini nasslardan ve tanınmış İslam bilginlerinden deliller getirmektedir. Bu noktada Hanefi-Maturidi âlimlerin görüşleri ve eserleri başta gelmektedir. İbn Kemal, ele aldığı mezheplerin doğuş ve gelişmesinde tarihî, sosyal, siyâsî ve diğer âmillere pek aldırmaz etmemekte,

¹⁹⁶Tirmizî “Kitâbu'l-ilm” 16, 2676; Müslim “Kitâbu'l-ilm”, 6, 16.

¹⁹⁷Ebu Davud, “Sünnet”, 1; Tirmizî, “İman”, 18; İbn Mace, “Fiten”, 17.

¹⁹⁸İbn Kemal, *Fi Tasnîfi'l-fırakı'l-İslâmiyye*, Yazma, S.K. Lâleli Koll. nr. 3711, vr. 114b-116a.; Sabri Hizmetli ” Mezhepler Tarihi Yönünden Kemalpaşazade'nin Görüşleri”, S. Hayri Bolay, Bahaeddin Yediylidiz, Mustafa Sait Yazıcıoğlu(Ed.), Şeyhülislam İbn Kemâl Sempozyumu, Ankara 1989, ss.107-108.

¹⁹⁹Sabri Hizmetli ” Mezhepler Tarihi Yönünden Kemalpaşazade'nin Görüşleri”, ss.107-108.

²⁰⁰Şerafettin Turan, “Kemalpaşazâde”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 241.

²⁰¹İbn Kemal, *Suratu'l-Akâidi'l-Muhtasar*, S.K., Tırnovalı Koll., n.1860, v. 57b.; Ebu'l-Hasan el-Eş'ari Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilafu'l-Musallîn isimli eserinde Ashâb-ı Hadis ile Ehl-i Sünnet'in Akidesi başlığı altında 32 maddede çeşitli prensipler saymıştır. İbn Kemal'de bu prensipleri onaylamış ve eserlerinde belirtmiştir.

mezheplerin doğuşu hakkındaki genel değerlendirmeleri tekrarlamaktadır. İslam fırkalarının görüşlerini anlatırken, fırkalara sert dille hücum etmekte; kâfir veya dâlâlet ehli olduklarını söylemektedir.²⁰² İbn Kemal şimdiye kadar Ehl-i Sünnet'in tekfir etmemiş olduğu birçok zümreyi tekfir etmektedir. Bir başka deyimle Ehl-i Sünnet'e muhalif herkesi tekfir etme gayreti içerisinde.²⁰³

O, Kur'an-ı Kerim ve açık deliller olmasına karşın Ehl-i Sünnet'in kabul ettiği hakikatlere aykırı bir şey ortaya atan kimseyi "mübtedî" olarak niteler. Ona göre bid'at ehli olan fırkaların fetvaları batıldır ve şahadetlerinin geçerliliği ihtilaflıdır. Dahası bid'atçıyı seven, onunla oturan ve ilişkilerini sürdüren kimse Allah'tan uzaklaşmış olur. Böylece hidayete götüren bu sağlam yoldan uzaklaşmış olan bid'atçiler sosyal yaşamdan da soyutlanmış olmaktadır.²⁰⁴

2.2. İBN KEMAL'İN İTİKADİ MEZHEPLER İLE İLGİLİ TASNİFİ

İbn Kemal Mezhepler Tarihi ile ilgili yazmış olduğu risalelerinden "Fırak-ı Dalle" ve "Risâle fi'l-fırakı'd-dâlle"de yaptığı tasnif ile ilgili, Hz. Peygamberin yetmiş üç fırka hadisini delil olarak göstermiştir. Bu açıdan da inanç ekollerini "Ehl-i Sünnet" ve Ehl-i Bidat" olarak iki ana grupta mütalaa ederek, tek olan ehl-i sünnet ekolünün karşısında yetmiş iki fırka olan ehl-i bidat ekollerinin adlarını teker teker saymıştır. İbn Kemal mezhepleri fırkaların savundukları görüşe göre veya fırkanın kurucusunun ismine göre isimlendirmiştir.²⁰⁵

İbn Kemal'in inanç ekollerini iki ana grupta tasnif etmesi nedeniyle bu bölümü iki başlıkta inceleyeceğiz.

2.2.1. Ehl-i Sünnet

Hz. Peygamber'in sünneti ile sahâbe ve onların yolunda olanlara Ehl-i Sünnet denilmektedir.²⁰⁶ Sonraki yıllarda Ehl-i Sünnet ismine kaynak olarak Hz. Muhammed'in bir hadisi²⁰⁷ gösterilmektedir. Bir hadis-i şerifte İslâm ümmetinin 73

²⁰²İbn Kemal, *Risâle fi hakkı Elfâzıl'l- Küfr*, Mecmûa, S.K., Kasidecizâde Koll., nr.677, vr. 170a; Sabri Hizmetli " Mezhepler Tarihi Yönünden Kemalpaşazade'nin Görüşleri", ss.107-108.

²⁰³İbn Kemal, *Risâle fi hakkı Elfâzıl'l- Küfr*, vr. 171b; Sabri Hizmetli " Mezhepler Tarihi Yönünden Kemalpaşazade'nin Görüşleri", s. 116.

²⁰⁴İbn Kemal, *Risâle fi beyâni'l-fırakı'd-dâlle*, Süleymaniye Ktp. Kılıç Ali Paşa Bölümü, no:1028, vr.116a; Osman Aydın, *Osmanlıdan Cumhuriyet'e İslâm Mehepleri Tarihi Yazıcılığı*, Ankara 2008, s. 116.

²⁰⁵İbn Kemal, *Risâle fi'l-fırakı'd-dâlle*, Süleymaniye Ktp. Laleli, no:3711/20, vr. 114b; Aydın, *a.g.e.* s.100.

²⁰⁶Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s.13.

²⁰⁷Tirmizî, 2/107; İbn Mâce, 2/1321, 1322; Ebû Dâvud, 4/ 197-8.

fırkaya ayrılacağı; birinin cennete diğerlerinin de cehenneme gideceği belirtilmektedir. Cennete girecek tek fırka, Resûlullah ile ashabının yürüdüğü yolda olan “Cemaat”tır. Böylece Peygamberimiz ile ashâbının yoluna uyanlara “Sünnet ve topluluk mensupları” anlamına gelen “Ehl-i Sünnet” denilmiştir.²⁰⁸

Ehl-i Sünnet inancına bağlı olan ailede yetişen İbn Kemal, medresede bu inancı en ince ayrıntısına kadar öğrenmiştir. Onun Ehl-i Sünnet ile ilgili düşünceleriyle İslam âlimlerin Ehl-i Sünnet düşünceleri birbiriyle uyum içindedir.²⁰⁹

İbn Kemal’e göre imanını açıklayan ve sünnet üzere hareket eden, Resulullah’ın sahabesi yolunda gidenlere Ehl-i Hakk ve Ehl-i Sünnet denir. Bu yola muhalefet edip, zâhiri terk edenlere tâife-i muhalifin, Ehl-i bid’at ve dalâlet denilmektedir.²¹⁰

İbn Kemal, Ehl-i Sünnet’in bir adının da Ehl-i Hak olması münasebetiyle, hak ve batılı şu şekilde tarif eder: Hakiki nefsü’l-emre mutâbık ve vâkıya muvâfık söz ve itikâda hak, bunun tam tersine ise batıl denilir.²¹¹

İbn Kemal’e göre Ehl-i Sünnet, Allah’ın birliğine ve onun ezeli sıfatlarının bulunduğu, Muhammedî şeriatın kıyamete dek geçerli olduğuna, Allah’ın kıyamette mü’minler tarafından görüleceğine inananların; cennet, cehennem havz, sırat, mizan ve kabir azabının ve namazda yöneldiğimiz kıblenin hak olduğunu kabul edenlerin, tabî olduğu bir mezheptir. Bunların tümüne birden inanan kimse sünnî sayılır. Bunların birini kabul etmeyen kimse bid’atçidir. Çeşitli Sünni mezhepler arasındaki ihtilaf, bu mezhebin itikadi birliğine zarar verir nitelikte değildir. Bu ihtilaflar dinin aslî unsurlarıyla ilgili değildir; fûrûata ait meseleler üzerindedir. İbn Kemal, bid’atçilerin verdiği fetvayı batıl sayarak, sadece Ehl-i Sünnet fakihlerinin ve kelâmcıların fetvalarına itibar edilebileceğini savunur.²¹²

İbn Kemal Ehl-i Sünnet’in iki büyük i’tikâdi ekole ayrıldığını şöyle belirtir: “Ehl-i Hakk taifesinde iki taife-i rabbâni, ilm-i dinde göze görünür. Birincisi: İmam Eş’ari’dir ki, sahabe neslindendir. Ona Şeyh Ebu’l-Hasan el-Eşâri (ö. 324/936) derler. Her kim onun mezhebine muvafık hareket ederse, ona Eşâire (Eş’ari) derler. İkincisi:

²⁰⁸Ethem Ruhi Fırlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, s. 53.

²⁰⁹İbn Kemal, *Fi Tasnifi’l-fırakı’l-İslâmiyye*, Yazma, S.K. Lâleli Koll. nr. 3711, vr. 114b-116a; Dalkıran, a.g.e. s. 76.

²¹⁰İbn Kemal, *Süatu’l Akâidi’l-Muhtasar*, S.K. Tırnovalı. 1860, vr.57b.

²¹¹İbn Kemal, *Süatu’l Akâidi’l-Muhtasar*, vr.58a.

²¹²İbn Kemal, *Risâle fi beyân-ı fırak-ı dâlle*, S.K., Kılıç Ali Paşa 1028, 298b.

Ebu Mansur el- Mâturîdî(ö. 333/944)‘dir ki, her kim de onun mezhebine muvafık olursa, ona da Mâturîdîyye derler.’²¹³

Osmanlı düşüncesinde Maturidî geleneğin en önemli temsilcilerinden biri olan İbn Kemal, “el-Cebr ve’l-kader” isimli risâlenin sonunda hak ve en iyi olan yolun Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat olduğunu ifade eder. Bu inanç sisteminin zulme cevaz vermeyeceğini söyler.²¹⁴

İbn Kemal, Sünnîliğin faziletini ve Hanefilik-Maturidiliğin üstünlüğünü her fırsatta ortaya koymaya çalışmıştır. Fakat diğer itikâdî ve amelî Ehl-i Sünnet mezheplerini dışlayıcı bir tavrın içine girmemiştir. Hanefî ve Şafîîlerin, Eş’arî ve Maturidilerin görüşlerinin karşılaştırılmasını yapmış ve aralarındaki ihtilafın asıl konularla ilgili değil ayrıntıya dair olduğunu söylemiştir.²¹⁵

2.2.2. Ehl-i Bidat

Bid’at Arapça “b-d-a-” kökünden gelen ve “Sünnet” tabirinin zıddı olarak kullanılan bir terimdir. Bed’ önceden benzeri olmayan, yeni bir şey ortaya koymak, üretmek anlamındadır. Lügatte, herhangi bir örneği olmadığı halde, sonradan yeni bir şey üretmek, yeni şey, yenilik demektir.²¹⁶ İstilahta Hz.Peygamber vefat ettikten sonra din alanında ortaya çıkartılan, yeni düşünce, yeni davranış biçimi, yeni amel şeklinde tanımlanabilir.²¹⁷ Terim olarak ise “sünnetin terkedilmesi”dir. Yani, sünnet Allah resulü ile ashap topluluğunun İslâm’ın inanç ilkeleri demek olan akaid alanında takip ettikleri yol anlamına gelir. Buna göre Ehl-i bid’at, “aklı esas alıp nasları te’vil etmek suretiyle Hz. Peygamber’den sonra sünnete aykırı bazı inanç ve davranışları benimseyenler” şeklinde tarif edilebilir.²¹⁸

İbn Kemal Ehl-i sünnet ekolünün karşısında 72 adet olarak nitelendirdiği Ehl-i bidat fırkanın isimlerini ve görüşlerini tek tek saymıştır.²¹⁹

²¹³İbn Kemal, *Süatu’l Akâidi’l-Muhtasar*, S.K. Tırnovalı. 1860, vr.57b.

²¹⁴İbn Kemal, *Resâilu İbni Kemal*, İstanbul 1316, c. I, s. 184.

²¹⁵Salim Özer, *İbn Kemal’in İslâm Hukuku Alanındaki Arapça Yazma Risaleleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1991, s. 353.

²¹⁶İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim, *Lisânu’l-’Arab*, Beyrut, 1388/1968, c. VIII, s. 6.

²¹⁷İbnü’l-Cevzî, Cemâleddîn Ebu’l-Ferec ‘Abdurrahman el- Bağdâdî, *Telbisü İblîs*, Beyrut 1404/1989, s.17.

²¹⁸Yusuf Şevki Yavuz, “Ehl-i Bidat”, *DİA*, X, İstanbul 1994, s. 502.

²¹⁹İbn Kemal, *Fi Tasnîfi’l-fırakı’l İslâmiyye*, Yazma, S.K. Lâleli Koll., nr. 3711, vr. 114b-116a.

Hiz. Peygamber'den rivayet edilen ve çeşitli hadis kitaplarında yer alan “Kim İslam'da bir şey ihdâs ederse helak olmuştur; kim de bir bid'at ortaya atarsa şüphesiz dalâlete düşmüştür. Dalâlete düşen ise cehennemdedir”²²⁰ hadisini esas alarak İslam fırkalarını değerlendiren İbn Kemal, mezhepleri dinde yeni bir şey ihdas eden zümreler olarak mütalaa etmektedir. “Fi Tasnîfi'l-Fırakı'l İslâmiyye” isimli risâlesine söz konusu hadisle başlayan müellif, “Ashâbu'l-Ehva ve Bid'at” adını verdiği fırkaları çeşitli sınıflara ayırmaktadır. İslam mezheplerinin sayısını ve çokluğunu Hiz. Peygamber'den rivayet edilen ve Müslümanların 73 fırkaya bölüneceklerini bildiren “Yahudiler yetmiş bir fırkaya ayrıldılar. Hristiyanlar yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Ümmetim ise yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Bunlardan biri dışında hepsi cehenneme gidecektir. Bu tek fırka da Cemaat olan Fırkatu'n Naciye'dir.” mealindeki hadisi esas alarak değerlendirmeye çalışmaktadır.²²¹

İbn Kemal Ehl-i bidat ekollerini Hâricîyye, Râfiziyye, Kaderiyye, Cebriyye, Cehmiyye ve Mürciyye olarak altı asıl kategori de tasnif yapmış ve ardından her bir ekolü on iki alt fırkaya ayırarak yetmiş iki sayısını bulmuştur. O'na göre bu yetmiş iki fırka cehennemliktir.²²²

İbn Kemal'in mezhepleri alt gruplara ayırırken takip ettiği usûl, klasik mezhepler tarihi eserlerinde takip edilen usûlden farklıdır. Mesela Bağdâdî, Haricîler'in yirmi alt grubunun adını sayarken,²²³ İbn Kemal bunu on iki ile sınırlamaktadır.²²⁴ Ayrıca İbn Kemal'in adlarını saydığı gruplardan bazıları söz konusu kaynaklarda geçmemektedir. İsmi verilen bazı fırkaların mezheplere nispeti de bilinenlerden farklıdır. Örneğin İbn Kemal, Şeytaniyye'yi Kaderiyye'ye bağlı bir ekol olarak sayıyorken Bağdadi Rafizilere bağlı bir ekol olarak göstermiştir.²²⁵

İbn Kemal'in farklı risalelerinde yaptığı tasnifte bidât fırkalarının alt kollarının isimlerinde bazı farklılıklar söz konusudur.²²⁶ Farklı risalelerinde ana fırkaların alt kollarına yeni fırka ilaveleri vardır. Ağırlıklı olarak eski fırkalardan oluşan tasnif

²²⁰Tirmizî, “Kitâbu'l-'ilm”, 16, 2676; Müslim, “Kitâbu'l-'ilm” 6, 16.

²²¹İbn Kemal, *Fi Tasnîfi'l-fırakı'l İslâmiyye*, Yazma, S.K. Lâleli Koll., nr. 3711, vr. 114b-116a.; Sabri Hizmetli, a.g.e., ss.107-108.

²²²İbn Kemal, *Risâle fi'l-fırakı'd-dâlle*, Süleymaniye Ktp. Laleli, no:3711/20, vr. 114b.

²²³Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s.54.

²²⁴İbn Kemal, *Risâle fi'l-fırakı'd-dâlle*, Süleymaniye Ktp. Laleli, no:3711/20, vr. 114b.

²²⁵İbn Kemal, *Risâle fi'l-fırakı'd-dâlle*, vr. 114b; Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s.52.

²²⁶İbn Kemal, *Risâle fi'l-fırakı'd-dâlle*, Süleymaniye Ktp. Laleli, no:3711/20, vr. 114b-115b.

sistemini yaşadığı çevrenin yapısına, gelişen siyasi olaylara ve yeni ortaya çıkan dini akımlara göre yeniden dizayn etmiştir.²²⁷

İbn Kemal “Risâle fî beyânı fırakı dâlle” adlı eserinde Bid’atçı fırkalara Müşebbihe, Neccâriyye ve Mücessime’yi ekler.²²⁸ İbn Kemal’in bu risâlesinde yenilik olarak görülen unsur, kendi döneminde ortaya çıkan yeni grupları göz önüne alarak Rafizilerin Hz. Ali’nin peygamber olduğunu ileri süren “Aleviyye” adlı bir fırkasını diğerlerine eklemesidir.²²⁹

Şimdi İbn Kemal’in bidat fırkalar ve bu fırkalar hakkındaki görüşlerini çeşitli risalelerinden hareketle şu şekilde sıralamak mümkündür:

2.2.2.1. Hariciyye

Hâricî, “çıkmaq, itaatten ayrılıp isyan etmek” anlamındaki hurûc kökünden “ayrılan, isyan eden” mânasında bir sıfat olan hâric kelimesine nisbet ekinin ilâve edilmesiyle meydana gelmiş bir terim olup topluluk ismi için hâriciyye ve havâric kullanılır.²³⁰ Haricilik, Sıffin Savaşında vuku bulan hakem sözleşmesini şiddetle reddeden ve İslam’da belirgin olarak ilk defa farklı fikirleri ile ortaya çıkan bir fikir ekolüdür.²³¹

İbn Kemal Haricilerin alt dallarını oniki saymasına rağmen eserleri arasında bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. “Fırak-ı dâlle” adlı risalesinde on iki alt dal Ezrakiyye, Cârudiyye, İbâdiyye, Sa’lebiyye, Halkiyye, Kurrâtiyye, Meymûniyye, Muhakkiyye, Ahniyye, Sümûhiyye, Kenziyye, Kürretiyye şeklinde sıralanmaktadır.²³²

Harici fırkalar “Risâle fî beyân-ı fırak-ı dâlle” adlı risalesinde diğer risaleden farklı olarak şu şekilde sıralanmıştır: Azârika, Necadat, Sufriyye, Accâziyye, Meymûniyye, Sa’biyye, Vâsiliyye ve Yezîdiyye. Bu kollardan Neccâriyye’nin üç kolu daha bulunmaktadır ve bunlar Haşîşîyye, Za’ferânîyye ve Ziyâdiyye’dir.²³³

²²⁷ Aydın, *a.g.e.*, s.102.

²²⁸ İbn Kemal, *Risâle fî l-fırakı’ d-dâlle*, vr. 116a.

²²⁹ İbn Kemal, *Risâle fî l-fırakı’ d-dâlle*, vr. 114b.

²³⁰ Ethem Ruhi Fıglalı, “Hâriciler”, *DİA*, XVI, İstanbul 1997, s.169.

²³¹ Şehristani, *Milel ve Nihal*, s.109; Dalkıran, *a.g.e.* s. 33.

²³² İbn Kemal, *Risâle fî fırakı’ d-dâlle*, vr. 114b

²³³ İbn Kemal, *Risâle fî beyân-ı fırak-ı dâlle*, S.K. Kılıç Ali Paşa 1028, 298a.

İbn Kemal'in eserlerinden hareketle Harici fırkaların sayısında ve isimlerinde bir birliktelik yoktur.

Necdilerin imamı Necde b. Âmir, içki cezasını iskât etmiş ve erkeklere 'kazf'(iftira)cezasının uygulanmayacağını savunmuştur.²³⁴

Yezidiyye grubu, Hz. Muhammed'in getirdiği din'in, ortadan kaldırılacağını iddia etmişlerdir.²³⁵

Haricilere göre kendileri dışında bütün Müslümanlar, Hz. Osman, Hz. Talha, Hz. Zeynep ve Hz. Aişe kâfirdir. Hariciler Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Hz. Ali'yi lanetlemişler, Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer'in halifeliğini tamamen kabul ederken, Hz. Osman'ın ilk altı yılı ve Hz. Ali'nin de tahkim olayına kadar olan hilafetini kabul etmişlerdir. Hariciler tahkim olayını kabul etmemişlerdir.²³⁶

İbn Kemal, haricilerin Kur'an ve Sünnet yolundan ayrılıp Müslümanları küfürle itham etmeleri, dinin açık hükümlerini değiştirmeye kalkmaları nedeniyle kâfir olduklarını ileri sürmüştür.²³⁷

2.2.2.2. Râfiziyye:

İbn Kemal'in rafizilerle ilgili temel görüşleri ve rafizi mezhepleri tasnifi ile ilgili geniş bilgi, tezimizin ilgili bölümünde verilecektir.

2.2.2.3. Kaderiyye:

Kaderde Allah'ın kudretini kabul etmeyip, amellerin tamamının failinin insan olduğuna inananlara kaderiler denilmektedir. Kaderiyye olarak anılmaları kader konusunu merkeze alıp, öncelemeleri nedeniyledir.²³⁸ İbn Kemal'de onlara bu ismin kaderi reddettiklerinden dolayı verildiğini söylemektedir.²³⁹

Kaderilere göre insan amel defterini kendisi seçmektedir. Hayır-şer, kaza ve kader ya da bir başka şahsın isteğiyle olmayıp, kulların amelleridir. Allah'ın irade ve meşietinin bizim fiillerimizle hiçbir alakası yoktur. Şayet olsaydı, insanın kendi

²³⁴İbn Kemal, *Risâle fi beyân-ı fırak-ı dâlle*, 298a.

²³⁵İbn Kemal, *Risâle fi beyân-ı fırak-ı dâlle*, 298a.

²³⁶İbn Kemal, *Risâle fi beyân-ı fırak-ı dâlle*, 298a.

²³⁷İbn Kemal, *Risâle fi beyân-ı fırak-ı dâlle*, 298a. ; İbn Kemal, *Risâle fi fırak-ı d-dâlle*, vr. 114b.

²³⁸İlyas Üzümlü, "Kaderiyye", *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 64.

²³⁹İbn Kemal, *Risâle Fi'l-Cebr Ve'l-Kader*, Res, Ahmet Cevdet Neşri, c.I, s. 67.

yaptığından sorumlu olmasının ne anlamı olurdu. Zira Allah, “ Her can, kazandığıyla rehin alınmıştır.”²⁴⁰ buyurmaktadır.²⁴¹

Kaderiyye’ye göre sorumluluk doğuran fiiller sadece insanın iradesi ile gerçekleşebilir.²⁴² Buna göre Kaderiyye’nin görüşlerinin odak noktasını, insanların fiilleri bakımından, Allah’ın kaza ve kaderini kulların fiillerinden ve fiillerin yaratılmasından ayrı tutmaları oluşturmaktadır.²⁴³

İbn Kemal’e göre Kaderiyye’nin görüşleri, kaza ve kaderi inkâr etmeleri, insanın kendi fiillerinin yaratıcısı olduğunu kabul etmeleri, ahirette Allah’ın görüleceğini inkâr etmeleri, Allah’ın kelamının bizim kelimamızdan farklı olmadığını kabul etmeleridir. Muhammediye fırkasına mensup kaderilere göre Allah’ın sadece cisimleri yarattığı, tat, koku, renk, hayat, ölüm ve hastalık gibi durumların hiçbirisini yaratmadığına inanmaları şeklinde sıralanabilir. İbn Kemal’in Kaderiyye’ye ilave ettiği Horasan büyükleri’ne göre ise iman, insanlar henüz yaratılmadan önce, “Kalû Belâ” diyerek tekrarladıkları sözden ibarettir.²⁴⁴

İbn Kemal Kaderiyyenin on iki alt dalını Hamriyye, Seveviyye, Kübbâniyye, Şeytâniyye, Şerîkiyye, Ruveydiyye, Nâkiyye, Müberriyye, Bâsıtıyye, Nezzâmiyye, Mu’teziliyye, Vehmiyye şeklinde sıralamaktadır.²⁴⁵ İbn Kemal diğer bir risalesinde ise bunlara ilaveten Nasriyye, Muammeriyye, Huzeyliyye ve Horasan büyükleri gibi grupları da zikretmiştir.²⁴⁶

İbn Kemal’e göre Kaderiyye, Allah’ın kudretini dışlamıştır. Tevhid ve Allah’ın adaleti konusundaki görüşlerinin, birçok tanrının varlığını gerekli kıldığını söyleyerek, sıfatların reddi, sonuçta fiilleri reddetmeyi beraberinde getirdiğinden adalet ve tevhidi ortadan kaldırmıştır.²⁴⁷ Allah’ın kaza ve kaderini inkâr etmek, yani insanların ve hayvanların kendi fiillerini yaratmalarını iddia etmek sapıklıktır. Ahirette Allah’ın görülemeyeceği fikri ezeli kudreti nefyeder.²⁴⁸

²⁴⁰Müddessir 74/38.

²⁴¹Cevad Meşkûr, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, Çev. Mehmet Mahfuz Söylemez, Mehmet Ümit, Cemil Hakyemez, Ankara 2011, s. 252.

²⁴²Üzüm, “Kaderiyye”, XXIV, s. 64.

²⁴³İbn Kemal, *Risâle fi Beyânî’l Fırak-ı İslâmiyye*, S.K., Laleli 3711, vr. 115 a, 16a.

²⁴⁴İbn Kemal, *Risâle fi beyân-ı fırak-ı dâlle*, S.K. Kılıç Ali Paşa 1028, 298a.

²⁴⁵İbn Kemal, *Risâle fi fırak-ı dâlle*, vr. 115a.

²⁴⁶İbn Kemal, *Risâle fi beyân-ı fırak-ı dâlle*, 298a.

²⁴⁷İbn Kemal, *Risâle Fi’l-Cebr Ve’l-Kader*, Res, Ahmet Cevdet Neşri, c.I, s. 69.

²⁴⁸İbn Kemal, *Risâle fi beyân-ı fırak-ı dâlle*, 298a.

İbn Kemal cebr ve kader konusunun da meselelerin asıl konularından biri olduğunu söyleyerek ezeli sıfatlardan ilim, kudret ve irade çerçevesinde meseleyi açmıştır. Kaderiyye'nin iki uçta ifrat ve tefritte olduğu düşüncesini belirterek şu hadisi delil göstermiştir:²⁴⁹ “Ümmetinden iki sınıfın İslâm'dan nasibi yoktur; bunlar Kaderiyye ve Mürchie'dir.”²⁵⁰

2.2.2.4. Cebriyye:

Cebir, kulun işlediği fiille ilgisini reddedip, o fiili Allah'a vermektir. Cebriyye ise kulun hiçbir fiilinin olmadığını, fiil işlemeye de kudretinin bulunmadığını benimseyenlere verilen isimdir.²⁵¹

Kaderiyye'nin zıddına Cebriyye, insanlara ihtiyari fiillerin, ilahi irade ve kudretin zorlayıcı tesiri ile meydana geldiğini savunan grupların ortak adıdır. Bunlar genellikle insanların kendilerine has bir iradeye sahip olmadıklarını zihni ve amelî bütün fiillerinin ilahî gücün zorlayıcı tesiriyle meydana geldiklerini savunmuşlardır.²⁵²

İbn Kemal'e göre Cebriyye insanın hiçbir kudretinin olmadığını savunmaktadır. İnsanın fiilleri üzerinde müdahalesi söz konusu değildir. Yaptığı işlerde mecburdur. İnsanda meydan gelen fiillerin tamamı Allah tarafından zorunlu olarak yaratılmaktadır. İnsan için istita'atı yoktur. İbn Kemal'in Cebriyye'yi bu görüşleri sebebiyle “dinsiz” olarak nitelendirdiği görülmektedir.²⁵³

İbn Kemal Cebriyye'nin alt kollarını Maktariyye, Ef'âliyye, Mûiniyye, Merkûiyye, Nahhâriyye, Mesâbiyye, Kisâiyye, Sabekiyye, Hubeydiyye, Havkıyye, Fikriyye, Husniyye şeklinde toplam on iki tane saymıştır.²⁵⁴

İbn Kemal Cebriyye fırkalarının inançlarının sapıklıklarıyla ilgili fazla detaya girmemiş; birkaç yerde genel görüşlerini söylemekle yetinmiştir.²⁵⁵

2.2.2.5. Cehmiyye:

Cehmiyye, amellerde zorlama ve mecburiyet olduğunu söyleyip, yapabilme gücünü bütünüyle inkâr edenlere denir.²⁵⁶ Kurucusu, Cehm b. Safvan (v.128/745)

²⁴⁹İbn Kemal, *Risâle Fi'l-Cebr Ve'l-Kader*, ss. 181-182.

²⁵⁰Taberî, “*Tehzibü'l-âsâr*”, II, s. 653.

²⁵¹Şehristani, *Milel ve Nihal*, s. 85.

²⁵²İrfan Abdulhamid İrfan, “Cebriyye”, *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 205.

²⁵³İbn Kemal, *Risâle fi beyân-ı fırak-ı dâlle*, S.K. Kılıç Ali Paşa 1028, 297a.

²⁵⁴İbn Kemal, *Risâle fi fırak-ı d-dâlle*, Süleymaniye Ktp. Laleli, no:3711/20, vr. 115a.

²⁵⁵İbn Kemal, *Risâle fi fırak-ı d-dâlle*, vr. 116a.

²⁵⁶Abdülkahir el-Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, Çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara 2011, s.

dır.²⁵⁷ İslam âleminde ilk ortaya çıkan fırkalardan biridir. Müşebbihe ve Mücessime'ye tepki olarak ortaya çıkmıştır.²⁵⁸

Kur'anın yaratılmış olduğunu savunan, aynı zamanda Allah'ın sıfatları olduğunu da kabul etmeyen Cehmiyye fırkası, insanların Kur'anın metnine yakın bir metin meydana getirebileceğini ileri sürerek, Allah'ın ilminin hadis olduğunu kabul etmektedirler.²⁵⁹

Cehmiyye fırkasına göre iman sahiplerine, inandıktan sonra günah olmayacaktır. "Biz, na'im cennetlerinin lütfuyla rızıklandırılırız." demişlerdir. "Cehenneme girdikten sonra oradan çıkılmayacaktır" diyen Vâridiyye fırkası, imanın yaratıldığı görüşünde olan Mahlûkiyye, ölülerin kabirde gördükleri azab sesinin işitebileceğini söyleyen ise Gayriyye fırkasıdır.²⁶⁰

Lafziyye fırkasına göre, Kur'an'ın lafızlarıyla, lafızların işaret ettiği anlamın aynıdır. Vâkıfiyye ise, Kur'an'ın mahlûk olmadığını bilinemeyeceğini ileri sürmüştür. Mültezifiyye fırkasına göre, mekân tümünden Allah'tır.²⁶¹

İbn Kemal, Cehmiyye'nin on iki alt dalını Muattaliyye, Zenâdakiyye, Lafziyye, Vâkıfiyye, Mersiyye, Mahbiriyye, Mu'tazifiyye, Varidiyye, Harnafiyye, Mahlûkiyye, Gayriyye, Fâniyye şeklinde sıralamaktadır.²⁶²

2.2.2.6. Mürcie:

Mürcie, Hz. Osman ve Hz. Ali başta olmak üzere büyük günah işleyen kişilerin hallerini Allah'a bırakarak manevi sorumlulukları ile ilgili, herhangi bir fikir dile getirmeyen topluluklara denilmiştir.²⁶³

Mürcie, siyasi ve itikâdî bir fırkadır. Mürcie için " Amelleri niyet ve inançtan sonraya bırakan", " Büyük günah işleyenlere ümit veren " ya da " imanı sırf dille ikrardan ibaret gören" gibi tarifler yapılmıştır. Daha çok iman konularında dikkat çeken bir fırkadır.²⁶⁴ Mürcie mezhebinin çoğu görüşü Sünnî din yaklaşımına yakın

156.

²⁵⁷Şerafettin Gölcük, " Cehm b. Safvan" , *DİA*, VII, İstanbul 1993, ss. 233-234.

²⁵⁸Eş'ari, *Makâlâtü'l İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallin*, s. 229; Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s.156; Gölcük, "Cehmiyye", VII, ss.234-236.

²⁵⁹İbn Kemal, *Risâle fi fırakı'd-dâlle*, vr. 116a;İbn Kemal, *Risâle fi beyân-ı fırak-ı dâlle*, 298a.

²⁶⁰İbn Kemal, *Risâle fi fırakı'd-dâlle*, vr. 116a.

²⁶¹İbn Kemal, *Risâle fi fırakı'd-dâlle*, vr. 116a.

²⁶²İbn Kemal, *Risâle fi fırakı'd-dâlle*, vr. 116a.

²⁶³Sönmez Kutlu, "Mürcie", *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 41.

²⁶⁴Eş'ari, *Makâlâtü'l İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallin*, s. 137; Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s. 148; Sönmez Kutlu, "Mürcie", *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, ss. 41-45.

olduğundan onları, Ehl-i Sünnet'in hazırlayıcı unsurlarından biri saymak mümkündür.²⁶⁵

İbn Kemal, kader konusunda ifrat ve tefrite varan farklı mezheplerin durumunu ele alırken, Cebriyye ekolüne bazen Mürcie ismini vermiştir.²⁶⁶ İbn Kemal'in Mürcie için yazdığı görüşlerin tümü, Cebriye'nin görüşleridir. Cebriyye, insanın fiillerinin fâili olmadığını ileri sürmüş, herhangi bir fiilin insana nispeti ile cansız varlıklara nispeti arasında fark yoktur demiştir. Mesela nehir cansız bir varlık olduğu halde, nehre bir fiil izafe ederek “nehir akıyor” ya da “değirmen dönüyor” deriz. Cebriyye bu iki izafet arasında herhangi bir fark görmez. İbn Kemal'e göre Kaderiyye'nin görüşü nasıl ifrat ise, bunlar da kader konusunda tefrite düşmüşlerdir.²⁶⁷

İbn Kemal, Mürcie ve Kaderiyye ile ilgili Hz. Peygamber'e nisbet edilen şu hadisi nakletmiştir: “ Ümmetimden iki sınıf için İslam'dan bir nasip yoktur. Bunlar Mürcie ve Kaderiyye'dir.”²⁶⁸

İbn Kemal Mürcie'nin on iki alt dalını Tarikiyye, Sâbiyye, Râciyye, Şâkiyye, Beliiyye, Ameliyye, Makbâliyye, Mesniyye, Eseriyye, Bediyye, Müşebbihe, Haşeviyye şeklinde sıralamaktadır.²⁶⁹

İbn Kemal'e göre Mürcie fırkaları genel olarak, amele fazla değer vermemişlerdir. Şâkkiye fırkası, imanı ilim olarak kabul etmiş, buna rağmen ameliyye grubu, itaatla birlikte imanın artacağı, isyanla birlikte eksileceği görüşünü savunmuştur. Meseniyye fırkasına göre, herhangi bir mahallin Allah'a ait bir mahal olup olmadığı bilinmemektedir. Bed'iyye fırkası ise, her durumda imama itaat etmenin zorunlu olduğunu iddia etmiş, zina etmeyi emreden imama bile itaatın farz olduğunu söylemişlerdir. Teşbihçi bir yaklaşımı savunan Müşebbihe'ye göre Allah insanı kendi suretinde yaratmıştır. Haşeviyye ise farz, sünnet ve nafil gibi dini emirlerin aynı değerde olduğunu savunan Mürcie fırkasıdır.²⁷⁰

2.3. İBN KEMAL'İN RAFİZİLİKLE İLGİLİ TEMEL GÖRÜŞLERİ

²⁶⁵Harun Çağlayan, Mürcie, *Kelam Tarihi ve Ekolleri*, Editör. Mehmet Evkuran, Bilay Yayınları, Ankara 2018, ss.110-111.

²⁶⁶İbn Kemal, *Risâle Fi'l-Cebr Ve'l-Kader*, Res, Ahmet Cevdet Neşri, c.I, s. 65.

²⁶⁷İbn Kemal, *Risâle fi beyân-ı fırak-ı dâlle*, S.K. Kılıç Ali Paşa 1028, 281a.

²⁶⁸Tirmizi, “Kader”, 13; İbn-i Mace, “Mukaddime”, 9.

²⁶⁹İbn Kemal, *Risâle fi fırakı'd-dâlle*, vr. 116a.

²⁷⁰İbn Kemal, *Risâle fi fırakı'd-dâlle*, Süleymaniye Ktp. Laleli, no:3711/20, vr. 116a.

Sözlükte “terk eden, ayrılan” anlamındaki rafz kökünden türeyen Rafıza “bir fikir veya bir gruptan ayrılan kişi yahut topluluk” demektir.²⁷¹ Çoğulu revâfız olmakla birlikte Rafıza bazan “topluluk” mânasında da kullanılmıştır. Terim olarak Zeyd b. Ali’nin Emevîler’e karşı başlattığı isyan esnasında Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’i meşrû halife kabul ettiği gerekçesiyle kendisini terkeden ilk imâmîler’i, ardından ilk üç halifenin hilâfetini reddettikleri için bütün şîî grupları, daha sonra da şîî unsurları taşıyan bazı bâtinî grupları ifade eder.²⁷² Başka bir ifadeyle Rafıza, Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman’ın halifeliklerini kabul etmeyenlere verilen isimdir.²⁷³

Rafz kelimesi tarihte ilk defa gerçekleşen şu olay üzerine kullanılmıştır: Zeyd b. Ali(ö.122/740) Emevi halifesi Hişam Abdülmelik(ö.125/743)’in siyasi baskılarına karşı dedesi Hz. Hüseyin gibi, Küfelilerin vaatlerine inanarak harekete geçer. Zeyd, Küfe’ye giderken, zafere ulaşmak veya onun yolunda ölmek üzere kendisine on beş bin kişi biat etmiştir. Ancak savaş öncesinde, onların Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer hakkındaki görüşlerine Zeyd b. Ali:“Allah onlara mağfîret etsin. Ehl-i Beyt’ten hiç bir kimsenin onlardan uzak durduğunu görmedim. Bende onlar hakkında hayırdan başka bir şey söylemiyorum” şeklinde cevap vermiştir. Küfelilerin buna itiraz etmeleri üzerine Zeyd, “Rafaztumûni” diyerek onların kendisini terk ettiklerini ifade etmiştir.²⁷⁴ O’nun burada kullandığı bu kelimedenden türeyen “rafîzî” tabirinin, o tarihten itibaren İslam Mezhepleri Tarihi yazarlarınca, Şiiliğin bütün kollarını içine alan bir ana başlık halinde kullanılarak günümüze kadar geldiği görülmektedir.

Rafıza ismi bazı kaynaklarda Şia ile özdeş olarak kullanılmışken²⁷⁵ bir kısım kaynaklarda ise Şia’nın bir alt kolu olarak kullanılmaktadır.²⁷⁶ Osmanlı kaynaklarında “râfîzî” sözü, “siyasi bir yafta” olarak Anadolu Sünniliği dışındaki zümreler için,²⁷⁷ Kızılbaş, Kalenderi gibi grupları ifade etmek için kullanılmışsa da bu kelime genel olarak, Şia ekolünü çağrıştırmaktadır. Bazen Rafîzi kelimesi sünnilikle bağdaşmayan

²⁷¹İbn-i Manzur, *Lisânu’l-Arab el-Muhit*, tasnif: Yusuf Hayyat, Nedim Merasil, Beyrut trz, I/1196-97; Cevherî, *Sihah*, thk. Ahmet Abdulgafur Attar), Mısır, trz., III/1078; Eş’ari, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu’l-Musallîn*, s. 48; Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s. 26.

²⁷²İbn-i Manzur, *Lisânu’l-Arab el-Muhit*, (tasnif: Yusuf Hayyat, Nedim Merasil), Beyrut trz, I/1196-97; Cevherî, *Sihah*, III/1078; Eş’ari, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu’l-Musallîn*, s. 48; Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s. 26.

²⁷³İbn-i Manzur, *age*, I/1197; Mu’cemu’l-Vasit, I/360; J. H. Kramers, “Rafîzîler”, *İA*, İstanbul 1941, VII/593; F ahruddin Râzî(606/1210), *İtikâdât-ı Fırakü’l-Müslimîn ve’l-Müşrikin*, nşr. Taha Abdürrauf Mustafa Herâvî, Kahire1978, s. 52.

²⁷⁴İbn Abdi Rabbih, Ahmed b. Muhammed(328), *el-ikdu’l-Ferid*, I-IV, Beyrut 1988, c. IV, s.404.

²⁷⁵Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s. 39.

²⁷⁶İbn kuteybe, *el-Me’ârîf*, thk. Servet Ukkâşe, Kahire 1981, s. 624.

²⁷⁷Ethem Ruhi Fıglalı, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, Ankara 1994, s. 13-14.

bütün aykırı düşüncedeki şeyhler ve dervişleri toptan ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır.²⁷⁸

Güçlü olduğu zamanlarda İslâm dinini yaygınlaştırmayı, zayıf olduğu zamanlarda da müdafaa etmeyi devlet politikası olarak belirleyen Osmanlı,²⁷⁹ Ehl-i sünnet inancını korumak için büyük gayret sarf etmiştir. Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer başta olmak üzere sahabenin büyüklerine dil uzatan zümreler cezalandırılmıştır.²⁸⁰

Kuruluş yıllarından itibaren “ilmiye” sınıfını devletin dayandığı temel unsurlardan biri olarak ele alan Osmanlı, açtığı medreselere “Ehl-i Sünnet” itikadını hâkim kılmak için programlar düzenlemiştir. Medreselerde Cürcani, Taftazani gibi âlimlerin eserleri okutulmuş; diğer taraftan Ehl-i Sünnet akidesine aykırı görüş belirten ilim adamları takibe alınmıştır.²⁸¹

İbn Kemal’de devletin devam ve bekasını tehdit eden ve sünnî inanca büyük darbe vurup, ortadan kaldırmayı hedefleyen gruplarla fikir ve kalemi ile mücadele eden ve bu konuda da büyük başarılar elde etmiş isimlerden biridir.²⁸²

İbn Kemal, Ehl-i Sünnet inancını eserlerinde ve risâlelerinde ayrıntılı bir şekilde açıklamış, yumuşak bir üslup kullanmıştır. Ancak Ehl-i Sünnet’in en büyük rakibi konumunda bulunan Rafizilerin, Ehl-i Sünnet aleyhine başlattıkları propaganda ve sünni cemaate karşı fiili hücumları nedeniyle, onlara karşı çok sert bir üslup kullanmıştır. Çünkü İbn Kemal devletin devam ve bekasını isterken, Şah İsmail ve tâbileri Osmanlı ülkesini parçalamak ve yerine Şîî-Rafîzi inancının egemen olduğu bir devlet kurmayı hedefliyorlardı.²⁸³

Safevilerle birlikte İran’da sahâbeye dil uzatılması yaygınlaşmış, bu konuda verilecek hüküm, Osmanlı ulemasını meşgul etmişti. Özellikle İran ile yapılan savaşların şer’iliği söz konusu olduğu dönemlerde, aynı konu ile ilgili hüküm sık sık gündeme gelmiş, bu problemin çözümü için verilen fetvalarda ve yazılan eserlerde sahabeye söz edenlerin kâfir olduklarına dair hükümler ortaya konulmuştur.²⁸⁴

²⁷⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *Bâbailer İsyanı*, İstanbul 1996, s. 64.

²⁷⁹ Bernard Levis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Ankara 1986, s. 3.

²⁸⁰ Ahmet Refik, *Rafizilik ve Bektaşilik*, İstanbul 1932, ss.5-41.

²⁸¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Mülhidler ve Zındıklar(15. ve 17. Yy.lar)*, İstanbul 1988, ss. 138-248.

²⁸² Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, s. 21.

²⁸³ Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, s. 81.

²⁸⁴ İbn Kemal, *Risâle fi Tekfiri’r-Refavız*, Süleymaniye Ktp., Pertevpaşa Bl., nr. 621.

İbn Kemal'in eserleri incelendiğinde Şia'ya karşı mücadele çerçevesinde Ehl-i Sünnet inancını müdafaa amacıyla yazdığı eserlerin dikkat çektiği görülebilmektedir. Bunların bir kısmı bizim de tezimizde istifade ettiğimiz Risale fî Beyân-ı Fırakıd-Dalle, Risale fî Tekfiri'r Revâfız, Risale fî İkfârî Şah İsmail, İkfar'uş-Şia, es-seyfu'l-Meslûl fî Sebbi'r Resûl, Risale fî Tashih-i Lafziz Zındık, Fetâvâ Kemal Paşa-zâde der Hakkı Kızılbaş şeklinde sıralanabilir.

“İkfar'uş-Şia” adlı risâlesinin başında İbn Kemal, Müslüman memleketlerinde Şia denilen bir grubun zuhur ettiğinden, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a lanet ederek, hilafetlerini geçersiz saydıklarına dair haberlerden bahsetmektedir.²⁸⁵

Rafizilerin özellikleri konusunda ileri de daha geniş bilgi verilecektir ancak İbn Kemal'in şu görüşlerini zikretmek uygun olacaktır. “Rafiziler, şerîatı ve şerîat ehlini tahkir eden, müctehid imamlara söven guruptur. Ehl-i Sünnet'e mensup olan müctehidlerin mezhebinin meşakkatli olduğunu ve Şah İsmail denilen kendi önderlerinin mezhebinin daha kolay ve son derece faydalı olduğunu iddia etmişlerdir. Öyle ki, Şah İsmail onlara içkiyi helal kılmış! Şah İsmail'in helal dediği şeye helal, haram dediği şeye de haram demişlerdir.”²⁸⁶

Şah İsmail ve Şîî-Rafizî müritlerin yaptıkları yıkıcı faaliyetler ve Ehl-i sünnet mensuplarına yapılan zulüm ve kıyımlar, özellikle Osmanlı'nın bütünlüğünü sarsmış, Anadolu halkını bıktırmıştır. Bu sebeple halk, Yavuz'un iktidarından önce bir kurtarıcı beklemekteydi. Yavuz'u tanıyan Osmanlı halkı, onun iktidara gelmesini arzu etmiş ve “yürü Sultan Selim yollar senindir” diyerek türküler söylemişlerdir.²⁸⁷

İbn Kemal, Şii inançlarını ileri sürerek işe dini bir renk vermiş ve siyasi faaliyetlerini Osmanlı Devleti aleyhine gün geçtikçe yoğunlaştırmış Şah İsmail ve tabilerine karşı, bu mücadeleleriyle kamuoyunu uyarmakta son derece başarılı olmuştur. Bu haliyle Yavuz Sultan Selim'in ve Ehl-i sünnet ulehasının nazarında büyük bir değer kazanmıştır. Mücadelesiyle, Anadolu'yu tehdit eden Şîî-Rafizî inançlarından kurtarıp, Ehl-i sünnet itikadını büyük bir sorundan kurtarmakta önemli bir paya sahip olmuştur. Zira Yavuz'u olduğu kadar, babası Kanuni Sultan Süleyman'ı

²⁸⁵İbn Kemal, *İkfarü's-Şiâ*, Topkapı Saray Kütüphanesi, Revan, 2002, vr. 311a.

²⁸⁶İbn Kemal, *İkfarü's-Şiâ*, vr. 311a.

²⁸⁷İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, IX. Defter, vr.2447,v.122a-b.

da Şîî-Rafizî tehlikesine karşı sürekli ikaz etmiştir.²⁸⁸ Bu dönem içerisinde acem beldelerinde ortaya çıkan üzüntü, fitne, çatışma ve karışıklık halleri sebebiyle Ehl-i sünnet ve'l cemaat bu diyarlarda azalmıştır. İslam beldeleri tefrikaya düşmüş ve uzak beldelerden İslam beldelerine hicret etmişlerdir. Şark beldelerinin çoğu Ehl-i sünnet ve'l cemaat inancından uzaklaşmışlardır.²⁸⁹

İbn Kemal risalesine “Uzun zamandır İslâm âlemine yaptığı kötülükleri, herkes tarafından bilinen ve bu özellikleriyle tanınan Şah İsmâîl ve ordusu hakkında açıklamalarda bulunmaya gerek yoktur”²⁹⁰ diyerek başlamıştır.

İbn Kemal, Rafizilerin, Sünnilerin yaşadıkları ülkelerin pek çoğunu işgale başladıklarını ve fikirlerinde aşırı gittiklerini, İslâm ülkelerinde ve müminlerin diyarındaki haberlerin tevâtür derecesinde olduğunu dile getirerek şöyle devam etmektedir: “Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman hakkında küfür sözler söyleyerek, bu üç raşid halifenin hilafetlerini inkâr ettiler. Şerîatı ve esaslarını tahkir, müçtehid imamlarımıza da hakaret ettiler. Kendi imamlarının ve Şah İsmâîl’in yolunun çok kolay ve menfaatle dolu olduğunu söylemelerine mukabil, imamlarımızın yolunun meşakkatle dolu olduğunu ileri sürdüler. Şah’ın helâl kıldıklarının helâl, haram saydıklarının da haram olduğuna inandılar. Mesela, içkiyi helâl kıldı ve içki içmek helâl oldu. Kısacası onların küfrü bize tevatür ile nakledilmiştir ve sayılamayacak miktarda çok ve çeşitlidir. Bu durumda biz, onların küfründe ve dinden döndüklerinde asla şüphe etmemekteyiz. Ülkeleri, Dârü'l-harb’dır. Erkekleri ve kadınları ile evlenmek ittifakla batıldır. Onların çocukları veled-i zina, kestikleri hayvanların etleri ise murdar hükmündedir. Onlara mahsus olan kırmızı başlığı, zaruret olmadan giyen kimsenin küfründen korkulur. Bütün bunlar açıkça küfür ve dinsizlik alâmetleridir.”²⁹¹

“Şah İsmail neredeyse ilahlığını iddia edecekti. Askerleri kendisine secde etmeye başladı. Askerlerine emretti ve onun ilah olduğuna inanmaya başladılar. İtikadi olarak bundan başkasını kabul etmedi. Halifeleri ve ulemanın çoğunu katletti. Ehl-i sünnet kitaplarını ve sayfalarını yaktı. Kim ulemanın ve evliyanın büyüklerinin kabrini ziyaret etse, o kişinin kabrini kazdırdı, kemiklerini çıkardı ve yaktı. Kim emirlerini dinlemezse o kişinin eşini ve mallarını emrindekilere verdi. Yapmış oldukları bu şerhlerle ibadetlerinin tamam, taatlerinin faziletli olduğunu zannediyorlar. Cumanın ve

²⁸⁸Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, s. 94.

²⁸⁹İbn Kemâl, *Risâle fi İkfâri Şah İsmail*, S.K. Pertev Paşa Bölümü, nr. 621, vr., 31a-b.

²⁹⁰İbn Kemal, *Risâle fi Tekfiri'r-Revâfiz*, Mecmua, S.K., Pertevpaşa Koll., nr. 621, vr. 31a-31b.

²⁹¹İbn Kemal, *Risâle fi Tekfiri'r-Revâfiz*, vr. 31b.

cemaatin üstünde olduğunu zannediyorlar. Kim ki bunu benimserse kâfir olur. Hatta onlara dâhil olur ve milleti hanefinin kaidelerini tahrif eder ve zındıklardan olur. Namazı inkâr eder, cemaat ve Cuma'dan ayrılır. Onlar namaza kalktıkları zaman tenbel tenbel kalkarlar. İtikadı ve ameli yok ederler. Dinin emirlerini fıkla ve cehaletle açıklıyorlar. Onlara uyanlara yazıklar olsun. Allah onları kahretsin. Nasıl da haktan çevriliyorlar. Masum imamdan başkası için cihadı haram sayıyorlar. Yine namazda cemaati inkâr ediyorlar ve şu üçüne yani Cuma namazı, namazda cemaat ve cihadın meşru olması için masum imamın olması lazım diyorlar. Eğer masum imam olmazsa bunlar haramdır diyorlar.”²⁹²

İbn Kemal Rafizilerin masum imam konusundaki iddialarını, “kelam kitaplarında geçtiği gibi masum olmak imam için lazım değildir. Eğer böyle bir şey olsaydı Allah kullarına vacip kılar ve Resulullah da beyan ederdi. Onlar kendi nefislerine göre haram, helal murad etmektedirler bu ise büyük bir günahdır” diyerek reddetmiştir.²⁹³

İbn Kemal’e göre Rafizilerin küfründen ve delaletle düşmesinden korkulur ki bu durumun böyle olduğu hem ulemanın büyükleri, hem de basiret sahibi faziletli kişilerce kabul edilmiştir. Rafizilerin yıkıcı beyanlarını telif etmiştir. Şah İsmail ve Rafizilerin küfür üzere olduğunu, sağlam kati deliller bularak ispat etmeye çalışmış ve bu fırkanın bu zamanda delalet üzere olduğunu, hem sahabenin hem de hadislerin yolundan çıktığını belirtmiştir.²⁹⁴

İbn Kemal başka bir risalesinde de “Rafizilerin ahkâmının, mürtetlerin ahkâmıdır. Rafizilerin şehirleri ele geçirilirse, dâru’l-harb hükmünde olup, kadınları, çocukları ve malları Müslümanlar için helaldir. Erkeklerinin ise öldürülmeleri vaciptir. Ancak Müslüman olurlarsa, diğer Müslümanlar gibi hür olurlar. Zındıklığını ortaya koyanlar, bu hükmün dışında olup, kesinlikle öldürülmesi gerekir” demiştir.²⁹⁵

İbn Kemal, kim İslâm diyarını terk edip bâtil dinlerini seçer ve onların ülkesine sığınır, hâkimin onun katline hükmetmesi, sahip olduğu eşyayı, malı vs, mirasçıları arasında dağıtması, hanımını başka bir erkeğe nikâhlaması gerekir

²⁹²İbn Kemâl, *Risâle fi İkfâri Şah İsmail*, vr. 31a-b.

²⁹³İbn Kemâl, *Risâle fi İkfâri Şah İsmail*, vr. 31a-b.

²⁹⁴İbn Kemâl, *Risâle fi İkfâri Şah İsmail*, vr. 31a-b.

²⁹⁵İbn Kemal, *Risâle fi Tekfiri’r-Revâfiz*, vr. 31b.

demektedir. Aynı şekilde onlar üzerine cihad etmek, onları öldürmeğe kâdir olan bütün Müslümanların üzerine farz olduğunun bilinmesi gerektiğini de hatırlatır.²⁹⁶

İbn Kemal Şiâ'nın düşünceleri hakkında Bezzâziye²⁹⁷, Tatarhâniye²⁹⁸, İhtiyar²⁹⁹ ve Kâfî³⁰⁰'de verilen fetvâları ve görüşleri zikrederek, onlar hakkında vermiş bulunduğu fetvânın haklı gerekçelerini kuvvetlendirmek istemiştir. Bezzâziyye'de zikredilen hükmü şöyle açıklar: "Ebûbekir'in halifeliğini inkâr eden, esas olan kavle göre kâfirdir. Ömer'in halifeliğini inkâr eden de esah olan kavle göre kâfirdir. Hâriciler'in de Osman'ı tekfir etmelerinden dolayı tekfir edilmeleri icab eder." Tatarhâniyye'den iktibasta bulunduğu fetvâ da şöyledir: "Ebûbekir'in halifeliğini inkâr eden, sahih kavle göre kâfirdir. Ömer'in halifeliğini inkâr edenin durumu da öyledir. Bu ise görüşlerin en doğru olanıdır. Şeyhayn'i (Ebu Hanife ve İmam Şâfi) yalanlamak da küfürdür. Bir kimse, "Ben Ebû Hanife'nin mezhebinden beriyim" veya "Ben İmam Şâfi'nin mezhebinden beriyim" dese kâfir olur. İslam dininde kesin haram olduğu bilinen bir haramı helâl sayan kimse de kâfirdir."³⁰¹

İbn Kemal, verdiği fetvâlarda yer alan bütün hükümleri, diğer meşhur imamların fetvaları ile güçlendirmiştir. Sadruşşeria(ö. 747/1347)'dan iktibas ettiği: "Kafirler her hangi bir sınırdan hücum ederse, oraya yakın olan kişiler üzerine cihad farz-ı ayın'dır. Kâfirlerin hücum ettiğine dair haber, sınırdan uzak kimselere ulaştığında ve kendilerine ihtiyaç bulunduğu onlara da cihat farz-ı ayın'dır. Sonra sırasıyla doğuda ve batıda bulunan bütün ehl-i İslam'a farz-ı ayın olur" ifâdelerini doğrulayan İbn Kemal, Müslümanların sultanlarına vacip olanın şu ayete³⁰² icabetle cihad etmek olduğunu söyler: "Ey Peygamber! Kâfirler ve münâfıklar ile cihad et,

²⁹⁶İbn Kemal, *Risâle fi Tekfiri'r-Revâfiz*, vr. 31b.

²⁹⁷Hâfizüddîn Muhammed b. Muhammed b. Şihâb el-Kerderî el-Hârizmî el-Bezzâzî (ö. 827/1424)'nin eseridir. Hârizm köylerinden Kerder asıllı olup "el-Bezzâzî" nisbesi, muhtemelen babası ve kendisinin bezcilik mesleğiyle meşgul olmaları sebebiyle şöhret bulmuştur. Bezzâzî, asıl adı el-Câmi'u'l-vecîz olan ve Fetâva'l-Kerderî diye de bilinen bu meşhur eserini Anadolu'ya gitmeden önce 812 (1409-10) yılında bitirmiştir. Eserde ilk Hanefî imamlarının görüşleriyle daha sonraki devirlerde Hanefî âlimler tarafından verilen fetvalar muteber kitaplardan özetlenerek derlenmiştir.

²⁹⁸Hindistanlı Hanefî fakihlerinden Âlim b. Alâ'nın (ö. 786/1384) fıkha dair Arapça eseridir.

²⁹⁹Abdullah b. Mahmud el-Mevsîlî'nin (ö. 638/1284) 'el-İhtiyâr li Talîl'l-Muhtâr' adlı eseridir. Bu eser, Hanefî mezhebinde "mütûn-i erbaa" kategorisine girmiş muteber fıkıh eserlerinden ve yine Mevsîlî'ye ait olan 'el-Muhtâr'ın' şerhidir.

³⁰⁰Ebu Cafer Muhammed b. Yakup İshak el Kuleynî(ö. 329/941)'nin eseridir. Şiâ'nın hadis kaynak kitaplarından; Kütüb-i Erbaa'nın en önemli ve güvenilir kaynak kitaplarından biridir.

³⁰¹İbn Kemal, *Risâle fi Tekfiri'r-Revâfiz*, vr. 31b.

³⁰²Tevbe 9/73;Tahrîm 66/9.

onlara karşı sert davran. Onların barınacakları yer cehennemdir. O ne kötü bir gidiştir.”³⁰³

İbn Kemal, Kızılbaş taifesini konu edinen bir diğer fetvâsında da, onlarla kıtalin helâl olduğunu, yapılacak savaşta ölenlerin şehit, diğerlerinin ise gazi olacaklarını söylemiştir. Bu konuda, “onlar Sultan-ı ehl-i İslâm’a isyan ve düşmanlık üzerine olup, asker-i İslâm’a kılıç çektikleri için mi katilleri gerekir?” sorusunu, meselelere temas ile, onların Kur’an’ı, şeriat’ı ve İslam dinini hafife aldıklarını, kütüb-ü şeriyeyi aşağıladıklarını, reisleri olan fâciri ma’bûd yerine koyup ona secde ettiklerini, haramlığı kesin olan şeyleri helal saydıklarını, Hz Ebûbekir ve Hz Ömer’e lanet ettiklerini, Kur’an ile berâeti ve nezâhati sâbit olan Hz Aişe-i Sıddıka’ya dil uzatmakla Kur’an’ı yalanlamış olduklarını ve dolayısıyla da kâfir olduklarını dile getirir.³⁰⁴

İbn Kemal, sayılan nedenlerden dolayı onların öldürülmeleri, cumhûr-u ulemânın icmâi ile helâldir demiştir. İbn Kemal, İmâm-ı A’zam (ö. 150/767), Süfyan-ı Sevri(ö. 161/778) ve İmâmı Evzâi(ö. 157/774) nin de onların bu durumda öldürülmelerine hükmettiklerini ifade eder. Tevbe ederlerse tövbeleri kabul edilir. Ancak İmâm-ı Malik(ö. 179/795), İmâm-ı Şâfiî(ö. 204/819), İmâm Ahmed İbn Hanbel(ö. 241/855), İmâm Leys İbn Sa’d(ö. 600/1203) ve diğer bazı ulemânın büyük bir ekseriyetine göre, onların tevbeleri kabul edilmeksizin öldürülmeleri icabeder. İbn Kemal imamların görüşlerini bu haliyle bildirirken, görüşler arasından bir tercihte bulunmaz ve hangi görüşle amel edilirse edilsin, onun meşru olduğunu söylemiştir.³⁰⁵

Râfizilerin kötülüklerinin tevatürle bilinmesi nedeniyle, bu taifeye ait olan askerlerin ve savaşa girenlerin öldürülebileceğini, zira onların küfürde bulunduklarını, bu hususta Müslümanların herhangi bir tereddütlerinin bulunmaması gerektiğini bildirir. Şehir ve köylerde, kendi halinde düzenli bir şekilde oturan, onların akaid ve fiillerinden uzak bulunan, görüşleri doğrularına delalet eden, ancak sonradan yalanları ortaya çıkan kimselere ise, bu tâifeye uygulanan hükümler ve cezalar uygulanmaz.³⁰⁶

2.3.1.Rafizilerin İlk Üç Halife Konusundaki Görüşleri ve İbn Kemal’in

³⁰³İbn Kemal, *Risâle fi Tekfiri’r-Revâfiz*, vr. 31b.

³⁰⁴İbn Kemal, *Fetâvâ Kemal Paşa-zâde der Hakkı Kızılbaş*, vr. 46a-47b.

³⁰⁵İbn Kemal, *Fetâvâ Kemal Paşa-zâde der Hakkı Kızılbaş*, vr. 46b.

³⁰⁶İbn Kemal, *Fetâvâ Kemal Paşa-zâde der Hakkı Kızılbaş*, vr. 46b.

Değerlendirmesi

Bu kısım da Rafizilerin hilafet konusundaki görüşlerini ele alarak ilk üç halifeye isnadlarını ve bu isnadlara İbn Kemal'in ayet ve hadislerle verdiği cevapları inceleyeceğiz.

Rafiziler, açık bir nass ile Resulullah'tan sonra Ebûbekir, Ömer, Osman'dan önce Ali'nin halifeliliğini iddia etmişlerdir.

İbn Kemal ilgili risâlesinde Rafizilerin bu iddialarına cevap vermeden önce onların delil olarak sundukları bilgi ve olayları şöyle sıralamıştır:

“İbn-i Muallim, Ravzadaki vaazında şöyle anlatıyor: Veda haccından sonra Cebrail Resulullah'a indi ve dedi ki: “Ya Resulullah hilafeti Ali'ye intisab et ve bunu da ümmetine tenbih et.” Resulullah'da dedi ki : “Ya kardeşim Cebrail, ben biliyorum ki ashabımın faziletlisi Ali'dir. Ben ashabımın ısrarından korkuyorum, rabbimden benim için af dile. Cibril müsaade istedi ve durumu Allah Teâlâ'ya arz etti. Allah Teâlâ şiddetli bir şekilde “Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphesiz ki Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez”³⁰⁷ ayetiyle ikinci kez emretti ve Cebrail bu defa bu ayetle indi ve nebi dedi ki: “Allah Teala bu cemaate benim tebliğ ettiğim konusunda bana garanti verdi. Rasulullah icmalen bütün erkeklere Mekke ve Medine arasında Cuhfe yakınlarında emretti. Bu yere Gâdiri Hum denir. Sahabe toplandıktan sonra Resulullah: “-Ey İnsanlar Ali emiril mü'minin'dir. Allah'ın resulünün halifesidir ve benden sonra halife olmaya ondan başka hiç kimse layık değildir. Ey Allah'ım ben kimin efendisi isem Ali'de onların efendisidir”³⁰⁸ dedi.³⁰⁹

Başka bir rivayette de peygamber üç defa ben size nefislerinizden daha evla değil miyim? diye sordu. Onlarda tasdik ettiler ve Ali'nin elini kaldırdı ve dedi ki: “Ben kimin efendisi isem Ali'de onların efendisidir. Onu seveni ben de severim. Ona buğz edene ben de buğz ederim. Ona ters olana bende ters olurum ve hakkı size bildirdim”³¹⁰ Bu sözdeki “efendiniz” kelimesinin manası ben size nefislerinizden daha öncelikliyim demektir. Yoksa nass değildir. Dua manasına olduğu gibi cemi

³⁰⁷Maide 5/ 67.

³⁰⁸Tirmizî, “Menâkıb”, 19; İbni Mâce, “Mukaddime”, 11.

³⁰⁹İbn Kemâl, *Risâle fî İkfâri Şah İsmail*, vr. 31a-b.

³¹⁰Ahmed b. Hambel, “Müsned”, IV, s. 368.

manasındadır. İtaati farz olan masum imam manasına gelir. Ali'nin hilafetine açık delildir.³¹¹

İbn Kemal, Rafiziler tarafından zikredilen bu iddialar konusunda şöyle düşünmektedir:

Şia fırkası tevatür yoluyla Ali'nin imametinde ittifak ettiler ve zikrettikleri şu batıl hadislerin faziletinde ihtilaf olundu. Onların imamet hakkında tevatür yolu ile ittifak ettikleri bu hadislerde ihtilaf varken hoşgörü nasıl düşünülür. Onları yalnız bir çelişkidir ve bu çelişki tercih sebeplerinden hiç birini içermemektedir. Cebrailin vahy konusunda hatası bu kavildendir. O, Ali'ye gelecekti hata ile Muhammed'e geldi ve onlardan zorba olanların ibadet niyetiyle kendilerine secde ettirmeleri, onların hulefa-i raşidine küfründe bu kavildendir. Bu takdirde onlar asla iman etmemiş olurlar. Yine onların yapmış oldukları sınıflandırmaya iman etmeleri, yine hilafeti gasp etmeye imanları küfürdür. Üç halifeye biat edenlere fasık demeleri de küfürdür. Yine onların "Kim Ali'yle harbederse" demeleri de. Tecridde dedi ki: "Ali'ye muhalefet eden fasık harbeden kâfirdir. Onların imamları nebilerden faziletli görmesi de bu kavildendir. Bu ise batıldır. Rafizîler ise 12 İmamı nebilerden faziletli görürler. Seyit Mirza dedi ki: "Muhakkak ki Ali, nebiden sonra bütün nebilerden faziletlidir."³¹²

Rafizilerin Hz. Ali'nin hilafeti konusundaki iddialarına İbn Kemal şöyle cevap vermektedir:

Hulefa-i Raşidi'nin hakikati hem umumi hem de hususi haberlerle ve ayetlerle sabit iken, hem de sahabenin fazileti sabit iken bu şeylerle meşgul olmak boş iştir. Daha sonra onların yolundan gelenlerin de bu durumdan korkması lazımdır. Müslümanlardan hiç kimse onların mezhebinin batıl olduğunu, itikatlarının sapık olduğunu, hallerinin yanlış olduğunu, onlarla savaşanların gazi olduğunu, onların öldürdüklerinin şehit olduğunu reddetmez. Yahudilerin en sıkıntılı olanı bile bu muhalefete cevaz vermez ve peygamberimizin tekraren Allah'ın emrine uymamasını kabul etmez. Üç halifenin hilafeti nas ve ashabın icmaı ile sabittir. Bu üç halife Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat'e göre hilafete ashab zamanından ve bizim zamanımızda olanlara göre daha layık ve evladır. Hem ehli itizal hem de fırakı dallenin çoğuna göre onlar hilafete daha layıktır. Bunlarda hilafetin Hz. Ali için olmadığını delilidir. Üç halife

³¹¹İbn Kemâl, *Risâle fi İkfâri Şah İsmail*, vr. 31a-b.

³¹²İbn Kemâl, *Risâle fi İkfâri Şah İsmail*, vr. 31a-b.

bu iftiralardan beridir. Nitekim Hz. Ali cesaret sahibi biridir ve yardımcıları ve aşireti çoktur. Eğer hilafet onun hakkı olsaydı, Muaviye ile olduğu gibi aralarında tartışma olurdu. Bu durumun böyle olduğu güneşten daha açık ve yarından daha belirgindir. Beni Hâşimde Ali taraftarıdır. Ama Ebûbekir zayıftır, taraftarı azdır ve adamı yoktur. Hakkını gasp etmesi mümkün değildir. Buda Ehl-i irfan için batıl bir açıklamadır.³¹³

Ömer bin Hattab zamanında yeni beldeler fethedilmiş, kâfirler kahredilmiştir. Bu dönem İslamiyet için güç ve kuvvet, diğer beldelerden daha fazla olmuştur. Fethedilen beldelerin malları, hazineleri Müslümanların eline geçmiştir. Bu durum kâfirlerde bencillik duygusunu ön plana çıkardığı için Müslümanlarla savaşı terk ederek, bütün zor teklifleri kabul etmişlerdir. Diğer kâfirlerin kalpleri İslam’a rağbet etmiş ve kim onların reislerine uyarsa rahat eder demişlerdir. Eğer onlar hilafeti hak etmeselerdi bu ayetlerin sırrı onların zamanında açığa çıkar mıydı? “O, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderendir. Allah o hak dini bütün dinlere üstün kılmak için böyle yaptı. Şahit olarak Allah yeter.”³¹⁴

“Varlığımızın kâinattaki uçsuz bucaksız delillerini, ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur’an’ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin, her şeye şahit olması yetmez mi?”³¹⁵

İbn Kemal’e göre buradaki afakî’den murat İslam’ın yayılmasıdır ve zayıf ve fakir olan Müslümanların, zengin ve kuvvetli olan mesela Kisra ve Kayser gibi kişilere üstün gelmesidir. Yine bunun gibi Selmani Farisi hazretleri Fars beldesine, Mugayrete bin Sevbe Kufe beldesine, Muaviye Şam beldesine Amr bin As Mısır’a hâkimdi. Bu sayılanların kuvvetli olması da onların hilafetine delildir. Bu açık ayetler Allah’ın kudretine delilidir. Bu mucizelerde Resulullah’ın risaletine delildi ve İslam âleminden hiç kimse buna muhalefet etmemiştir. Çünkü bu fethler Cezire-i Arabın dışındadır.³¹⁶

Ehl-i Sünnet ve’l Cemaat akidesine göre “Ehl-i kıbleden kimse küfre nisbet edilmez.” O halde fırakı dalle nasıl kâfir olur diye sorarsan: “Bu umumi olarak uzak bir durum değildir. Belki onların bidatı ve delaleti küfre iade olunmaz. Ben inkârdan Allah’ı melekleri, kitapları, resulleri, ahret gününü, kaderi kastediyorum. Yani bunlardan birini inkâr ederse dinden çıktığına şüphe yoktur. Bu takdirde Ehl-i

³¹³İbn Kemâl, *Risâle fi İkfâri Şah* İsmail, vr., 31a-b.

³¹⁴Feth 48/28.

³¹⁵Fussilet 41/53.

³¹⁶İbn Kemâl, *Risâle fi İkfâri Şah* İsmail, vr., 31a-b.

Kıble’den biri, ehli küfre girer. İmamet konusunda Allah’tan nakilde bulunmak bu kavildendir. Onlar ilahlar ediniyorlar. Onların ayet ve hadislerden varid olan sahabelerin üstünlüklerini inkârı bu kavildendir.³¹⁷

Özetle Fetava’da Ebûbekir ve Ömer’e küfredenin kâfir olduğu yazılıdır. Ehl-i sünnet’den dört mezheb’de ve diğerlerinde vaki oldu ki veliyi nebi’den faziletli görmek küfürdür ve icmaen bizde buna inanıyoruz. Yine onların Ebûbekir hakkındaki düşünceleri de böyledir ve onlar insanların en çok buğzettiğidir. Allah cahil fırkaya rahmet etmesin.³¹⁸

2.3.2. Rafizilerin Hz. Aişe Konusundaki Görüşleri ve İbn Kemal

İbn Kemal Rafizilerin Hz. Aişe hakkındaki yalan, iftira ve eleştiri vb. konularındaki fikirlerine şöyle cevap veriyor:³¹⁹

Yine onların Hz. Aişe’ye küfretmeleri bu kavildendir. Hâlbuki O, Rasulullah’a insanların içinde en sevimli gelenidir. Ümmü Seleme’den rivayet olunan şu olayı İbn Kemal Allah Resulünün Hz. Aişe’ye olan bağlılığını Rafizîlerin iddialarını çürütmek için anlatıyor:

“İnsanlar Resulullah’a hediye verecekleri veya rızasını isteyecekleri zaman Aişe’nin gününü bekliyorlardı. Ümmü Seleme ve diğerleri Resulullah’la konuştu ve dediler ki insanlarla konuş sana hediye verecekleri zaman nerde isen orda versinler, Resulullah’da: “Aişe konusunda bana zulmetmeyin. Bana vahiy ancak Aişe’nin yatağında geldi. dedi.” Ben bundan dolayı Allah’a tövbe ettim. Sonra onlar bu konuda Resulullah’a Fatıma’yı gönderdiler. Resulullah Fatıma’ya dedi ki: Benim küçük kızım benim sevdiğimi sen sevmiyor musun? O’da “evet” dedi.³²⁰

Başka bir rivayette de: “Ya Ümmü Seleme, Aişe konusunda bana zulmetme. Allah’a yemin olsun ki vahiy bana sadece onun yanında geldi. Şeref olarak o yeter”³²¹ İfk hadisesinde de Hz. Aişe’nin temiz olduğunu bizzat Allah’ü Teala açıklamıştır.³²²

Rafizilerin Resulullah ve Allah indinde fazilet, şeref ve kerem sahibi olan Ebûbekir ve Aişe’ye kötü söz söyleyip lanet etmeleri, onlara küfretmeleri sefihliktir.

³¹⁷Kam’u’r- Revâfizi’l-İbni’l-Kemâl, Kyt No: 1310, Tsnf No: 297.297.8-227.

³¹⁸Kam’u’r- Revâfiz, Tsnf No: 297.297.8-227.

³¹⁹Kam’u’r- Revâfiz, Tsnf No: 297.297.8-227.

³²⁰Kam’u’r- Revâfiz, Tsnf No: 297.297.8-227.

³²¹Buhârî, “Fedailu’s-sahabe”, 30.

³²²Nur 24/11-26.

Sonuç olarak onların sözünde sadece peygambere korku yönünden iftira vardır. Ancak peygamberler yollarından asla sapmazlar. Kim bunun hilafını söylerse onlara iftira atmış olur ve büyük günahdır. Şayet bunlardan biri sahih olsaydı ulemanın büyükleri hem kitaplarında, hem risalelerinde diğer mevzuları açıkladıkları gibi bunu da açıklarlardı. Muhakkak onlar bunun hilafını açıklamışlardır.³²³

2.3.3.İbn Kemal'in Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali ile ilgili

Düşünceleri

İbn Kemal Râfizilerin Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ile ilgili iddialarına ayet ve hadislerle cevap vermektedir.

İbn Kemal, Leyl Suresi 19-21. ayetlerini örnek göstererek Hz. Ebûbekir'in iyi bir insan olduğundan bahsediyor. “Temizlemek için malını hayra veren muttaki kimse, o ateşten uzak tutulacaktır. O hiç kimseye karşılık bekleyerek iyilik yapmaz. Ancak yüce rabbinin rızasını beklediği için yapar. Elbette kendisi de hoşnut olacaktır.”³²⁴ Dinin faziletleri ve ehli yakinin büyükleri yani çoğu müfessirler, bu ayeti kerimenin Ebûbekir Sıddık hakkında indiğini söylediler. İbn Kemal de bu ayetin açık bir şekilde delalet ettiği mana ümmetin en kâmil, tutumlu ve takvalısı Ebûbekir ile ilgili indiğini belirtmektedir. Allah başka bir ayette “Sizin hürmete en layık olanınız Allah indinde en müttaki olanınızdır”³²⁵ buyurmaktadır. İbn Kemal bu iki ayeti kerimeyle peygamberlerden sonra insanların en faziletlisinin Ebûbekir olduğunu belirtmektedir.³²⁶ Bu sözün Hz. Ali'ye hamlolunması mümkün değildir. Çünkü ayette geçen (vemâ li Ahad) Hz. Ebûbekir'e has kılınmıştır. Yani karşılık olarak icmanın zikrettiği gibi Hz. Ali çıkarıldığı zaman bu ayeti Ebûbekir'e hamletmek vacip olur.³²⁷

Allah bir ayeti kerimede “Ortalığı бүrүdүğü zaman geceye andolsun, açılıp aydınlandığı zaman gündüze andolsun, erkeği ve dişiyi yaratana andolsun ki şüphesiz sizin çabalarınız elbette çeşit çeşittir”³²⁸ demiştir. Yani sizin amelleriniz dünyada çeşitlidir. Bazınız cennet, bazınız cehennem için amel eder. İnkâr edenler onu iki kişiden biri olarak Mekke'den çıkardıkları zaman ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına: “Üzülme! Allah bizimle

³²³Kam'u'r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³²⁴Leyl 92/19-21.

³²⁵Hucurat 49/13.

³²⁶Kam'u'r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³²⁷Kam'u'r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³²⁸Leyl 92/1-4.

beraberdır³²⁹” diyordu. Allah onların üzerine güven duygusu ve huzur indirmiş ve sizin göremediğiniz bir takım ordularla onu desteklemiştir. Ümmet buradaki sahabeyle kastın Ebûbekir olduğunda ittifak etmişlerdi. İşte bu yüzden onun sahabeliğini inkâr eden icmaen kâfir olur. İbn Abbas’tan rivayet olunduğuna göre “sekinetehü”deki zamir Ebûbekir’e işaret etmektedir.³³⁰

Hz. Ali’den rivayet olunduğuna göre “Dosdoğru Kur’an-ı getiren ile onu tasdik edenler var ya işte onlar Allah’a karşı gelmekten sakınanlardır³³¹” ayetin de hak ile gelenden murat Muhammed, onu tasdik edenlerden kasıt ise Ebûbekir’dir.³³²

İbn Sudep’ten rivayet olunduğuna göre : “Rabbinin huzurunda duracağından korkan kimseye iki cennet vardır³³³” ayeti Ebûbekir hakkında nazil olmuştur.³³⁴

İbn Abbas’tan rivayet olunduğuna göre : “İş konusunda onlarla müşavere et”³³⁵ ayeti Ebûbekir ve Ömer hakkında nazil olmuştur. Yine bu görüşü Resulullah’ın “Allah bana Ömer ve Ebûbekir’le istişare etmemi emretti³³⁶” sözüyle desteklemiştir. Muhakkak ki Allah, Cebrail ve salih mü’minler onun yardımcısıdır, buyurmaktadır.³³⁷

İbn Abbas’a göre “İşte yaptıklarının en güzelini kendilerinden kabul edeceğimiz ve günahlarını bağışlayacağımız bu kimseler cennetlikler arasındadırlar. Bu onlara vaad edilmiş olan dosdoğru bir sözdür³³⁸” bu ayetin tamamı Hz. Ebûbekir hakkında nazil olmuştur. İbn Kemal bu ayeti rafizilerin derince düşündüklerini ve bu ayetlerde menkıbeyi övgü olduğunu ve sahabenin içinde bunun benzeri birisinin olmadığını dediklerini belirtmektedir.³³⁹

“İçinizden faziletli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere mallarından vermeyeceklerine yemin etmesinler; bağışlasınlar, feragat göstersinler. Allah’ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir”³⁴⁰ Bu ayet Hz. Ebûbekir hakkında nazil olmuştur.³⁴¹

³²⁹İbn-i Kesîr, el-Bidâye ve’n- Nihaye, Çev. Mehmet Keskin, c. III, İstanbul 2018, ss. 223-224.

³³⁰Kam’u’r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³³¹Zümer 39/33.

³³²Kam’u’r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³³³Rahman 55/46.

³³⁴Kam’u’r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³³⁵Al-i İmran 2/159.

³³⁶Nûreddin el-Heysemî, “Mecmeu’z-Zevaid”, 9 / 53.

³³⁷Kam’u’r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³³⁸Ahkaf 46 /16

³³⁹Kam’u’r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³⁴⁰Nur 24/22.

³⁴¹Kam’u’r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

Hız. Ebûbekir, İfk hadisesinde Hız. Aîşe'ye iftira atan Mistah(ö. 34/654)'a³⁴² yardım etmeyeceğine dair yemin etmiştir. Allah Teâlâ, Hız. Aîşe hakkında ayeti kerimeyle onun temiz olduğunu belirtince Hız. Ebûbekir “Ya rabbi, biz senin bizi affetmeni seviyoruz” demiştir. Yapmış olduğu yeminden vaz geçmiştir.³⁴³

İbn Üyeyne'den rivayet olunduğuna göre Cenab-ı Allah Ebûbekir hariç, Müslümanların tamamını azarlamıştır. Bu konu da Rasulullah şu ayeti kerimeyi okumuştur: “Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah, sevdiği ve kendisini seven müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir. Onlar, Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. Bu, Allah'ın, dilediğine verdiği lütfudur. Allah'ın lütfu ve ilmi genişdir.”³⁴⁴ Bu ayetler Hız. Ebûbekir'in Rafizîlerin kendisine attıkları iftiradan beri olduğunu göstermektedir.³⁴⁵

İbn Kemal Hız. Ebûbekir ile ilgili söylenen ayetleri sıraladıktan sonra Hız. Ebûbekir ile ilgili hadisleri saymaktadır. Bunlardan bir kısmının onun halifeliğini, bir kısmının şanını, kadrini ve mertebesini kuvvetlendiğini belirterek bu murad olunan manalardan bazılarını kabul ettiğini belirtmektedir.³⁴⁶

Hız. Ebûbekir'in halifeliğine delalet eden hadisler çoktur. Bunlardan birincisin de Cabir bin Mutam dedi ki: “Bir kadın Resulullah'a geldi ve Resulullah ona geri dönmesini emretti. Kadın ya Resulullah geldiğimde seni bulamazsam (Kadın ölümü kastetti). Resulullahda: “Beni bulamazsan Ebûbekir'e git.” dedi. İbn Asakir'in başka bir rivayetine göre bir kadın Resulullah'a geldi ve ona bir soru sordu. Resulullah da o kadına bana sonra gel dedi. Kadın da geldiğimde seni bulamazsam (ölüm arız olursa) dedi. Resulullah da: “Ebûbekir'e git, O benim halifemdir.” dedi.³⁴⁷

³⁴²Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi XXX. Cilt, 188 No'lu Sayfa'da Ebû Abbâd (Ebû Abdillâh) Mistah b. Üsâse b. Abbâd el-Kureşî (ö. 34/654) şöyle anlatılmaktadır: Muhtemelen milâdî 598'de doğdu. Asıl adı Avf olup Mistah lakabıdır. Babası o daha küçükken öldüğünden yetim olarak büyüdü. Ümmü Mistah olarak tanınan ve asıl adının Selmâ (Sülmâ) olduğu belirtilen annesi Hız. Ebû Bekir'in teyzesinin kızıdır. Annesi ve kız kardeşi Hind ile birlikte erken dönemlerde müslüman oldu ve Medine'ye ilk hicret edenler arasında yer aldı. Hız. Peygamber onu Zeyd b. Müzeyyen el-Ensârî ile kardeş yaptı. Bedir ashabından olup Resûlullah'ın katıldığı bütün gazvelerde bulunan ve cesur bir kişi olarak bilinen Mistah, Ubeyde b. Hâris'in kumanda ettiği Râbiğ Seriyyesi'nde (Şevval 1 / Nisan 623) sancaktarlık görevini üstlendi. Müreysi' Gazvesi'nden sonra meydana gelen İfk Hadisesi'nin yayılmasına adı karıştı ve iffetli bir kadına zina isnadında bulunma fiilini işlediği sabit görüldüğü için Resûlu Ekrem tarafından diğer suç ortaklarıyla birlikte kendisine had uygulandı.

³⁴³Ahmed İbn Hanbel, “Müsned”, c. 6, s. 197.

³⁴⁴Mâide 5/54.

³⁴⁵Kam'u'r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³⁴⁶Kam'u'r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³⁴⁷Buhârî, “Ashâbu'n-Nebi”, 5; Müslim, “Fedâilu's-Sahâbe”, 10.

Ebu'l Kasım el-Begavinin İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre: İbn Ömer dedi ki ben Resulullah'ı şöyle derken işittim: "Benim halifem 12'dir. Ebûbekir halifeliği az yapacak"³⁴⁸

Ahmed, Tirmizi, Hatem, İbn Mace ve Hâkim'in naklettiklerine göre Resulullah: "Benden sonra Ebûbekir ve Ömer'e uyun" demiştir.³⁴⁹

Buhari'nin naklettiği bir hadise göre Resulullah dedi ki: "İnsanlar içinde imanını, malına ve canına tercih eden Ebûbekir'den başka kimse yoktur. Kim Ebûbekir'i dost olarak kabul ederse İslam'ı kabul etmiştir."³⁵⁰ Huzeyfe, Enes, Aişe, İbn-i Abbas ve Muaviye'den ulemanın çoğu bu hadisin Ebûbekir'in halife olduğuna işaret ettiğini söylemişler. Çünkü halifenin namaz için ve insanların diğer ihtiyaçları için mescide yakın olması lazımdır.³⁵¹

Seyhan Ebû Musa el-Eşari'den naklettiğine göre Resulullah hasta oldu ve hastalığı şiddetlendi İnsanlara namaz kıldırması için Ebûbekir'e emretti. Bunun üzerine Hz. Aişe: "Ya Resulullah Ebûbekir ince kalplidir. İnsanlara namaz kıldirmaya gücü yetmez" dedi. Peygamber tekrar Ebûbekir'e namaz kıldırması için emretti. Aişe tekrarladı. Resulullah, "sizler Hz. Yusuf'un kadın arkadaşları gibisiniz" dedi. Ebûbekir, Resulullah hayatta iken insanlara namaz kıldırdı. İbn Zemanın hadisinde Resulullah Ebûbekir'e namaz için emrettiğinde orada Ebûbekir yoktu. Ömer öne geçip namazı kıldırdı. Sonra Ebûbekir geldi. Resulullah hayır, hayır, hayır dedi. Müslümanlar ve Allah ancak Ebûbekir'den razıdır. İnsanlara namazı Ebûbekir kıldırdı.³⁵²

Başka bir hadiste Resulullah çıktı ve Ebûbekir'in namaz kıldırmasını söyledi. Ashab Ebûbekir'i bulamadı. Orada Ömer ve cemaat vardı. Cemaat Ömer'i imam yaptı. Ömer sesli tekbir aldı ve Resulullah bunu işitti ve üç defa Allah ve Müslümanlar ancak Ebûbekir'den razıdır, diye tekrarladı.³⁵³ İbn Kemal'e göre ulema bu hadisin Ebûbekir'in sahabenin en faziletlisi, imamete en layık ve hilafeti hak eden olduğuna işaret ettiğini belirtmiştir.³⁵⁴

³⁴⁸Buhârî, "Kitabu'l-Ahkâm", c.4, s.165.

³⁴⁹İbn Mâce, "Mukaddime", 17.

³⁵⁰Buhârî, "Salat", 27; Müslim, "Fedail", 17.

³⁵¹Kam'u'r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³⁵²Buhârî, "Ezan", 27; Müslim, "Salat", 17.

³⁵³Buhârî, "Ezan" 27; Müslim, "Salat" 17.

³⁵⁴Kam'u'r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

Ali b. Ebi Talip: “Resulullah insanlara namazı Ebûbekir’in kıldırmasını emrettiğinde ben orada hazır bulunuyordum. Hastada değildim. Kim dünyada ondan razı olursa Resulullah da ondan razı olur.” dedi.³⁵⁵

İbn Cibban’ın Süfeyne’den naklettiğine göre Resulullah mescidi bina ederken oraya bir taş koydu ve Ebûbekir’e “ benim taşımın yanına bir taş koy” dedi. Sonra Ömer’e “Ebûbekir’in taşının yanına bir taş koy” dedi. Ardından Osman’a “Ömer’in taşının yanına bir taş koy” dedi. En son olarak Resulullah “bunlar benden sonra halife’dir”³⁵⁶ açıklamasında bulunmuştur.³⁵⁷

Necasi’nin İbn’i Ömer’den naklettiğine göre Ebûbekir’e hiç kimse denk değildir. Ardından Ömer ve Osman gelir. Başka bir rivayette de “Biz insanları hayırlı olarak sıralıyorduk: Bu sıralama Ebûbekir, Ömer ve Osman şeklindedir.³⁵⁸

Başka bir rivayette Ebû Davud: “Biz Resulullah hayatta iken Resulullah’tan sonra onun ümmetinin en faziletlisi Ebûbekir, sonra Ömer, sonra Osman diyorduk” dedi. Taberani’de buraya, bunu Resulullah duydu ve inkâr etmedi diye ekledi. İbn Ömer: “Biz Ebûbekir Ömer’den, Ömer Osman’dan, Osman Ali’den faziletli derdik” diye nakletmiştir.³⁵⁹

Ebu’d Derda’nın naklettiğine göre Resulullah: “Nebiler hariç üzerine güneşin doğup battığı herkesden Ebûbekir faziletlidir”³⁶⁰ Esad bin Zidare’nin naklettiğine göre ise Resulullah: “Cebail Ruhul kudus bana senden sonra ümmetinin en faziletlisi Ebûbekir’dir”³⁶¹ demiştir.³⁶²

Deylemi’nin naklettiğine göre Resulullah: “Ebûbekir bendendir, bende Ebûbekir’den. O benim dünya ve ahrette kardeşimdir.”³⁶³ demiştir.³⁶⁴

İbn Kemal, Hz. Ebûbekir ‘den sonra Hz. Ömer ile ilgili de ayet ve hadislerle değerlendirmelerde bulunmaktadır.³⁶⁵

³⁵⁵ Zeynî Dahlan, Fedailu’l-hulefai’r-raşidin-es-Siretu’n-Nebeviye ile birlikte- 1/76-78.

³⁵⁶ Taberani, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, Beyrut 1993, , II, 339.

³⁵⁷ Kam’u’r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³⁵⁸ Buhârî, “*Ashabu’n-Nebi*”, 4.

³⁵⁹ Buhârî, “*Fedâilu’s-Sahabe*”, 4; Ebû Dâvud, “*Sünnet*”, 8, 4627-4628.

³⁶⁰ Nûreddin el-Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, Çev.Fikret Güneş, İstanbul 2010, c. 9 s. 44.

³⁶¹ Müttakî el-Hindî, *Kenzul-Ummâl*, c.10, Beyrut 2010, ss. 550-551.

³⁶² Kam’u’r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³⁶³ Tirmizî, “*Menâkıb*”, 20.

³⁶⁴ Kam’u’r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³⁶⁵ Kam’u’r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

“Ey peygamber! Sana tâbi olan müminlerle beraber Allah sana yeter.”³⁶⁶ Ulema bu ayet’in Hz. Ömer hakkında inzal olduğunu söylemiştir. Ömer müslüman olunca müşriklerin: “Kavmimizin yarısı bugün bizden ayrıldı.” demeleri sebebiyle Allah bu ayeti inzal etmiştir.³⁶⁷

İbn Kemal’e göre Hz. Ömer’in hilafetine delalet eden birçok hadis bulunmaktadır.³⁶⁸ “Benden sonra Ebûbekir ve Ömer’e uyun”³⁶⁹ ve “Resulullah’ın taşının yanına Ebûbekir’in taşını onun yanına Ömer’in, onun yanına Osman’ın taşını koydurması ve benden sonra bunlar benim halifelerimdir”³⁷⁰ demesi açıkça Ömer’in hilafetine delalet etmektedir.³⁷¹

Tirmîzî’nin naklettiğine göre Resulullah: “Allah’ım İslam’ı iki Ömer’den biri ile güçlendir. Ömer İbn-i Hattab ve Ebû Cehil”³⁷² dedi. İbn-i Abbas’ın naklettiğine göre ise Resulullah: “Allah’ım dini Ömer İbn-i Hattab’la kuvvetlendir”³⁷³ demiştir. Seyhan Said’in rivayet ettiği hadiste ise Resulullah “Şeytan Ömer’i gördüğü zaman yüz üstü yere serilir”³⁷⁴ demiştir.³⁷⁵

Buhârî’nin naklettiğine göre Resulullah: “Geçmiş insanlarda keramet ehli vardı. Ümmetimden de Ömer’dir”³⁷⁶ demiştir. Tirmizi’ nin rivayet ettiğine göre Resulullah “Allah Teâlâ hakkı Ömer’in eli ve diliyle kıldı” demiştir. İbn-i Ömer: “Bu hüküm Ömer ve Ömer gibiler için inzal oldu”³⁷⁷ demiştir.³⁷⁸

Taberânî’nin naklettiğine göre Resulullah: “Benden sonra peygamber gelseydi Ömer gelirdi”³⁷⁹ demiştir. Tirmizi’nin rivayetine göre Resulullah: “Şeytanlar Ömer’den kaçarlardı”³⁸⁰ dedi. Taberani’nin naklettiğine göre Resulullah “Kim Ömer’e buğz ederse bana etmiş olur. Kim Ömer’i severse beni sevmiş olur.”³⁸¹ demiştir.³⁸²

³⁶⁶Enfal 8/64.

³⁶⁷Kam’u’r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³⁶⁸Kam’u’r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³⁶⁹İbn Mâce, “Mukaddime”, 17.

³⁷⁰eş-Şami et-Taberânî, “*el-Mu’cemu’s-Sağir*”, Çev. İshak Doğan, c. II, İstanbul 2019, s. 339.

³⁷¹Kam’u’r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³⁷²Tirmizi, “Menakıb”, 3682.

³⁷³Tirmizi, “Menakıb”, 3692.

³⁷⁴Tirmizi, “Menakıb” 3691.

³⁷⁵Kam’u’r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³⁷⁶Buhari, “Fezailu’s-sahabe”, 6; Müslim, “Fezâil”, 23.

³⁷⁷Tirmizi, “Menakıb”, 3683; Ebu Davud, “Harac”, 18, 2962.

³⁷⁸Kam’u’r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³⁷⁹Tirmizî, “Menakıb”, 48.

³⁸⁰Buhârî, “Fedâilül’l-Ashab”, 6.

³⁸¹Taberânî, *Savaik*. s. 58.

³⁸²Kam’u’r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

İbn Kemal, eserinde Hz. Osman bin Affan'ın faziletiyle ilgili bazı hadisleri şöyle zikretmektedir.³⁸³

Resulullah'ın meclisinde bir gün bir cenaze hazır olmuş, Resulullah cenaze namazını kıldırılmamıştır. Bu kişinin Osman'a buğz ettiği için o kişiye buğz ettiğini zikretmiştir.³⁸⁴ Seyhan'ın rivayet ettiğine göre Resulullah: "Hz. Osman içeri girdiği zaman elbisesini toplamış ve meleklerin hayâ ettiği bir adamdan sizde hayâ edin"³⁸⁵ demiştir.³⁸⁶

Tirmizi'nin rivayet ettiğine göre Resulullah: "Her peygamberin cennette bir yoldaşı vardır. Benim yoldaşım Osman bin Affan'dır"³⁸⁷ Tirmizi'nin naklettiğine göre Resulullah askeri techiz etmeyi teşvik etmiş ve Hz. Osman kıtlık zamanında Allah yolunda harcanması için 100 deve vermiştir. Resulullah tekrar teşvik etmiş, Hz. Osman 200 deve vermiş, Resulullah tekrar teşvik ettiğinde Hz. Osman 300 deve vermiştir. Bunun üzerine Resulullah: "Bundan sonra Osman'a kötülük sadır olamaz"³⁸⁸ buyurmuştur.³⁸⁹

İbn Kemal, eserinde Ali İbn-i Ebi Talip'in faziletiyle ilgili hadisleri şöyle zikretmektedir.³⁹⁰

İbn-i Vakkas''ın naklettiğine göre Resulullah Hz. Ali'yi Tebük Gazvesinde halife olarak bırakmıştır. Bunun üzerine Hz. Ali "beni kadınlara ve çocuklara halife olarak mı bıraktın?" dedi. Rasullullah da bunun üzerine : "Sen benim için Musa'ya göre Harun mesabesinde olmak istemez misin, ama benden sonra peygamber gelmeyecektir."³⁹¹ demiştir.³⁹²

Said bin Ebi Vakkas'ın naklettiğine göre "ebna ena ve ebna eküm"³⁹³ ayeti nazil olduğu zaman Resulullah Fatıma'ya, Ali'ye, Hüseyin'e, Hasan'a dua etmiş ve Allah'ım bu benim ehlimdir, demiştir.³⁹⁴

³⁸³Kam'u'r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³⁸⁴Kam'u'r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³⁸⁵Müslim, "Fezâilüs-Sahâbe", ss. 26-27.

³⁸⁶Kam'u'r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³⁸⁷İbn Mace, "Mukaddime", 13.

³⁸⁸Tirmizî, "Menâkıb", 19.

³⁸⁹Kam'u'r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³⁹⁰Kam'u'r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³⁹¹Davut el-Belâzûri, Ensâbü'l-Eşraf, çev. Hikmet Akdemir, İstanbul 2018,c.II, s. 348.

³⁹²Kam'u'r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³⁹³Ali İmran 3/61.

³⁹⁴Ahmed b. Hanbel, "Müsned", VI, 292- 304.

Resulullah: “Ali’ye yakın olan bana yakın olur. Allah’ım sen ona yakın olana yakın, uzak olana uzak ol.”³⁹⁵ demiştir. Beyhaki’nin rivayet ettiğine göre Hz. Ali uzaktan görüldüğü zaman Resulullah “bu arabın efendisidir” demiştir. Hz. Aişe Ya Resulullah arabın efendisi sen değil misin? diye sorunca Resulullah: “ben alemin efendisiyim, o arabın efendisi”³⁹⁶ demiştir. İbn-i Abbas’ın rivayet ettiğine göre ise Resulullah: “Ben âdemoğlunun efendisiyim o’da ashabın efendisi”³⁹⁷ demiştir.³⁹⁸

Tirmizi’nin rivayet ettiğine göre Resulullah: “Allah bana dört kişiyi sevmemi emretti ve kendisinin sevdiğini haber verdi. Denildi ki ya Resulullah bunlar kimlerdir. Ali bunlardandır, diğer üçü de Selman, Mikdad ve Ebu Zerdîr”³⁹⁹ Ahmed Cübeys’in rivayet ettiğine göre Resulullah: “Ali benden’dir, ben de Ali’denim”⁴⁰⁰ demiştir.⁴⁰¹

Tirmizi’nin rivayet ettiğine göre Resulullah ashabı arasında kardeşlik bağı kurmuştur. Hz. Ali gözleri yaşlı gelmiş ve Resulullah benimle kimseyi kardeş yapmadın demiştir. Resulullah’da “Sen benim dünya ahiret kardeşimsin”⁴⁰² demiştir.⁴⁰³

Sa’d İbni Ebi Vakkas’ın naklettiğine göre Resulullah: “Kim Ali’ye eziyet ederse bana etmiş olur” demiştir. Taberani’nin rivayet ettiğine göre ise Resulullah: “Kim Ali’yi severse beni ve Allah’ı sever. Kim Ali’ye buğz ederse bana ve Allah’a buğz eder”⁴⁰⁴ demiştir.⁴⁰⁵

Bu anlatılanlardan ortaya çıkan şudur ki Rafiziler ilk üç halifeyi kabul etmemektedir. İbn Kemal, Ehl-i Sünnet’in Mâturîdî koluna mensup olan bir âlim olarak onların ilk üç halife hakkındaki olumsuz görüşlerini ayet ve hadislerden yola çıkarak eleştirmiş ve ilk üç halifenin de meşru birer yönetici olduklarını ispatlayarak ortaya koymuştur.

2.3.4. İbn Kemal’in Rafiziler İle İlgili Fetvası

³⁹⁵Hâkim Nişaburî, el-Müstedrek Ale’s-Sahihayn, c.3, Tahkik: Abdurrahman Mer’âşî, Dar’ul-Marife, 1. Baskı, Beyrut 1406, s. 130.

³⁹⁶İbn’ül Esir’in “el-Kamil fit-Tarih” c.3, s. 399; İbni Asakir, Tarih-i Dimaşk, c.3, s. 63.

³⁹⁷Eyyûb et-Taberânî, el-Mu’cemü’l-kebîr, c.2, No:2683, Beyrut 2002, s.217.

³⁹⁸Kam’u’r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

³⁹⁹Ebü’l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerî, Üsdü’l-Gabe fi Ma’rifeti’s-Sahabe, c. 4, Beyrut 2010, s. 410.

⁴⁰⁰Tirmîzî, “Menâkıb”, 81.

⁴⁰¹Kam’u’r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

⁴⁰²Nişaburî, a.g.e., s. 14.

⁴⁰³Kam’u’r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

⁴⁰⁴Ebu’l-Kasım Ali b. el-Hasen İbn Asakir, Tarihu Dimaşk, c.2, Beyrut 1996, s. 93.

⁴⁰⁵Kam’u’r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

İbn Kemal, Râfizilerle ilgili düşüncelerini şu şekilde açıklamaktadır:

Ey Akil kişi! Sen, rafizilerden sahabeye ve Ehl-i Sünnet'ten ona tabi olanlara söylediklerine bir bak. Muhakkak ki Rafizîler hem sahabe ve Ehl-i Sünnet'e tabi olanlarla ilgili ayetlere iman etmediler hem de onlarla ilgili söyledikleri olumsuz sözleri söylemeyenleri de küfürle itham ettiler.⁴⁰⁶

Sahabe hakkında hadisler çoktur. Saidi Hudri'nin rivayet ettiğine göre Rasulullah: "Ashabım hakkında kötü söz söylemeyin. Sizden birini Uhud dağı kadar altın infak etse onlardan birinin infak ettiği bir müddeveya yarım müddeye bile denk gelmez"⁴⁰⁷ demiştir. Tirmizi'nin naklettiğine göre Resulullah: "Siz ashabıma dil uzatan görürseniz deyin ki Allah'ın laneti sizin üzerinizdir"⁴⁰⁸ demiştir.⁴⁰⁹

İbn Kemal, Rafizilerden günümüze kadar gelen, şerli şeyler hakkında şöyle söylemektedir:

Onlara göre Mut'a Nikâhı helaldir. Boşamayı akdederek bir kadını nikâhlamak caizdir. Kadınlarla bir müddet beraber olurlar. İki kocanın da hayatta olmasına ihtimal verirler. Nikâhın şahid önünde olması gerekmez. Buna da bazen Muvakkat nikâh bazende Mut'a nikâhı derler. Bu durum İbn-i Abbas'tan rivayet olundu. Buna cevaz vermek cahiliyyeye dönmektir. Hidaye'de⁴¹⁰ dedi ki: Ümmetin ulemasından hiçbirisi buna cevaz vermedi. Evet, İslam'ın ilk yıllarında Allah buna cevaz verdi. Lakin Hayber'in fethinde haram olduğu belirtildi. Cenab-ı Allah'ın içkiyi nehyettiği gibi. Cuma namazınıda terk etmeleri küfürdür. İbn-i Ala onların bazı müellifleri hakkında Cuma namazının olması için masum imam veya nâibin hazır bulunması lazımdır dediler ve Cuma namazının engellerini batıl mezheblerine göre tevil ettiler dedi. Rafizîler, bazı ibarelerinde günahı sevdiklerini söylüyorlar. Onların müçtehitlerinin dediklerine göre ibadetlerin faziletli olanını namazın efdal olanını yapıyorlar. Onların dediklerini yapıp nehiylerini yapmıyorlar. Muta nikâhının büyük sevap, cuma namazının elim bir azap olduğunu söylüyorlar.⁴¹¹

⁴⁰⁶Kam'u'r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

⁴⁰⁷Müslim, "Fedâil", 221.

⁴⁰⁸Tirmizi, "Menâkıb" 59; İbn Hacer el-Askalânî, "el-İsâbe"1, 10.

⁴⁰⁹Kam'u'r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

⁴¹⁰Burhâneddin el-Mergînânî'nin (ö. 593/1197) Hanefî fikhına dair eseridir.

⁴¹¹Kam'u'r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

Allah, Kur'an-ı Kerim'de : “Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır”⁴¹² diyerek Cuma namazının önemini vurgulamıştır.⁴¹³

İbn Kemal, tefsirlerde geçtiği gibi buradaki zikirden kastın namaz ve hutbe olduğunu, buradaki koşmaktan kastın ise vacip olduğuna delalet ettiğini belirtmektedir.⁴¹⁴

Ey Salih kardeş, Rafizilerin aptallık ve saçmalıklarına bir bak. Allah'ın emrini nasıl terk ediyorlar ve günlerin en şerefli olan Cuma gününü terk edip isyanla irtikab ediyorlar. Minbere çıktıkları zaman Rasulullah'ın zevcelerine dil uzatıyorlar ve ümmetin faziletliilerine küfrediyorlar. Ehl-i İmanın reislerine dua ve istiğfar yerine lanet okuyorlar.⁴¹⁵

İbn Kemal, Ehl-i bid'at olarak isimlendirdiği fırkalar arasında en çok Rafizileri eleştirmiş ve tamamını tekfir etmiştir. Bunlarla ilgili bilgi verdiği risâleleri ve mezhebe yönelik fetvaları, Osmanlı devletinin Şii eğilimlere ve Kızılbaşlara yönelik sert politikasının önemli bir ayağını oluşturmuştur. O, Çaldıran savaşıyla ilgili fetvasında Rafizilerin irtidat edip küfre düştüklerine dair fetva vermiştir.⁴¹⁶

İbn Kemal “Risâle fî Tekfiri'ş-Şia” adlı risâlesinde bu grupla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade eder: Bu insanlar, şeriatı ve şeriat ehlini alaya alırlar, Ebûbekir'e, Ömer'e, Osman'a ve müçtehid imamlara söverler. Ehl-i sünnet müçtehitlerinin görüşlerinin ağır olduğunu ve bünyesinde zorluklar taşıdığını ileri sürerler. Buna karşın bağlı oldukları Şah İsmail'in mezhebini daha kolay ve daha yararlı sayarlar. Şah İsmail'in haram dediğine haram, helal dediğine helal derler, mesela şarabı helal sayarlar. Bu kimselerin küfre düştükleri ve irtidat ettiklerinde hiçbir kuşku yoktur. İbn Kemal beldelerinin darulharp olduğunu, kadın ve erkekleriyle evlenmenin geçersiz olacağını, evlenip çocuğu olanların çocuklarının zina çocuğu olacağını, kestiklerinin leş hükmünde olduğunu ifade etmiştir. Öyleki kırmızı renkli elbise giymenin bile küfre düşme sebebi olabileceğini söylemiştir. Ona göre mürted hukuku gereğince bu mezhepte olanların malları, kadınları ve çocukları helaldir. Erkekleri Müslüman

⁴¹²Cuma 62/9.

⁴¹³Kam'u'r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

⁴¹⁴Kam'u'r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

⁴¹⁵Kam'u'r- Revâfız, Tsnf No: 297.297.8-227.

⁴¹⁶Mazlum Uyar, *İmâmiyye Şîası'nda Düşünce Ekolleri Ahbârilik*, İstanbul 2000, ss. 141-142; Aydın, a.g.e., s. 113.

olmazlarsa öldürölmeleri gerekir. Müslüman olurlarsa özgür bırakılırlar. Zındıklığı açık ve seçik olanların katli vaciptir, bunların bırakılması halinde İslâm beldesindeki insanlara batıl inançlarını yaymaları söz konusudur. Böylesi bir durumun Müslümanlar ve sultanları tarafından önlenmesi gerekir. Ölümüne hükmedilenlerin malı taksim edilir ve karısı başka biriyle evlendirilir. İbn Kemal Râfızilere ve Kızılbaşlara karşı mürted hukukunun uygulanmasını, Ebûbekir ve Ömer dönemindeki irtidat hadiselerine yönelik mücadeleye kıyas ederek meşrulaştırmaya çalışmıştır.⁴¹⁷

Öte yandan zındıklıkla ilgili yazdığı “Risâle fî Tashih-i Lafzi’z-Zındık” adlı risâlesinde tövbelerin reddi ile ilgili katı tavrını biraz daha yumuşattığı görülür. Çünkü o, bu kişilerin bid’ati ortaya çıktıktan sonra tövbesinin kabulü konusunda kestirip atmaz ve farklı görüşlere işaret eder. Yine de hevâ ehlinden küfrüne hükmedilenlerin katledileceğini ve mürtede uygulanan hükümlere maruz kalacaklarını söyler.⁴¹⁸

Buraya kadar anlatılanlardan sonra Rafizilerin imametle ilgili görüşlerini şöyle özetleyebiliriz:

Hilafete en layık olan Hz. Ali’dir. İlk üç halife bu hakkı ondan aldıkları için onlara bûğz etmek, onları sevmemek, hatta onları sevenleri bile sevmemek gerekir. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman’a bu sebeple lanet etmişlerdir. Hz. Ali’ye uyma hususunda sahabenin çoğu gevşeklik göstermek suretiyle sapıklığa düşmüştür. İmanın bazen takıyye yapabilme hakkı bulunmaktadır. Hz. Ali bütün işlerde isabet etmiş ve dini konuların hiçbirinde hata etmemiştir.⁴¹⁹

İbn Kemal’in, devletini ve milletini seven bir kişi olduğu, yazdığı eserlerinde ve vermiş olduğu fetvâlarında kendini göstermektedir. Özellikle Şah İsmâil ve Râfıziler ile ilgili vermiş olduğu fetvâda, devletin birlik, dirlik ve düzenliğini isteme anlayışı kendini açıkça ortaya koymaktadır.

2.4. İBN KEMAL’İN RAFİZİ MEZHEPLERİ TASNİFİ

İbn Kemal’in daha önce de açıkladığımız gibi Rafizîlerle ilgili düşüncelerini ve tasniflerini ortaya koyduğu birçok risalesi bulunmaktadır. Ancak Rafizîlerle ilgili sınıflandırmasında risaleler arası bazı farklılıklar bulunmaktadır. Biz burada İbn

⁴¹⁷İbn Kemal, *Risâle fî tekfiri’ş-Şîa*, Çorum İl Halk Kütüphanesi, no:4103/3, vr.37b-38a.; Aydınli, a.g.e., s.114.

⁴¹⁸İbn Kemal, *Risale fî Tashih-i Lafziz Zındık, Resâilu İbn Kemal*, İstanbul 1316, c.II, S. 247. ; Aydınli, a.g.e., s. 114.

⁴¹⁹Öge, a.g.e., ss. 288- 289.

Kemal'in ilgili risalelerine göre tasniflerini ayrı ayrı ele alıp, tasnif ettiği mezheplerle ilgili görüşlerini açıklamaya çalışacağız.

İbn Kemal “Risâle fi Beyâni'l-Fırakı'l-İslâmiyye” adlı risalesinde bidat fırkalardan saydığı Râfiziyye başlığında 12 ayrı ekol adı zikretmiştir. Bu 12 ekol Aleviyye, Bedâiyye, Şia, İshâkiyye, Zeydiyye, Abbâsiyye, İsmâiliyye, Eyyâmiyye (İmâmiyye), Tenâsuhîyye, Ellâniyye, Râci'îyye, Mürâsiyye ‘dir.⁴²⁰

2.4.1. Aleviyye:

Hz. Ali'nin Peygamber olduğunu iddia eden Rafizîlere verilen isimdir.⁴²¹

2.4.2. Bedâiyye:

Şii fırkalardan olup, Allah'a bedayı caiz görürler. Allah'ın murad ettiği bazı şeylerden daha sonra pişman olacağını iddia ederler. İlk üç halifenin hilafetinin de bu şekilde olduğunu söylerler. İmâmiyye şiası bu ifadeyi doğru bulmaz. Ancak Bedâiyye, Rad suresi 13/39. ayette geçen “Allah dilediğini siler, dilediğini de bırakır, ummu'l-kitap onun yanındadır.” ifadesine dayanarak bedâ'yı caiz kabul ederler. Zira kevnî maslahatlar gereği Allah, istediği zaman bir işi batıl kılıp onun yerine başka bir şeyi ikame edebilir. Bu şekliyle bedâ, nesh anlamındadır. Allah, İsmâil'in imâmetini neshetmiş ve onun hakkında bedâ hâsıl olmuştur. Ca'fer es-Sâdık bu konuda şöyle buyurmaktadır: “Allah, oğlum İsmâil hakkında bedâda bulunduğu gibi hiçbir konuda bedâ etmemiştir.”⁴²²

2.4.3. Şia:

Sözlükte “tarafdar, yardımcı” anlamındaki Şiâ, Literatürde Hz. Muhammed'in vefatından sonra hilafete en layık kişinin Hz. Ali olduğunu savunan gruptur.⁴²³

⁴²⁰İbn Kemal, Risâle fi Beyâni'l-Fırakı'l-İslâmiyye, Mecmûa, S. K., Lâleli Koll., nr. 3711, vr.114b-116a ; Dalkıran, a.g.e., s. 70.

⁴²¹İbn Kemal, Fırak-ı Dalle, SK., Laleli,3711, vr. 114b. ; Öçal, a.g.e., s. 377.

⁴²²Gulâm Halîm Sâhib Dehlevî, *Tuhfe-i İsnâ'aşeriyye*, taş baskı,1896; Muhammed Hüseyn Âl-i Kâşifu'l-Gitâ, *Aslu'ş-Şia ve Usûluhâ*, Bağdât 1944, s. 190; Muhammed Rıza Muzaffer, *Akâidu'ş-Şia*, Necef 1954, ss. 20-22, Meşkûr, a.g.e., ss.76-77.

⁴²³Mustafa Öz, “Şia”, DİA, XXXIX, İstanbul 2010, s. 114.

İbn Kemal, Şii'leri genellikle siyasi bakımdan ele alıp değerlendirmiş ve ortaya attıkları çeşitli bidatler nedeniyle tekfir etmiştir.⁴²⁴

2.4.4. İshâkiyye:

İshâk et-Türkî'nin taraftarlarına verilen isimdir. Bu şahıs, Yahya b. Zeyd b. Ali'nin soyundan olup, imamet davasında bulunmuş ve Mâverâünnehir'de Ebû Müslim'e duyulan sevgiden faydalanarak şöyle demiştir: “ Ebû Müslim peygamberlerdendir. Zerdüş tarafından gönderilmiştir. Zerdüş hayatta olup, bir gün zuhur edecek ve dinini diriltecektir.”⁴²⁵

2.4.5. Zeydiyye:

Meşhur Şîf fırkalarından olup, Şehid Zeyd olarak tanınan Zeyd. b. Ali b. Hüseyin b. Ali'nin taraftarlarıdır.⁴²⁶

2.4.6. Abbâsiyye:

Abbas b. Abdülmuttalib b. Haşim b. Abdulmenaf'a dayanan gruptur. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib, Hz. Ali'nin torunu Ebu Haşim Abdullah b. Muhammed el-Hanefiyye ile görüşmüş ve Ebû Haşim, kendisinden sonra imameti Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas'a vasiyet etmiştir. Bu sebeple Ebû Haşim'in imametini isteyenlerin çoğu, Muhammed b. Ali b. Abdullah'ın imametini benimsemiştir. Abbasoğullarının imâmet çağrısı şer'i ve dini bir hüviyet edinmiştir.⁴²⁷

2.4.7. İsmâiliyye:

Câfer b. Muhammed'in öldüğünü, ondan sonra oğlu İsmâil b. Cafer'in imam olduğunu iddia edenlere verilen isimdir. İsmâil'in, babası hayattayken öldüğünü kabul etmezler. Nitekim onlar, İsmâil'in iş başına geçinceye kadar ölmeyeceğine, çünkü babasının, onu vasiyetle imamlığa tayin etmiş ve kendisinden sonra imam olduğunu bildirdiğine inanırlar.⁴²⁸

⁴²⁴İbn Kemal, *Risâle fi beyâni'l-fırakı'd-dalle*, S.K., Kılıç Ali Paşa 1028, 281a; Sabri Hizmetli, “Mezhepler Tarihi Yönünden Kemâlpasazâde'nin Görüşleri”, *Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu*, s. 109.

⁴²⁵Cevad Meşkûr, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, Çev. Mehmet Mahfuz Söylemez, Mehmet Ümit, Cemil Hakyemez, Ankara 2011, s. 252.

⁴²⁶Meşkûr, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, s.577.

⁴²⁷Meşkûr, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, s.527.

⁴²⁸Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, s. 56; Fırlıklı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, s. 146.

2.4.8. İmâmiyye:

Hız. Ali ve evladının peş peşe imâmetine inanan fırkaya verilen genel bir isimdir. İmamiler, âlemin hiçbir zaman imamsız kalamayacağını iddia ediyorlardı. Onlar, Alioğullarından ahir zamanda bir şahsın hurucunu beklemektedirler. Bu zatın, zulûm ve zorbalıkla dolmuş olan yeryüzünü adalet ve doğrulukla dolduracağına inanmaktadırlar.⁴²⁹

2.4.9. Tenâsuhiyye:

İmamlarını Allah'a benzeten ve Allah'ın insanoğlunun bedenine hulûl ettiğine inanan fırkadır. Onlar, tenâsuh taraftarları ve Hıristiyanlar gibi Allah'ın tecsimini benimsemektedirler.⁴³⁰

2.4.10. Ellâniyye:

İbn Kemal'in Rafizi mezhepler içerisinde saydığı Ellâniye, Klasik Mezhepler Tarihi eserlerinde geçmemektedir. İbn Kemal'in Rafizileri tasnif ettiği eserlerinde ise bu mezhebin içeriğı ile ilgili bir bilgiye ulaşılammıştır.⁴³¹

2.4.11. Râci'ıyye:

Hız. Ali'nin, kıyametten önce dünyaya döneceğine inanan fırkadır. Onlara göre Hız. Ali şu anda bulutlarda yaşamaktadır. Gök gürlemesinin sesi, onun gürlemesi, şimşek ise onun atının nalından çıkan kıvılcımlardır.⁴³²

2.4.12. Mürâsiyye:

⁴²⁹Meşkûr, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, s. 240.

⁴³⁰Meşkûr, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, s. 540.

⁴³¹İbn Kemal, *Fırak-ı Dalle*, vr. 114b; İbn Kemal, *Risâle i Beyâni'l-Fırakı'l-İslâmiyye*, vr.114b-116a; Eş'ari, *Makâlâtü'l İslâmiyyîn ve İhtilafu'l-Musallin*; Bağdadi, *el-Fark beyne'l-fırak*, Şehristani, *el-Milel ve'n-nihal*.

⁴³²Meşkûr, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, s. 401.

İbn Kemal'in Rafizi mezhepler içerisinde saydığı Mürâsiyye, Klasik Mezhepler Tarihi eserlerinde geçmemektedir. Rafizileri tasnif ettiği eserlerinde ise bu mezhebin içeriği ile ilgili bir bilgiye ulaşamamıştır.⁴³³

Yukarıda geçen tasnifin dışında “Risâle fî beyânî'l-fırakı'd-dalle” adlı risalesinde rafizilere şu fırkaları da eklemektedir. Sebeiyye, Hattabiyye, Cenahiyye, Mugiriyye, Mansûriyye, Kamiliyye, Hışâmîyye ve Gurâbiyye'dir.⁴³⁴

2.4.13. Sebeiyye:

Onlara göre Ali bulutları mekân edinmiştir; şimşek onun sesidir; yıldırım kamçısıdır. Şimşeğin sesini duyduklarında bunlar, ‘sana selam olsun ey mü'minlerin emiri!’ derler. Yine onlara göre Tanrı'nın ruhu, Ali'nin cismine girmiş, oradan da evlâtlarına ulaşmıştır. En son olarak da Ali evlâdından Nebban b. Sema'nın ruhuna hulûl etmiş, böylece o da Tanrı olmuştur!” diyerek Hz. Ali'nin ilah olduğunu savunmuşlardır.⁴³⁵

2.4.14. Hattabiyye:

Önce Cafer Sadık'ın daha sonra da İbnü'l-Hattab'ın Tanrı olduğunu iddia eden fırkadır.⁴³⁶

2.4.15. Cenahiyye:

Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Câfer Zü'l-Cenâheyn'in taraftarlarıdır. Bunlar, Abdullah b. Muaviye'nin şunları iddia ettiğini ileri sürmüşlerdir: Aynen yer elması ve çayırın toprakta bitmesi nasılsa, ilim de aynı şekilde kalpte biter. Ruh bir bedenden diğerine geçerek tenâsüh etmektedir. Nitekim Allah'ın ruhu önce Âdem'deiken daha sonra tenasüh yoluyla kendisine kadar ulaşmıştır.. Kendisinin Rab ve nebi, kullarının da taraftarları olduğunu iddia etmiştir. Bunlar, kıyameti inkâr ederken, dünyanın fani olmadığını ileri sürmüşlerdir. Leş, içki ve diğer haramları helal kabul ederler.⁴³⁷ Allah'ın “inanıp iyi işler yapanlara, bundan böyle kötülüklerden korunup inandıkları ve iyi işler yaptıkları, sonra yasaklardan kaçınıp, onların

⁴³³İbn Kemal, Fırak-ı Dalle, vr. 114b; İbn Kemal, Risâle i Beyânî'l-Fırakı'l-İslâmiyye, vr.114b-116a; Eş'ari, Makâlâtü'l İslâmiyyîn ve İhtilafu'l-Musallin; Bağdadi, el-Fark beyne'l-fırak, Şehristani, el-Milel ve'n-nihal.

⁴³⁴İbn Kemal, *Risâle fî beyânî'l-fırakı'd-dalle*, 281a; Dalkıran, *a.g.e.*, s.71.

⁴³⁵İbn Kemal, *Risâle fî beyân-ı fırak-ı dâlle*, 297a.; Dalkıran, *a.g.e.*, s.71.

⁴³⁶İbn Kemal, *Risâle fî beyân-ı fırak-ı dâlle*, 297b-298a.

⁴³⁷Eş'ari, *Makâlâtü'l İslâmiyyîn ve İhtilafu'l-Musallin*, s. 36.

yasaklığına inandıkları ve yine korunup iyilik ettikleri takdirde daha önce yediklerinden ötürü bir günah yoktur” ayetini tevil etmişlerdir.⁴³⁸

2.4.16. Mugiriyye:

İmameti peygamberden nass yoluyla Ali'ye ulaştırarak, Ali b. Hüseyin'de sona erdiren fırkadır. Bunlar, Muğire b. Said'in taraftarlarıdır. Ali b. Hüseyin'den sonra, oğlu Muhammed b. Ali b. Hüseyin Ebu Cafer'in imam olduğunu söylerler. Ebû Cafer, imamlığı Muğire b. Said'e vasiyetle bırakmıştır. Mugiriyye, mehdinin ortaya çıktığı zamana kadar onu imam olarak kabul etmişlerdir. Mehdi olarak iddia ettikleri kişi, Muhammed b. Abdillâh b. el-Hasan b. Ali b. Ebi Tâlib'dir. Onun şuan hayatta olduğunu, Hâcir taraflarında bir dağda yaşamını sürdürdüğünü ve ortaya çıkış zamanına kadar orada oturmaya devam edeceğini iddia etmişlerdir. Onlardan bir grubun, imameti Ali b. Hüseyin'e kadar götürdüklerinden kasıt Hz. Muhammed'in Ali'yi nass ile imamlığa atadığını, Ali'nin Hasan'ı, Hasan'ın Hüseyin'i ve Hüseyin'in de Ali b. Hüseyin'i nass ile imamate atadığını söylemeleridir.⁴³⁹

2.4.17. Mansûriyye:

Müslümanların haksız olarak öldürülmelerine, kardeşlerin evlenmesine ve içki içmeye cevaz veren fırkadır.⁴⁴⁰

2.4.18. Kâmiliyye:

Hz. Ali'ye biat etmedikleri için Peygamberimizin ashabını tekfir ederler. Hatta daha da ileri giderek, onlarla savaşmadığı için, Hz. Ali'yi de tekfir etmekten kaçınmazlar.⁴⁴¹

2.4.19. Hışâmiyye:

Önderi konumundaki Hişam b. Sâlim el-Cevâlikî Allah'ı, insan suretinde siyah saçlı olduğunu söyleyerek diğer cisimlere benzetmiş, onun bir başlangıcı ve sonu olduğunu ve kendi karışıyla yedi karış ebadında olduğunu iddia ederek teşbihe düşmüştür.⁴⁴²

⁴³⁸Maide 5/93.

⁴³⁹İbn Kemal, *Risâle fi beyân-ı fırak-ı dâlle*, 297b-298a.; ayrıca bkz. *Eş'ari, Makâlâtü'l İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, s. 55;

⁴⁴⁰İbn Kemal, *Risâle fi beyân-ı fırak-ı dâlle*, 297b-298a.

⁴⁴¹İbn Kemal, *Risâle fi beyân-ı fırak-ı dâlle*, 297b-298a.

⁴⁴²İbn Kemal, *Risâle fi beyân-ı fırak-ı dâlle*, 298a.

2.4.20. Gurâbiyye:

Kur'an'ın değiştirildiğini, Allah tarafından Hz. Ali'ye gönderilen Cebrail'in yanılarak Hz. Muhammed'e gittiğini ileri sürerler. Bu sebeple Cebrail'e lanet ederler. Üç talakla boşanmış kadınla evlenmeyi mubah sayarlar.⁴⁴³

⁴⁴³İbn Kemal, *Risâle fi beyân-ı firak-ı dâlle*, 297b-298a.

SONUÇ

XV. ve XVI. yüzyıl Osmanlı düşüncesinin önemli şahsiyetlerinden olan İbn Kemal, askerî, idarî ve dinî görevlerde bulunmuş, müderris sıfatıyla ve kaleme aldığı eserlerle ilim hayatına önemli katkılarda bulunmuştur. Eğitim öğretim faaliyetleri, yetiştirdiği talebelerle ve kelam, mezhepler tarihi, hadis, tefsir, fıkıh, tarih, edebiyat, felsefe, dil ve tıp alanlarında eserlerle döneminin bilim ve kültür hayatının en büyük temsilcilerinden biri olarak görülmüştür. İbn Kemal Osmanlı'nın yükselme dönemi olarak isimlendirilen, ilmi seviyenin çok yüksek olduğu zaman diliminde yaşamıştır.

Fatih Sultan Mehmet, II. Beyazıd, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman gibi padişahların sevgisini ve saygısını kazanmış, yaşadığı dönemde, birçok bilgin kendisinden dersler almış, ilmi sahadaki problemlerin çözümünde yardım için kendisine başvurulmuştur. Şeyhülislamlık makamında kaldığı süre içinde birçok fetva vermiştir.

İslâm mezheplerinin sayısını ve çokluğunu Hz. Peygamber'in Müslümanların 73 fırkaya bölüneceklerini bildirdiği hadisini esas alarak değerlendirmiştir. İbn Kemal, İslam mezheplerini Ehl-i Sünnet ve Ehl-i Bid'at şeklinde iki ana gruba ayırmıştır.

Ehl-i Sünnet'i îtikâdi ve fikhî olarak iki grup halinde inceleyen İbn Kemal, Ehl-i Bid'at fırkalarını ise Haruriyye/Hariciyye, Rafiziyye, Kaderiyye, Cebriyye, Cehmiyye ve Mürcie olmak üzere altı ana ekole ayırmış ve bunların alt kollarıyla birlikte 72 fırkadan meydana geldiğini bildirmiştir. Bu fırkaların mensuplarının cehenneme gideceklerini kabul eden İbn Kemal, Ehl-i Sünnet grubunu da bu sayıya ekleyerek Hadis-i Şerif'teki 73 sayısına ulaşmıştır.

Osmanlı'nın din anlayışı, İbn Kemal'in ilim adamı ve Şeyhülislam olarak şekillenmesinde etkili olmuş, bu sebeple bazı muhalif akımlarla mücadele içine girmiştir. İbn Kemal'in eserlerinde, döneminin dini eğilimleri ve mezheplerin yansımaları görülmektedir.

İslam Mezhepleri ile ilgili görüş ve düşüncelerini açıklarken, Ehl-i Sünnet dışındaki fırkalara ve özellikle Rafıza'ya katı bir üslupla hücum etmiş ve onların dalalet ehli ve İslam dışı olduklarını belirtmiştir. İbn Kemal "Kim İslam'da yeni bir şey ihdâs ederse helak olmuştur; kim de bir bid'at ortaya atarsa şüphesiz delâlete düşmüştür. Dalâlete düşen ise cehennemdedir" Hadis-i Şerif'ini İslam Mezheplerini

değerlendirmede esas almış, mezhepleri dinde yeni bir şey ihdas eden gruplar olarak görmüştür.

Mezheplerle ilgili fikir ve değerlendirmelerinde fikhî yönü daha ağırlıkta olan İbn Kemal'in, Ehl-i Sünnet'in genel anlayışı istikametinde olduğu görülmektedir. Ciddi bir Ehl-i Sünnet savunucusu olan İbn Kemal'in, genellikle Rafizilerle mücadele etmesi ve Şah İsmail ile ilgili vermiş olduğu fetvalarında sünnilîği savunma konularında görevini yeterli bir şekilde yaptığını düşünmekteyiz.

Safeviler ve Memlûklerle ilgili verdiği fetvaların temelinde siyasî bir düşünce olabileceği kanaatindeyiz. Şah İsmail ve Yavuz Sultan Selim arasındaki meseleler ile ilgili Şah İsmail ve tarafları konusunda vermiş olduğu fetvaları, Osmanlı toplumunu Rafizi-Türkmenlere karşı maddi ve manevi olarak savaşa hazırlama hedefinde olabileceğini değerlendirmekteyiz.

İbn Kemal, Rafizilerin, Sünnilerin yaşadıkları bölgelerin pek çoğunu işgale başladıklarını ve fikirlerinde aşırı gittiklerini, Onların bu sapkınlıklarıyla ilgili haberlerin İslâm ülkelerinde ve müminlerin diyarında tevâtür derecesinde olduğunu dile getirmiştir. Onlar, Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman hakkında küfür sözler söyleyerek, bu üç raşid halifenin hilafetlerini inkâr etmişlerdir. Hz. Aişe'ye yalan, iftira gibi isnadlarda bulunmuşlardır. Şeriatı ve esaslarını tahkir, müçtehid imamlara da hakaret etmişlerdir. Kendi imamlarının ve Şah İsmâil'in yolunun çok kolay ve menfaatle dolu olduğunu söylemelerine karşılık, Ehl-i Sünnet imamlarının yolunun meşakkatle dolu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Şah'ın helâl kıldıklarının helâl, haram saydıklarının da haram olduğuna inanmışlardır.. Kısacası onların küfrü bize tevâtür ile nakledilmiştir ve sayılamayacak miktarda çok ve çeşitlidir. Bu durumdaki Rafiziler, İbn Kemal'e göre küfre girmiş ve dinden dönmüşlerdir. İbn Kemal'e göre, Rafizilerin ülkeleri, Dâru'l-harb'dır. Erkekleri ve kadınları ile evlenmek ittifakla batıldır. Onların çocukları veled-i zina, kestikleri hayvanların etleri ise murdar hükmündedir. Onlara mahsus olan kırmızı başlığı, zaruret olmadan giyen kimsenin küfründen korkulur. Bütün bunlar açıkça küfür ve dinsizlik alâmetleridir" diyerek İbn Kemal, Rafizileri açıkça küfürle itham etmiştir.

Eserlerini Anadolu'da yayılma eğilimi gösteren Bâtîni ve Safevi-Şii propagandalarının önüne geçme hedefiyle kaleme almıştır. Bununla birlikte onun Rafizilerle ilgili görüşlerinde belirleyici unsur siyaset olmuştur. İbn Kemal, devletin

birlik ve bütünlüğünün muhafazası için halkın inanç ve yaşayışını olumsuz yönde etkileyecek her türlü akım ve hareketlere karşı sert tedbirler alınmasından yana olmuştur. İbn Kemal İslam dünyasında kendisini gösteren ve o dönem Osmanlısında da etkileri hissedilebilen daha çok dış kaynaklı din ve fırkaları da incelemiş, Müslümanları bu din ve fırkalara karşı uyarmıştır.

İbn Kemal'in düşüncesi neticesinde yaptığı faaliyetlerin siyaseten doğru ancak Müslümanları tekfir etmesi nedeniyle dinen yanlış olduğu kanaatindeyiz. Eserleri ve fetvaları ile devletin devamını sağlama, birlik ve beraberliğini koruma, Ehl-i Sünnet akaidini savunma konusunda çok büyük faydalar sağladığını düşünüyoruz.

Mezhepler Tarihi ile ilgili çalışmalarında 73 fırka hadisini referans kaynağı olarak alan İbn Kemal'in bu sahada bir yenilik getirmediğini görmekteyiz. İbn Kemal'in Mezheplerle ilgili kaleme aldığı eserlerin hepsinin mutlaka ilim dünyamıza kazandırılması gerektiğini düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

- Abdülkerî, Ebü'l-Hasan, *Üsdü'l-Gabe fi Ma'rifeti's-Sahabe*, c.4, Darü'l-Fikr Yayınevi, Beyrut 2010.
- Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali isyanları"*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, İstanbul 1997.
- Alper, Ömer Mahir, *İbn Kemal'in Risâle fi Beyânî'l-Akl'ı*, İslam Araştırmaları Dergisi, S. 3, İstanbul 1999.
- Atsız, Nihal, *Kemalpaşa-oğlu'nun Eserleri*, Şarkiyat Mecmuası, VI, İstanbul 1966.
- Aydın, M. Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, Hars Yayıncılık, İstanbul 1999.
- Aydınlı, Osman, *Osmanlıdan Cumhuriyet'e İslâm Mehepleri Tarihi Yazıcılığı*, Hitit Kitap, Ankara 2008.
- Ayvansarâyi, Hüseyin, *Hadikatu'l-Cevâmî*, Cilt. I, İstanbul 1281.
- Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyyet el-'Arifin ve 'Asâr el-Musannifin*, Neşredenler: İbn el-Emin Mahmud Kemâl İnâl ve Avni Aktuç, Maarif Vekâleti Yayınevi, İstanbul, 1951.
- Baltacı, Cahid, *"Osmanlı Devletinde Eğitim ve Öğretim"* Yeni Türkiye Yayınları, Cilt IX, Ankara 2002.
- Bolay, S. Hayri, Yediyıldız, Bahaeddin, Yazıcıoğlu, Mustafa Sait, *Şeyhülislam İbn Kemâl Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1989.
- Celâlzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 172^b-175^a.
- Cevad Meşkûr, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, Çev. Mehmet Mahfuz Söylemez, Mehmet Ümit, Cemil Hakyemez, Ankara 2011.
- Çağlayan, Harun, Mürcie, *Kelam Tarihi ve Ekolleri*, Editör. Mehmet Evkuran, Bilay Yayınları, Ankara 2018.
- Çelebi, Kâtip, *Mizânu'l Hak fi İhtiyârî'l-Ehak*, Sadeleştiren: Süleyman Uludağ-
- Çelebi, Kâtip, *Sullemü'l-Vusûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl*, S.K., Şehit Ali Paşa, 1887, vr. 20b.
- Dalkıran, Sayın, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.
- Değmiş, Zeki, *"Osmanlılarda İtikadi Mezhepler"*, YYLT, YYÜSBE, Van 2006.
- Dehlevi, Gulâm Halîm Sâhib, *Tuhfe-i İsna'aşeriyye*, taş baskı, 1896.
- Doğan, Recai, *"Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili"*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 37, (1997).
- ed-Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe, *el-Me'ârif*, thk. Servet Ukkâşe, Kahire 1981.
- Efendi, Mecdi, *Şekâik Nûmaniyye Tercemesi*, İstanbul 1269, Nşr. Abdulkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.

- el-Bağdadî, Abdülkahir, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, Çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.
- el-Belâzûrî, Davut, *Ensâbü'l-Eşraf*, Hz. Peygamber'in(s.a.v) Hayatı ve Şahsiyeti çev. Hikmet Akdemir, c.II, İlkharf Yayınevi, İstanbul 2018.
- el-Hanefî Kefevî, Mahmut Süleyman, *Ketâibü A'lami'l-Ahyâr min Fukahâ-i Mezhebi'n Nu'maniyye*, Âşir Efendi, vr. 578b.
- el-Heysemî, Nûreddin, *Mecmau'z-Zevâid*, Çev.Fikret Güneş, İstanbul 2010.
- el-Hindî, Müttakî, *Kenzul-Ummâl*, c.10, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye Yayınevi, Beyrut 2010.
- el-Eş'ari, Ebu'l-Hasan, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, Çev. Mehmet Dalkılıç-Ömer Aydın, , Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005.
- es-Sehavi, Şemseddin, “*Mekâsidü'l-Hasene*”, Bağdat 1956.
- et-Taberânî, Eyyûb, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, c.2, No:2683, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 2002.
- et-Taberânî, eş-Şami, “*el-Mu'cemu's-Sağir*”, Çev. İshak Doğan, c. II, Hüner Yayınevi, İstanbul 2019.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, Selçuk Yayınları Ankara 1990.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1999.
- Gelişli, Yücel, “Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri”, *Türkler*, Cilt XV. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- Günay, Ünver, “XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din ve Değişme”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sy:14, (2003/1).
- Güneş, Arif, *Osmanlı Devletinde Çoğulculuğun Dinamikleri*, IV. Osmanlı Sempozyumu Bildirileri(8-9 Eylül 1989,Söğüt), Ankara 1991.
- Hüsameddin, Hüseyin, *Amasya Tarihi*, Cilt III, İstanbul 1927, Kahire, 1317/1899.
- İbn Kemal, Ahmed b. Süleyman, *Risâle fi tekfiri's-Şîa*, Çorum İl Halk Kütüphanesi, no:4103/3, vr.37b-38a.
- İbn Kemal, Ahmed b. Süleyman, *Risale fi Tashih-i Lafziz Zındık*, *Resâilu İbn Kemal*, c.II, İstanbul 1316.
- İbn Kemal, Ahmed b. Süleyman, *Risâle i Beyânî'l-Fırakı'l-İslâmiyye*, Mecmûa, S. K. Lâleli Koll. nr. 3711, vr.114b-116a.
- İbn Kemal, Ahmed b. Süleyman, *Risâle fi beyân-ı fırak-ı dâlle*, S.K. Kılıç Ali Paşa 1028, 297b-298a.
- İbn Kemal, Ahmed b. Süleyman, *İkfarü's-Şîa*, Topkapı Saray Kütüphanesi, Revan, 2002, vr. 311a.
- İbn Kemal, Ahmed b. Süleyman, *Tevârih-i Âl-i Osman*, IX. Defter, vr.2447,v.122a-b.
- İbn Kemal, Ahmed b. Süleyman, *Risâle fi Tekfiri'r-Revâfiz*, Mecmua, S.K. Pertevpaşa Koll. nr. 621, vr. 31a-31b.

- İbn Kemâl, Ahmed b. Süleyman, *Risâle fi İkfâri Şah İsmail*, S.K. Pertev Paşa Bölümü, nr. 621, vr. 31a-b.
- İbn Kemal, Ahmed b. Süleyman, *Kemal Paşa-zâde der Hakkı Kızılbaş*, Mecmua, S.K. Esad Efendi Koll., nr. 3548, vr.45b.
- İbn Kemal, Ahmed b. Süleyman, *Risâle Fi'l-Cebr Ve'l-Kader*, Res, Ahmet Cevdet Neşri, c.I.
- İbn Kemal, Ahmed b. Süleyman, *fi fırakı'd-dâlle*, Süleymaniye Ktp. Laleli, no:3711/20, vr. 115a.
- İbn Kemal, Ahmed b. Süleyman, *fi kıdemi'l-Kur'ani Kelamullahi Teala*, c.I, İstanbul 1316.
- İbn Kemal, Ahmed b. Süleyman, *Fi Tasnîfi'l-fırakı'l İslâmiyye*, Yazma, S.K. Lâleli Koll. nr. 3711, vr. 114b-116a.
- İbn Kemal, Ahmed b. Süleyman, *Risâle fi Hakkı Elfâzı'l-Küfr*, Mecmûa, S.K., Kasidecizâde Koll., nr.677, vr. 169a-173b.
- İbn Kemal, Ahmed b. Süleyman, *Suratu'l- Akâidi'l-Muhtasar*, S.K., Tırnovalı Koll., nr.1860, v. 57b.
- İbn Kemal, Ahmed b. Süleyman, *Resâilu İbni Kemal*, c. I, İstanbul 1316,
- İbn Kemal, Ahmed b. Süleyman, *Risâle fîmâ yete'allaku bi-lafzi'z-zındîk*, nşr. Ahmed Cevdet, II., İstanbul 1316.
- İbn Kemal, Ahmed b. Süleyman, *Tevârihi Âli Osman*, VIII. Defter, Millet Ktp. nr.4221. Haz. Ahmet Uğur, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- İbn-i Kesîr, el-Bidâye ve'n- Nihaye, Çev. Mehmet Keskin, c. III, Çağrı Yayınları, İstanbul 2018.
- İbn-i Manzur, *Lisânu'l-Arab el-Muhit*, tasnif. Yusuf Hayyat, Nedim Merasil, Beyrut trz, I/1196-97 Cevherî, *Sihah*, thk. Ahmet Abdulgafur Attar, Mısır, trz., III/1078.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, Çeviren: Ruşen Çakır, Ed.: Ayşe Erdem, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- İsfendi-yaroğlu, Fethi, *Galatasaray Tarihi*, Doğan Kardeş yayınları, İstanbul 1952.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, Kültür Müsteşarlığı Yayını, Ankara 1972.
- Kalaycı, Mehmet, "Kemâlpâşazâde'nin Eşarilik-Mâturidilik İhtilafı Konusundaki Risalesi Üzerine" *AÜİFD*,53,2, Ankara 2012.
- Kam'u'r- Revâfizi'l-İbni'l-Kemâl, Kyt No: 1310, Tsnf No: 297.297.8-227.
- Kara, Mustafa, *İslâm'da Tenkid ve Tartışma Usulü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1990.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. VI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1954.
- Kari, Aliyyu'l-, *el-Esrâru'l-Merfûa Fi'l-Ahbarı'l-Mevdûa*, thk. Muhammed. Lutfi es-Sabbağ, Beyrut 1986.
- Kevsarâni, Vecih, *Osmanlı ve Safevilerde Din ve Devlet İlişkisi*, Denge Yayınları, İstanbul 1992.

- Kılıç, Mustafa, Kemal Paşa-zâde(İbn Kemal)nin Talebeleri, *Belleten*, Sy: 221, (Nisan), Ankara 1994.
- Kılıç, Mustafa, “*İbn Kemal Paşa*”,Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler VI, İstanbul 2003.
- Kutlu, Sönmez, “Mürchie”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Yayınları, Cilt XXXII, İstanbul 2006.
- Kutlu, Sönmez, ”*Mezhepler Tarihinde Usul Sorunu*”, <http://www.sonmezkutlu.com> , (20.05.2013).
- Kutlu, Sönmez, *Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürchie ve Tesirleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010.
- Kramers, J. H. “Rafizîler”, *İA*, VII, İstanbul 1941.
- Levis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin KIRATLI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986.
- Mardin, Şerif, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, Ankara 1983.
- Meşkûr, Cevad, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, Çev. Mehmet Mahfuz Söylemez, Mehmet Ümit, Cemil Hakyemez, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011.
- Muhammed Hüseyn Âl-i Kâşifu'l-Gitâ, *Aslu's-Şia ve Usûluhâ*, Bağdât 1944.
- Mustakimzâde, Süleyman Saadettin, *Davhatu'l Meşayih Maa Zeyl*, İstanbul 1978.
- Muzaffer, Muhammed Rıza, *Akâidu's- Şia*, Nefes 1954.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Bâbailer İsyanı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Sufiliğine Bakış*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler(15-17.Yüzyıllar)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
- Ocak, Ahmet Yaşar, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Bugüne Kalan Miras: İslam” Y.T.Dergisi, sayı:33, Ankara 2000.
- Onat, Hasan, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Endülüs Yayınları, Ankara 1993.
- Osman Gâzi'den Sultan Vahîdüddîn Han'a Osmanlı Târîhi 2,Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2006.
- Öge, Ali, Şeyhu'l-İslam İbn Kemal ve Sünnilik Anlayışı, Hüner Yayınevi, Konya 2011.
- Özdemir, Rifat, “Osmanlı Devleti'nin Tarikat, Tekye ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset”,Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sy:5,(1994)
- Özer, Salim, İbn Kemal'in İslâm Hukuku Alanındaki Arapça Yazma Risaleleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1991.
- Öztuna, Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötüken Yayınları, Cilt I., İstanbul 1994.
- Pala, İskender, "*Kemalpaşazade*", Osmanlı Ansiklopedisi, İz Yayıncılık c. 2, İstanbul 1996.
- Rabbih, İbn Abdi, Muhammed, Ahmed b. *el-İkdu'l-Ferid*, I-IV, c. IV. Beyrut 1988.

Râzi, Fahrüddin, *İtikâdât-ı Fırakü'l-Müslimîn ve'l-Müşrikin*, nşr. Taha Abdürrauf Mustafa Herâvi, Kahire 1978.

Refik, Ahmet, *Rafizilik ve Bektaşilik*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1932.

Refik, Hafız Mehmed, "*Enderun-ı Hümayun Mektebi*", Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, c.I, , No. 16, 24 Rebiülahir 1335-4 Şubat 1332.

Reşîd 'Abdurrahmân el-'Ubeydî, İbn Kemâl Paşa'nın Arap Dilindeki Çalışmaları, Ahmet Yüksel (çev.), *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, V (2005), Sy: 1.

Reşad, Faik, *Eslâf*, İstanbul 1311/1312.

Sadeddin, Hoca, *Tacü't-Tevârih*, Nşr. İsmet Parmaksızoğlu, c. V., Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları Eskişehir 1992.

Sarıkaya, Yaşar, *Medreseler ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, İstanbul 1997.

Sagâni, Radıyyüddin, *el-Mevzûât*, thk., M. Abdulkadir Ahmed, Mektebetü'n-Nahdiyyeti'l-Mısıriyye, Kahire 1991.

Sözen, Kemal, *İbn Kemal'de Metafizik*, Fakülte Kitapevi Yayınları, Isparta 2001.

Taceddin Sübkî, *Tabâkâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, thk. Mahmud M. et-Tanâhî, Cîze 1992, III/134

eş-Şehristani, Abdülkerim, *Milel ve Nihal*, Çev. Mustafa Öz, Litera Yayıncılık, İstanbul 2008.

Tabakoğlu, Ahmet, "*Osmanlı İktimai yapısının ana hatları*", *Osmanlı*, Editörler:

Hasan Celal Güzel-Güler Eren, Cilt 4.Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

Taftazâni, İsameddin Ahmed Efendi, Mesud b. Ömer, Sa'duddin, *Şerhu'l-Akâid*, İstanbul 1315, İslâm Akâidi, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul 1980.

Tahir, Mehmet, *Osmanlı Müellifleri*, Hazırlayanlar: A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, Meral Yayınevi, c. II, İstanbul 1308,

Tansel, Selahaddin, *Sultan II. Beyazid'in Siyasi Hayatı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1966.

Taşköprüzade, eş-Şakâik'ı- nu'mâniyye fi 'ulemâi'd-devleti'l-osmâniyye, thk. Ahmet Subhi Fırat, İstanbul 1989.

Uğur, Ahmet, *İbn-i Kemal*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İzmir 1987.

Uğur, Ahmet, *The Reign of Sultan Selim I in The Light of The Selim-Nâme Literature*, Berlin 1985.

Uğur, Ahmet, *Yavuz Sultan Selim*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Kayseri 1992.

Ustakurt, Murat, "*İbn Kemal Paşa'nın 'Tefsirü'l-Fatiha' Adlı Eseri*", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* İstanbul 2009.

Uyar, Mazlum, *İmâmiyye Şîası'nda Düşünce Ekolleri Ahbârilik*, İstanbul 2000.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.

Yazıcıoğlu, M. Sait, “*Osmanlı Dönemi Türk Kelâm Bilginleri*”, Osmanlı, Yeni Türkiye Yay. Cilt VIII, Ankara 1999.

Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. X, Çağ Yayınları, İstanbul 1989.

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Amasya ‘da doğan Mücahit ÇITIR, ilk, orta ve lise öğrenimini sırasıyla Ovasaray Köyü İlkokulu, Amasya Lisesi Ortaokul kısmı ve Amasya Lisesinde tamamlamıştır. 1996 yılında kazandığı Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesini 2001 yılında başarıyla bitirmiştir.

2004 yılında Yozgat Boğazlıyan Yenipazar İlköğretim Okulunda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak göreve başlamıştır. 2009 yılında Yozgat Merkez Gazi Mustafa Kemal İlköğretim Okuluna tayin olmuştur. 2010-2016 yılları arasında Yozgat Merkez Atatürk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi’nde Müdür Yardımcısı ve Okul Müdürü olarak çalışmıştır. 2017 yılından itibaren Yozgat Merkez Erdoğan M. Akdağ ortaokulunda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak göreve devam etmekte olup, evli ve 3 çocuk babasıdır.

2012 yılında yüksek lisans eğitimine Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında başlamıştır. Dr. Öğrt. Üyesi Mehmet TÖZLÜYURT danışmanlığında hazırladığı “İbn Kemal ve Rafıza’ya Bakışı” başlıklı bu teziyle Yüksek Lisans öğrenimini tamamlamıştır.

İletişim Bilgileri

Adres: Erdoğan M. Akdağ Ortaokulu Erdoğan M. Akdağ Mah. Bahri Akdağ
Cad. No:1

66100 YOZGAT

Cep Tel: 0 (505) 916 91 22

Telefon: 0 (354) 212 92 07

Faks: 0 (354) 212 92 07

E-posta: amasyacitir@hotmail.com